

୰ ରାଏସାହେବ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ

ଗ୍ରନ୍ଥମନ୍ଦିର

କନକଲତା

[ସାମାଜିକ ଉପନ୍ୟାସ]

ଲେଖକ:

୰ ରାଏସାହେବ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ

ଅଭିନବ ସଂସ୍କରଣ

ପ୍ରକାଶକ:

ଶ୍ରୀ ଅଭିରାମ ମହାପାତ୍ର, ବି. ଏ.

ଗ୍ରନ୍ଥ ମନ୍ଦିର

କଟକ : ବ୍ରହ୍ମପୁର

୧୯୫୮

ସାଦା ବନ୍ଧେଇ ଟ ୧.୫୦ ବୋର୍ଡ଼ ବନ୍ଧେଇ ଟ ୨.୨୫

ବିଜ୍ଞାପନ

(ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ)

ବହୁବର୍ଷ ପୂର୍ବେ "କନକଲତା"ର ପ୍ରଥମ କତିପୟ ପରିଚ୍ଛେଦ "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ" ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଉତ୍କଳର ବ୍ୟାସକବି ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି ଏବଂ ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟର ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟମାନେ ତଥା ବହୁ ମାନ୍ୟଗଣ୍ୟ ପାଠକପାଠିକା ଏହାକୁ ସ୍ନେହଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ମୋତେ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ କିଛି କାଳ ପରେ ମୁଁ ବିଦ୍ୟାଳୟସମୂହର ଜିଲ୍ଲା-ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ଓ ବିଭାଗୀୟ ଆସିଷ୍ଟାଣ୍ଟ ଇନ୍‌ସ୍‌ପେକ୍‌ଟର ପ୍ରଭୃତି ପରିଦର୍ଶନ କର୍ମଚାରୀରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ ମୋର ଅବକାଶ ଓ ଅନୁକୂଳ ଅବସ୍ଥାର ଅଭାବନିବନ୍ଧନ ଗଳ୍ପଟି ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଥିଲା । କିଛିକାଳ ପୂର୍ବେ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ସବ୍‌ଡିଭିଜନାଲ୍ ଅଫିସର ରାୟ ସାହେବ ଅଜୟଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ ମହାଶୟଙ୍କ ବସାଠାରେ ମୋ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ସମୟରେ ଅଧ୍ୟାପକ ମି: ପ୍ରାଣକୃଷ୍ଣ ପରିଜା ଓ ମିଷ୍ଟର ଶ୍ୟାମାଚରଣ ତ୍ରିପାଠୀ ମହାଶୟଦ୍ୱୟ "କନକଲତା"ର ଅପୂର୍ଣ୍ଣତା ବିଷୟରେ ଆକ୍ଷେପ କଲେ ଏବଂ ମୁଁ ବହୁ ପାଠକପାଠିକାଙ୍କ ସନିର୍ବନ୍ଧ ଅନୁରୋଧ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲି । ସୁପାଠକର ଉତ୍ସାହ ଓ ଅନୁକୂଳ ମନ୍ତବ୍ୟ ଲେଖକର ରଚନା-କାନନରେ ବସନ୍ତର ଦକ୍ଷିଣମଳୟସ୍ୱରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଏହି ଉପନ୍ୟାସକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାର ବାଞ୍ଛା ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ"ର ସମ୍ପାଦକ ମୋର ବାଲ୍ୟଗୁରୁ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବିଶ୍ୱନାଥ କର, ଏମ୍. ଏଲ୍. ସି. ମହାଶୟଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ମୋର ଏହି ସମୁଦିତ ଇଚ୍ଛାକୁ ବଳବତୀ କଲା । ଉଦୀୟମାନ କବି ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅନ୍ନଦାଶଙ୍କର ରାୟ, ବି. ଏ. ଓ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ, ବି. ଏ. ମଧ୍ୟ "କନକଲତା"କୁ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ସମାଲୋଚନା କଲେ । ଏହି ଉତ୍ସାହଦାତାମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ କୃତଜ୍ଞତା ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି । ମୋର ପରମାତ୍ମୀୟ ଶ୍ରୀମାନ୍ ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି ଜେନା ମୁହୁର୍ମୁହୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତନା ଦେବା ବ୍ୟତୀତ

ବହୁକାଳର "ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ"ରୁ ଏବଂ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁଲେଖ୍ୟରୁ ପରିଚ୍ଛେଦମାନ ଉଦ୍ଧାରପୂର୍ବକ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରକାଶରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରୁ ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ଯେଉଁ ସହୃଦୟ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କ ଉତ୍ସାହବାଣୀ ଯୋଗୁଁ ଆଜି "କନକଲତା" ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା, ସେହିମାନଙ୍କ ଶ୍ରୀକରକମଳରେ ତାହା ସମର୍ପିତ ହେଲା । ଆଶାକରେ, "କନକଲତା"ର ଜନ୍ମବେଳେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ, ତାହାର ବିକଶିତ ଜୀବନ ଦେଖି ଏବେ ଅନ୍ତତଃ ସେହିପରି ସ୍ନେହ ପ୍ରକାଶ କରିବେ । ଇତି ।

କୃଷ୍ଣପୁର
ତା ୫-୧୦-୧୯୨୫

ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଶୀତକାଳ । ପ୍ରଭାତ ହୋଇଅଛି । ଶିଶୁମାନେ ପ୍ରଭାତରୁ ଉଠି ଫୁଲ ତୋଳୁଛନ୍ତି । କେହି କେହି ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଦଉଡ଼ିଲେ ଶୀତ ଊଣା ହୁଏ, ଏ ବୈଜ୍ଞାନିକ ତତ୍ତ୍ୱ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ ଜଣା ନାହିଁ । ସେମାନେ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଦଉଡ଼ୁଛନ୍ତି । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଖରା ବରଗଛ ଡାଳଗହଳ ଅଗରୁ ଖସି ପିଢ଼ା, ବାଡ଼ ଶେଷକୁ ହରିପୁରର ବଜ୍ରଧର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଦାଣ୍ଡ ପା'ଖର ଓ ବାଡ଼ିଆଡ଼ ଓଳିତଳେ ପଡ଼ିଲା । ଦୁଇଆଡ଼େ ଦୁଇ ଲୀଳା ଲାଗିଗଲା । ଦାଣ୍ଡରେ ପୁରୁଷମେଳା ଓ ହଳିବାଡ଼ି କଥା । ବାଡ଼ିଆଡ଼େ ସ୍ତ୍ରୀସଭା ଓ ଘରକଥା । ଏକ ଗଦ୍ୟ, ଅନ୍ୟଟି ରସମୟୀ କବିତା । ଏକ କର୍ମ, ଅନ୍ୟଟି ପ୍ରୀତି । ଏକ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ପର୍ବତ, ଅନ୍ୟଟି କଳନାଦିନୀ ତରଙ୍ଗିଣୀ । ପାଠକ ଅବଧାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି କେଉଁଆଡ଼କୁ ପ୍ରଥମେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଉଅଛି ? ଆମ୍ଭେମାନେ ବାଡ଼ିଆଡ଼ କଥା ଆଗେ କହିବୁଁ ।

ରୁକ୍ମିଣୀ ପାଠ ବାସନ ମାଜୁଛି । ମାଜୁ ମାଜୁ ତାହାର ପୂର୍ବପୁରୁଷ (?) ମନୁଷ୍ୟର ଅନୁକରଣ କରି ଛିଦ୍ରକଥା କହୁଛି । ଯାହା ଘରେ କଳିକଜିଆ ନାହିଁ ସେ କିନା ରୁକ୍ମିଣୀ ରଖେ । ଆଗେ ବୋହୂମାନେ କଂସାବାସନ ମାଜୁଥିଲେ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ନଥିଲା ଘରର ବୋହୂ ଝିଅମାନେ ବାସିପାଇଟି ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି; କିନ୍ତୁ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘର ପରି ବଡ଼ଘରେ ରୁକ୍ମିଣୀ ନୋହିଲେ ନୁହେ । ଅବସ୍ଥାନୁସାରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କିନା । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ପରିବାରର

ନବବଧୂମାନେ ଗୃହକର୍ମ କଲେ, ଗ୍ରନ୍ଥ ପୋଥି ବା ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ିବ କିଏ ? ଥାଉ ସେ କଥା । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର ତିନି ବୋହୂ । ସାନ ପୁଅର ବିବାହ ହୋଇନାହିଁ । ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ସମସ୍ତେ ଆସି ମିଳିଲେ । କେହି ଗଇଣ୍ଠା ପାଉଁଶ, କେହି କଅଁଳ ପିଜୁଳିପତ୍ର, କେହି ଅବା ସାହାଡ଼ା ଦାନ୍ତକାଠି ଧେନି ଦାନ୍ତ ଘଷି ବସିଲେ । ଗୁଡ଼ାଖୁପାଏ ଯାଇ ନାହିଁ । ଯିବାକୁ କେତେ ବାଟ ! ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘରଣୀ ଆସି କହିଲେ, "ଆଜି ସମସ୍ତେ ଚଞ୍ଚଳ ଗାଧୋଇ ପଡ଼, ପିଠାପଣା ହେବ । କନକର ଆଜି ଜନ୍ମଦିନ ।" ପାଠ କହିଲା, "ଗୁରୁ ଘଇରେ କୋଳପୋସ୍ତ ଝିଅ, କଳାମାଣିକ, ଚମ୍ପାଗୁଣ୍ଡୁଡ଼ା, ବଉଳମାଳା, ତାରେଣୀ ସୂତା, ରଜମୁକୁଟା, କନକଲତା ।" ଏହି ଅନର୍ଗଳ ବନିତା-କବିତା-ଲତା-ଧାର ଅବିରାମଗତିରେ ଚାଲିଥାନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ଇତିମଧ୍ୟରେ କଳାମେଘରେ ବିଜୁଳି ପରି କଳାଝିଙ୍ଗିଆ ଶାଢ଼ୀ ଖଣ୍ଡିଏ ପିନ୍ଧି କନକ-ପ୍ରତିମା-ସଦୃଶ କନକଲତା ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ବୀଣା-ବିନିନ୍ଦିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ନୂଆବୋହୂ, ଦେଖିଲ କମିତି ପାଠ ମୋତେ ଇଙ୍ଗିତ କରୁଛି ।"

ନୂଆବୋହୂମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ମୃଦୁଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି ମନସୁଖରେ ହସିଲେ । ଅଦୂରସ୍ଥା ପାନ କହିଲା, "ତୁ ତ ଗୁହାରି କରୁଛୁ ଯାହାକୁ, ମୁଁ ତ ଜୁଆଁଇ କରିଛି ତାହାକୁ ।" ପାଠ କହିଲା, "କାହିଁକି, ଇଙ୍ଗିତ କରିବ କାହିଁକି । ତମକୁ ମୁଁ ଇଙ୍ଗିତ କରିବ ? ଯେ ଇଙ୍ଗିତ କଲା ସେ ତମଠୁଁ ଝାଡ଼ୁ ଝୁଡ଼ୁ ନେଉ ।" ଏହା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ହସି ଉଠିଲେ । ଅପ୍ରଗଲ୍ଭା ବାଳିକା କନକଲତା ସେ ହାସ୍ୟଲହରୀରେ ଭାସିଗଲା । ହାରିଯାଇ ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ତେଣେ ମା ଅନ୍ତରାଳରେ ରହି ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ । ସେ ସବୁଆଡ଼େ ଥାନ୍ତି, ସବୁ ଦେଖନ୍ତି । ଚଉକ ପରି ଉପରେ ଖଞ୍ଜା, ମଝି ଖଞ୍ଜା,

ତଲ ଖଞ୍ଜା ନମିଷରେ ବୁଲାଦେଇ ଆସନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ କାନ୍ଦି କହିବାର ବା କରିବାର ହୁଏ, ତାହା ଦେଖିଲେ ବୋଲି ଦେଖାନ୍ତି । ପିଲପିଲଙ୍କର ଗ୍ରେଷ୍ଠ ଗ୍ରେଷ୍ଠ କଥା ଦେଖି ନ ଦେଖିଲା ପରି ଚାଲିଯାନ୍ତି । ସେ ଜାଣନ୍ତି କନକ ବଡ଼ କୋମଳପ୍ରାଣା । ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ହେଲେ ଝର ଝର ତା ଆଖିରୁ ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼େ । ସପ୍ତରଥୀ ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କୁ ଘେରିଲା ପରି ତିନିବୋଉ, ଓ ବୃଥା ବାବଦୁକା ପାଠି କୋମଳପ୍ରାଣା କନକଲତାକୁ ବେଢ଼ିଥିବାର ଜାଣିପାରି ସେଠାରେ ଆସି ଠିଆ ହୋଇଗଲେ । କହିଲେ, "କି ଲୋ ପାଠି, ବାସନ ମାଜୁଥିବୁ କି ? ଆଜି ଘର, କୋଠା, ଦୁଆର ସବୁ ଲିପାପୋଛା ହେବ, ବଛଣାବଛୁଣି ଧୁଆ ହେବ, ଆଣ ବଟା ହେବ, କେତେ କାମ ପଡ଼ିଛି । ତୁ ବାସନ ପାଖରେ ଦନପାକ ବସିଥିବୁ କି ?"

ପାଠି ହାତ ଚଞ୍ଚଳ ଚଞ୍ଚଳ କରି କହିଲା, "ନାହିଁ ମା, ସରିଲାଣି । ଯାଉଛି ଚାଲି । ମା, ଆଜି କନକ ଠାକୁର ପାଖକୁ ଯିବେ ।" କଥା ଶେଷ ନୋହୁଣୁ ସମାର୍ଜ୍ଜନୀହସ୍ତା ପାନରି ଆସି ଅଦୂରସ୍ଥ ଗଙ୍ଗଶିଉଳୀ ଗଛମୂଳରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ପାଠିକରି ଦଉଡ଼ିଯାଇ ବଡ଼ ମହିଆଣୀଙ୍କ ତିନି ବର୍ଷର ଶିଶୁ ଅଭିରାମ ଓରଫ୍ ଡାକନାମ ଟୁଆଁ ମାଟି ଖାଉଥିବାର ଦେଖି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗିରଫ କରି ଆଣିଲା । ମୁକ୍ତା, ରମା, ଉମା ପ୍ରଭୃତି ପିଲମାନେ ଲମ୍ଫପଣ ଆଣି ଟୁଆଁ ପାଟିରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଲେ । ଟୁଆଁ ଆଖି ଅଧେ ବୁଜି ଥୁ ଥୁ କରି, ମୁହଁ ବଙ୍ଗୁଲେଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଶମ୍ଭିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା । ନ ପାରି ଶେଷରେ ବାଲକର ଅମୋଘ ଅସ୍ତ୍ର 'ରୋଦନ' ଆରମ୍ଭ କଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ତା ମା ଆସି ତାକୁ କାଖ କଲେ । ଏତିକି-ବେଳେ ଧାନକୁଟୁଣୀ ଚମ୍ପୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲାରୁ ପାଠି କହିଲା, "ହେଇ ଚମ୍ପୀଅପା ତ ଆସିଲାଣି । କି ଲୋ ଏତେବେଳ କାହିଁକି ହେଲା ?"

ଚମ୍ପୀ—ଶୁଣି ନା କି ? କାଲିରାତିରେ ପରା ବାଘ ଆସିଥିଲା । ସକାଳେ ଗୁଡ଼ିଆସାହିରେ ସେଇ କଥା ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଆସୁ ଆସୁ ଟିକିଏ କାନ ଡେରି ଦେଲି । ଫକୀର ମା ଛେଳିଛୁଆକୁ ନେଇ ଯାଇଛି ।

ପାଟ—ଯାଆ ମ, ବାଘ ଆସୁଥିଲା ! ବିଲୁଆ କି ଶିଆଳ ନେଇ ଯାଇଥିବ ମ !

ଚମ୍ପୀ—ନାହିଁ ଲୋ, ମହାବଳ ବାଘ ଆସିଥିଲା ପରା । ଘାଟକୂଳ ବାଲିରେ ତା ପାଦୁଲର ଚିହ୍ନ ପଡ଼ିଛି ।

ପାଟ—ପାଦୁଲରେ କଣ ମହାବଳ ବାଘ ନାଁ ଲେଖାଅଛି ? କଲବଲପଟରିଆ ବାଘ ନୋହିଥିବ କାହିଁକି ? ହୁଣ୍ଡାବାଘ ହୋଇଥିବ । ଫେରଣ୍ଡା, କଣ୍ଟାସ କି ଭୂଆଁ ବିରାଡ଼ିର ପାଦୁଲ ପଡ଼ିଥିବ । କଥାରେ କହନ୍ତି, "ବାଘ ନ ଦେଖିଲେ ବିରାଡ଼ି ଦେଖ, ଖଣ୍ଡା ନ ଦେଖିଲେ ବଣିଆ ଦେଖ ।"

ଚମ୍ପୀ—କଲୋ, ମତେ ବଣିଆଣୀ ଦେଖିଲୁ ପରା । "ବ୍ରାହ୍ମଣ ରଜା, ଖଣ୍ଡା ପରଜା, ଉହ ଉହ ଆମ୍ବିଳ, ଶୀତଳ ଭଜା । ସଖି, ଏ ବଡ଼ ମନ୍ଦ ।" କି ମତେ କଣ ଆସେ ନା କି ? ବିଧାତା ମତେ କିରିମାଖୀ କଲା ବୋଲି ପୋଇଲି ପରିବାଣି ବି ଛୁଣ୍ଟିବେ । ଆମ ବଣିଆ ଜାତିରେ ସେ କଥା ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ବାଳୁତ ବିଧବା ହୋଇ ବି ଦୁଃଖଧନ୍ଦା କରି ଖାଇ କୁଡ଼ିଆଖଣ୍ଡିକରେ ପଡ଼ିଥାଏଁ । ହିଳାଲି ପାଣିକି ଗୋଡ଼ ବଢ଼ାଏ ନାହିଁ । ତେବେ ବି ପଦେ ଶୁଣିବି ? କି କାହିଁକି ? ନୋହିଲା । ଏ ଘରଟା ନୋହିଲା । କୋଳି ଖାଇ କୋଳି ମଞ୍ଜି ପୋତିଛି କି କଏ ?

—ଇତ୍ୟାଦି ଏହିସବୁ କଥା ଚମ୍ପୀ ଅନର୍ଗଳ ଅବିରାମଭାବରେ କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ଅନୁନାସିକ ସ୍ୱରରେ କହିଗଲା । ଆଖିରୁ ଦୁଇଟୋପା

ଲୁହ ମଧ୍ଯ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ମସୃଣ ଗଣ୍ଡଦେଶ ଉପରେ ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଗଲା । ଏପରି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଅଜେୟା । କାରଣ ସେମାନେ ପଦକୁ ଦଶ ପଦ କହିବେ, ତହିଁ ଉପରେ କାନ୍ଦିବେ । ଏଥିକି ବଳ କାହାର ?

ଇତିମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ମାବତୀ ଆସି ଚମ୍ପାକୁ ଡାକିନେଇ ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲଗାଇ ଦେଲେ । ପାଟକୁ କପଟ ଭର୍ତ୍ସନା କରି କହିଲେ, "ତୁ ଘରି କଳହୁଡ଼ୀ । କଣ୍ଟାବାଡ଼ରେ ଲୁଗା ପକାଇବୁ, ଚୂଲିଲି ଶଗଡ଼ରେ ହାତ ଦେବୁ ।" ପାଟ ମା'ଙ୍କୁ କିଛି କହେ ନାହିଁ । ଯୁବତୀମାନେ ଲଢ଼େଇପାଲି ଶୁଣିବା ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇ ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚାହାଁଚାହିଁ ହୋଇ ହସି ଦେଲେ ଓ ମୁହଁ ଖୁଲେଇ ଚାଲିଗଲେ । କଳିକଜିଆ ଶୁଣିବାକୁ ବା ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହୋଇ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱତଃ କୌତୂହଳ ହୁଏ କାହିଁକି ? ଲୋକେ କଳହ କରି ଆପେ ଅନ୍ୟ ଚକ୍ଷୁରେ କୃପାପାତ୍ର ହୋଇ ମଧ୍ୟସ୍ଥର ଆଶ୍ରୟ ନିଅନ୍ତି କାହିଁକି ?

ଏହି କଥାବାର୍ତ୍ତା ଅଭିରାମ ଓରଫ୍ ଟୁଆଁବାବୁ ମନଦେଇ ଶୁଣୁଥିଲା । କଥାବାର୍ତ୍ତାର ପ୍ରଥମ ଅଂଶରେ ନାନାପ୍ରକାର ବାଘ ନାମ ଶୁଣି ସେ ମା'ଙ୍କ ଲୁଗାକୁ ସଟ୍‌କେଇ ଧରି ମାତୃକୋଡ଼ରେ ଅଭୟ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଥିଲା । ପରେ ଶେଷାଂଶରେ ତାର ପ୍ରିୟ ଖାଦ୍ୟ 'ଆମ୍ବିଲ' କଥା ଶୁଣି ତା ପାଟିରୁ ତରଳ ପଦାର୍ଥବିଶେଷ ନିର୍ଗତ ହେଲା ଏବଂ ସେ "ଆମ୍ବୁଲ ଦେ, ଆମ୍ବୁଲ ଦେ" ବୋଲି କଚାଳିଲା । ବଧୂ ଦମୟନ୍ତୀ ପାଟ ଓ ଚମ୍ପାକୁ କହିଲେ, "ନିଅ, ସମ୍ଭାଳ । ସବାଖାଇଏ ଡ଼ିଙ୍କିଶାଳେ ଢେଙ୍କାନାଳ କଥା ଆଣି ପକାଇବେ । ବାଘ କଥାକୁ ଆଣି ଆମ୍ବିଳରେ ରଖିଲେ । ମୁଁ ଏବେ ଆଜ୍ଞା ଅପନାଚାରେ ପଡ଼ିଲି । କରିବି କଅଣ ? ସେ କଣ

ସ୍ୱେଚ୍ଛ କରନ୍ତୁ ।" କେତେକ ବୈଷ୍ଣବ "ରାଧେଶ୍ୟାମ" କରୁଁ କରୁଁ ଭଦ୍ର ପରିବାରରୁ ଯୁବତୀଙ୍କୁ ଭୁଲାଇ ନେଇଥିବାର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦୁଇଟି ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦିଅନ୍ତି । ପୁଣି "ଦରିଦ୍ରାନ୍ ଭର କୌନ୍ତେୟ ମାପ୍ରଯଚ୍ଛେଶ୍ୱରେ ଧନଂ" ଶ୍ଳୋକ ମଧ୍ୟ ଆଉଡ଼ାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମତ ଏହି, କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଭିକ୍ଷୁକଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷା ନ ଦେଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେବା ଭଲ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶପରି ବଡ଼ ବଡ଼ କାରଖାନା ହେବା ଉଚିତ । ଆଜି କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଉତ୍କର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତ ଶୁଣୁଛନ୍ତି । ଏହାର ବିଶେଷ ହେତୁ ଅଛି । ସମସ୍ତ ଗୀତଟି ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଏହି ମତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ଗୀତରେ କୌଣସି ବୌଦ୍ଧ-ଶ୍ରମଣର ପ୍ରାଚୀନ ଇତିହାସ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ନିହିତ ଅଛି । ସେ ଏହି ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖି କଲେଜ ସଭାରେ ପଢ଼ି ପରେ କୌଣସି ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ମନସ୍ଥ କରିଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ତା ସହିତ ସମ୍ପର୍କ କ'ଣ ? ଅଦା-ବେପାରୀର ଜାହାଜ ମୂଲ୍ୟ କରିବାରେ କି ପ୍ରୟୋଜନ ? ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧଚିନ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ ବାଧା ପଡ଼ିଗଲା ।

ମୁଷ୍ଟିଭିକ୍ଷା ଛଡ଼ା ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୀକୁ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱର ପୁରସ୍କାର ସ୍ୱରୂପ କିଛି ତାମ୍ରମୁଦ୍ରା ଦେଇ ପଠାଇଥିଲେ । ଏହି ଅପୂର୍ବ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି କନକଲତାର ଭାରି ଆନନ୍ଦ । ଏହି ବିଷୟ ନେଇ ଭାଇ ଭଉଣୀ ଭାଉଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେଥର ବାଦାନୁ-ବାଦ ହୋଇଥିଲା । କନକ ବିଚାରୀ ଏକେ ଲାଜକୁଳୀ, ବେଶି କଥା କହେ ନାହିଁ । ତହିଁରେ ପୁଣି ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ କଲେଜପଢ଼ୁଆ ଭାଇର ଅନର୍ଗଳ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ତାର ବୁଦ୍ଧି ହଜିଯାଏ । ସେ ତୁନି ହୋଇ-ଯାଏ । ଆଜି ତାର ଜୟ । ସେ ମନେ ମନେ ଭାରି ଖୁସି ହୋଇ ଭାଇ ପାଖକୁ ଯାଇ କହିଲା, "ଭାଇ ନେଉଳୀକି ନିଅ, ଛବି

ଦେଖା" । ଇତିମଧ୍ୟରେ ପାଠ ଯୋଗିକୁ ମୁଠି ଦେଇ ଯିବାବେଳେ ସାନବାବୁ ବୃକର ହାତରେ ଯୋଗିକୁ ପଇସା ଦେଇଥିବା କଥା କହି ସ୍ତ୍ରୀମହଲରେ ଜୟଢକ୍କା ବଜାଇ ଦେଲା । ନୂଆ ବୋହୂ-ମାନେ ଆସି କହିଲେ, "କି, ଯୋଗୀ କଣ ପ୍ରେମଚଟାଉ ଆଣିଥିଲି କି ? ଏତେ ଠାଣି କୁଆଡ଼େ ଗଲା ?" ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଟିଆଁ ଆଉ ନେଉଳୀକୁ ଛବି ଦେଖାଉଁ ଦେଖାଉଁ ହସି ହସି କହିଲେ, "ଆଜି ବିଶେଷ କାରଣ ଅଛି । ଯେଉଁମାନେ କିଛି ଭଲ ଗୀତ ବୋଲି ବା ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ସମାଜର ଉପକାର କରିବେ, ସେମାନଙ୍କ କଥା ଭିନ୍ନ । ରାଜସ୍ଥାନର ଚାରଣମାନେ ସତୀ ଓ ବୀରମାନଙ୍କର ପୁଣ୍ୟ ଚରିତ ଓ ଜୟ ବନ୍ଦନା ଗାଇ ଗାଇ ଦେଶର ଅନେକ କଲ୍ୟାଣ କରିଥିଲେ ।"

ସ୍ତ୍ରୀମାନେ କେତେକ ବୁଝିଲେ, କେତେକ ନ ବୁଝିଲେ । ପରସ୍ପର ମୁହଁ ଚାହାଁଚାହିଁ ହୋଇ ତଳ ଗଞ୍ଜାକୁ ଚାଲିଯାଇ ମନ ଇଚ୍ଛା ତାନେ ହସିଲେ । ବାଲେଶ୍ୱରର ଝିଅ ସାନମଟିଆଣୀ କହିଲା, "ଆରେ ସେ କଣ ? ଜ୍ଞାନପାଗଳ ନା କଣ ?" 'କଣ' ଉପରେ ଛାନେ ହେଲା ହସ । ଚୋର ମନ ଗଣ୍ଠିରେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଜାଣନ୍ତି, ଏ ସମାଜତନ୍ତ୍ର ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ନୁହେଁ । ପରେ ସମ୍ମିଳିତ ହାସ୍ୟର ଢେଉ କର୍ଣ୍ଣପଟହରେ ଆଘାତ କରନ୍ତେ ମନେ ମନେ ଖେଦୋକ୍ତି କଲେ, ଏମାନଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ କରି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ କରିବା କାଠିକର ପାଠ ! ଗୋଟିଏ ଗମ୍ଭୀର ସମସ୍ୟା ! ଏହା ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ନିଜର ଭବିଷ୍ୟତ୍‌ଚିନ୍ତା ମନରେ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା । ନିଜର ବିବାହ ସମସ୍ୟା ତ ସମ୍ମୁଖରେ । କଠୋର ପରୀକ୍ଷା । ନିରକ୍ଷର ବା ଅଳ୍ପଶିକ୍ଷିତା ଯୁବତୀଟିଏ ଆଣି କେବଳ ଶାରିର୍ ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରି ପାଶବ ଜୀବନଯାପନ କରିବା

ତାଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ବୋଧହେଲା । ପୁଣି ହଳଦୀ ଲଗାଇ ସୋଲର ଦୋଳମୁକୁଟ ମୁଣ୍ଡରେ ପିନ୍ଧି, ନଇଁ ନଇଁ ଚାଲି, ଦୁବଘାସ ବାହାରେ ବାନ୍ଧି, ବର କୁଣ୍ଡଳ ବଞ୍ଚିବା, କଉଡ଼ି ଖେଳିବା, ବେଦୀପାଖରେ ବସି ଅର୍ଦ୍ଧମୂର୍ଖ ପୁରୋହିତଙ୍କ ଅଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଲୋକ ଶୁଣିବା ମରଣାଧିକ କଷ୍ଟକର ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଲା । ଏଣେ ପିତାମାତା ଓ ସମାଜ ତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରାହ୍ମ ବିବାହ କରିବା ଦୁଃସାହସିକ କାର୍ଯ୍ୟ । ତାଙ୍କ ସମଧର୍ମୀ କିଏ ଅଛି ବା ସେପରି ଦଳ କେଉଁଠି ସଂଗଠିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ସେ ଉଭୟ ଆଡ଼ ରକ୍ଷା କରି ଜୀବନ-ତରଣୀ ଚଳାଇ ନେବେ ? ଅନେକ ଚିନ୍ତା ପରେ ଏହି ଶେଷ ମୀମାଂସାରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ଯେ ଚିର କୌମାର୍ଯ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବେ । ତାଙ୍କ ମନର ଭାବ ଏହି—"ସମସ୍ତେ ଯେ ବିବାହିତ ହେବେ, ଏହାର ଅର୍ଥ କଣ ? ଜଗତରେ କି ଉଚ୍ଚତର ମହତ୍ତର ବ୍ରତ କିଛି ନାହିଁ ? ସମାଜରେ ଅଜ୍ଞାନ, ଅଶିକ୍ଷା, ରୋଗ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, କେତେ ଶତ୍ରୁ କରାଳ ମୁଖବ୍ୟାଦାନ କରି ଭାରତର ଶୋଣିତ ଶୋଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ବିଧବା ବାଳିକା ଓ ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଆର୍ତ୍ତନାଦରେ ହିମାଳୟ, ବିନ୍ଧ୍ୟାଚଳ, ପଶ୍ଚିମଘାଟ, ପୂର୍ବଘାଟ, ମାଲ୍ୟଗିରି, ମେଘାସନର ଉଚ୍ଚତମ ଶୃଙ୍ଗମାନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେଉଅଛି । ସମାଜରେ ଜାତିଭେଦ, ପୌରୋହିତ୍ୟ, ବିବାହପଣ, ବୃଦ୍ଧବିବାହ, ଶିଶୁବିବାହ, ବାଳିକାର ଚିରବୈଧବ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଦୁରନ୍ତ, ହେୟ, ନରଶୋଣିତଶୋଷଣକାରୀ କୁସଂସ୍କାରମାନର ଘୋର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ । ମୁଁ କୌଣସି ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜୀବନ ଅର୍ପଣ କରି ଚିରକୁମାରବ୍ରତ ଅବଲମ୍ବନ କରିବି । ଅନ୍ତତଃ ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ଦଳ ସଂଗଠିତ ନ ହୋଇଛି, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅବିବାହିତ ରହିବି । ତାହାହେଲେ ପିତା ତର୍ଜ୍ଜନ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରିବେ କିମ୍ବା ଗୃହରୁ ବହିଷ୍କୃତ କରି

ସମ୍ପତ୍ତିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବେ। ମୋର ତ ସେହିଆ ଲୋଡ଼ା। କିନ୍ତୁ ମାତାଙ୍କର ଲୋତକପାତ କପରି ସହିବ ?"

ଏହା ନିବିଷ୍ଟମନରେ ଭାବୁଁ ଭାବୁଁ ଦେଖିଲେ ମା କନକଦୁର୍ଗା ପରି ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ କହୁଛନ୍ତି, "ରାଜୁ ! ତୁ କଣ ବାପୁା ହୋଇଯିବୁ ? ଏତେବେଳ ହେଲା, ବସି କଣ ଗୁଡ଼ାଏ ଭାବୁଛୁ ? ମୁଁ ଡାକୁଛି; ଶୁଣୁନାହୁଁ ? ନେ ବାପା, ତେଲ ନେ ଲଗା, ଗାଧୋଇ ଯା।" "ହଁ ଯାଉଛି" କହି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱପ୍ନରୁ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ।

ଦ୍ବିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ଦର୍ଶନ

ବେଲ ଚୁଡ଼ରେ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଉଆସ ଭିତରେ ଆଜି ମହା କୋଳାହଳ, ହୁରି, ଡକା ପଡ଼ୁଛି । କନକଲତାର ଜନ୍ମଦିନ ଉପଲକ୍ଷରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗ୍ରାମର କିୟଦ୍ଦୂରସ୍ଥ ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ମହା-ଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ସଜ ହେଉଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ କୃତସ୍ନାନା ହୋଇ ପେଡ଼ିଲୁଗା ପିନ୍ଧି ବୃଷ୍ଟିଜଳଧୌତ ଗୋଲାପ, ମଲ୍ଲିକା, ପଦ୍ମ, ମନ୍ଦାର ପରି ଶୋଭା ପାଉଛନ୍ତି । ବ୍ରହ୍ମପୁରୀ, ବସ୍ତ୍ରପୁରୀ ପାଟ, କ୍ଷୀରୋଦ୍ରୀ ଶାଢ଼ୀ, ବଡ଼ାମ୍ବା, ଖଣ୍ଡପଡ଼ା, ସମ୍ବଲପୁରର ମଠାଶାଢ଼ୀ, ମାଣିଆ-ବନ୍ଧୀ, ଗୁଲନଗରୀ ବା ପେଣୁଶାଢ଼ୀ ଏହିପରି ପାଟ-ପୀତାମ୍ବରୀ, ମଠା, ଶାଢ଼ୀ, ଆଣ୍ଠୁଆ, ଉଢ଼ୁଣୀ ପ୍ରଭୃତି ପରିଚ୍ଛଦରେ ଦାଣ୍ଡ ଝଲମଲ ଦିଶିଲା । ମୁଦି, ଝୁଣ୍ଟିଆ, ପାହୁଡ଼, ବଳା, ଘୁଙ୍ଗୁର, ପାଇପୁଡ଼ୀ, ପା-ପଦ୍ମ, ପଞ୍ଚମ, ଚନ୍ଦ୍ରାହାର, ସାପୁଆ, ଜଞ୍ଜିରିଆ, ଅଣ୍ଟାସୂତା, ପଇଞ୍ଚ, ଅଗୁଲି, ତାଡ଼, ବାଜୁ, ତେଉଁରିଆ, ଚଉକ, ମଲ୍ଲିକଡ଼ୀ, ବାଉଳୀ, ଖାରବଳା, କାପ, ନଥ, ଦଣ୍ଡୀ, ବସଣୀ, ଫୁଲି, ସୁନାମାଛି, ବେଶର, ଅଳକା, ମଥାମଣି, ଟିକା, ଚଉଁରୀମୁଣ୍ଡୀ, ସୁନାବୃନ୍ଦ ପ୍ରଭୃତି ମଧ୍ୟବିତ୍ତଗୃହ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ଅଳଙ୍କାରର ଝୁଣୁଝୁଣୁ ଶବ୍ଦରେ ଦାଣ୍ଡ କମ୍ପିଲା । ସମସ୍ତେ ମିଳି ଠାକୁର ପାଖକୁ

ଗଲେ । ମା କହିଲେ, "ରାଜୁ, କନକର ଆଜି ଜନ୍ମଦିନ, ମହାଦେବ ଦର୍ଶନ କରି ଆସିବୁ, ଚାଲ । ତୋର ପାସ୍ ଆଉ ଚାକିରି ହେବାପାଇଁ ମୁଁ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ବରଣ କରି ପାଠ ଗୁଣାଗୁଣି କରାଉଛି । ସେ ମହିମ୍ନ ପଢ଼ି ଲକ୍ଷେ ଚମ୍ପା ଚଢ଼ାଇବେ ।" ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ—ଆଉ ମହାଦେବ ! ଆଜିକାଲି ସ୍ୱୟଂ ମାଳିକଙ୍କୁ ନେଇ ଟଣାଟଣି, କାଠ ପଥରକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ସ୍ୱାମୀମାନେ କହନ୍ତି, ଶିଳ ଶିଳୁପତା ଗଗନେ ଉଡ଼ୁଛି, ଶିମିଳୀତୁଳା କହୁଛି ମତେ ରଖ । ମିଲ୍, ଷ୍ଟେନ୍‌ସର ଆଉ ବାକି ରଖିଛନ୍ତି ? ଠାକୁରଙ୍କୁ ଗୟାଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦେଇ ତାଙ୍କର ଦଫା ରଫା କରିସାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲେ, "ନାହିଁ ମା, ମୁଁ ଠାକୁରପାଖକୁ ଯିବି ନାହିଁ । ଗାଧୋଇ ଆସି ଗୀତା ଅଧ୍ୟାୟେ ପଢ଼ିବି ।" ମା କହିଲେ, "ହଉ, ମନ ଚଙ୍ଗ କଲେ ଗଡ଼ିଆ ଗଙ୍ଗା । ତତେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ଏହିପରି ସୁବୁଦ୍ଧି ଦେଇଥାନ୍ତୁ ।" ଏହା କହି ପଣତ ବେକରେ ଗୁଡ଼ାଇ ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ । ମା ଚାଲିଗଲାରୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭାବିଲେ—କି ଜୀବନ୍ତ ଏକନିଷ୍ଠ ବିଶ୍ୱାସ ଏମାନଙ୍କର ! ହାୟ, ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ମୂଳଜମା ହରାଇ ବସିଲୁଁ ! ଯାହା ଥିଲା ତାହା ତ ଗଲା । ତାହା ସ୍ଥାନରେ ନୂତନ ଭକ୍ତି ନିଷ୍ଠା ତ କିଛି ଆସିଲା ନାହିଁ । ମହା ବୌଦ୍ଧିକଶୂନ୍ୟତା ଓ ଶୁଷ୍କଜ୍ଞାନ ଯେନି କିପରି ଧର୍ମଜୀବନ ଲାଭ ହେବ ? ଏହିପରି ଭାବି ଭାବି ସ୍ନାନକୁ ଗଲେ ।

ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପିଲାମାନେ ମୁଆଁଟିରେ ଯିବେ ବୋଲି କଥା ପଡ଼ିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପଡ଼ୋଶୀ କୁଟୁମ୍ବୀ ପିଲାକବିଲାମାନେ କନକର ଜନ୍ମଦିନରେ ଦେବଦର୍ଶନକୁ ଯିବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ସେ ପ୍ରସ୍ତାବ ଭାଙ୍ଗିଲା । କାରଣ ୩୦।୪୦ ଖଣ୍ଡ ମୁଆରିକୁ ପଇସା ଦେଲେ ମଧ୍ୟ ୪୦ ଖଣ୍ଡ ଗଉଡ଼ ମିଳିବେ ନାହିଁ । ନିଜର ଝିଅ-

ବୋହୂଙ୍କୁ ସୁଆଂରିରେ ଚଢ଼ାଇ କୁଟୁମ୍ବୀ ପିଲଙ୍କୁ ଚଲଇ ନେବାଟା ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପଦ୍ମାବତି କାହାରି ମନକୁ ଘେନିଲା ନାହିଁ। ଗାଁ ଝିଅମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବଳଦଗାଡ଼ି କରି ଦେବାର କଥା ମଧ୍ୟ ପଡ଼ିଥିଲା। କିନ୍ତୁ ଏତେ ଅଳ୍ପବାଟ ଚାଲି ନ ଯାଇ ବଳଦଗାଡ଼ିରେ ଧଡ଼ ଧଡ଼ ପଡ଼ି ଉଠି, ଧୂଳିରେ ଲୁଗାପଟା ମଇଳା କରି ବୁଲଣି ବାଟରେ ଯିବାକୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ କଥାରେ ନିହାତି କରମକୋଡ଼ୀ ଛଡ଼ା ଆଉ କେହି ରାଜି ହେବେ ନାହିଁ। ବିଶେଷତଃ ଯେପରି ଗଲେ କଥାବାର୍ତ୍ତା, ସାଙ୍ଗସୁଖ କିଛି ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନେ ଗାଡ଼ି ଭିତରେ ରହିଯିବେ, ସେମାନେ ନିର୍ମଳ ପବନ ଓ ବାହାରର ଶୋଭା ଦର୍ଶନରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବେ। ସର୍ବୋପରି ମିଶ୍ରେ କହିଲେ, "ମହାଦେବଙ୍କ ଦର୍ଶନକୁ ଯାନବାହନ ଚଢ଼ି ଗଲେ ସେ ନିଜେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରନ୍ତି। ଏହି ହେତୁରୁ ପୂର୍ବେ ସଙ୍ଗତିସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନକୁ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ। ଅତି ଭକ୍ତମାନେ "ଦଣ୍ଡବତି" ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱବାହୁ ହୋଇ ଯାଉଥିଲେ। ଏବେ ରେଳ ହୋଇ ସବୁ ମାରିଗଲା। ସାଧନ ଯେପରି ସିଦ୍ଧି ବି ସେହିପରି। କିଏ କହିଲା ପରି 'ଗୋସେଇଁ ଦଣ୍ଡବତ, ନା, ତୋହରି ମନ ତୋତେ ଫଳୁ।' 'ଗଙ୍ଗା ଯିବୁ ଯେତକ, ଫଳ ପାଇବୁ ସେତକ।' ଚକୁଳିଆ ପଣ୍ଡା କହେ, 'ଦେଇଥିଲେ ପାଇ, ପଡ଼ିଥିଲେ ଗାଇ, ପଡ଼ିଆ ବାରିରେ ଗୋଧନ ଚରଇ'—ଏହିପରି ନାନା ଚର୍ଚ୍ଚା ପରେ ସ୍ଥିର ହେଲା ପିଲମାନେ ଚାଲି ଯିବେ। ମିଶ୍ରେ ଆଗ ଆଗେ ଚାଲିଲେ, ପଛେ ଭଗୀରଥ ପଛରେ ଗଙ୍ଗାପରି ପୁରନାରୀମାନେ ଚାଲିଲେ। ପ୍ରଭେଦ, ଭଗୀରଥଙ୍କ ପଛରେ ଗୋଟିଏ ଗଙ୍ଗା—ମିଶ୍ରଙ୍କ ପଛରେ ତିରିଶ ଚାଳିଶ ଗଙ୍ଗା। ସହରରେ ଯାହାହେଉ, ମଫସଲରେ ଯାନଯାତ, ଦେବଦର୍ଶନ ପ୍ରଭୃତିରେ ନାରୀମାନେ

ବାହାରର ମୁକ୍ତବାୟୁ ଟିକିଏ ପାଇପାରନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବାସ୍ତବିକ ଏକପ୍ରକାର ପିଲ । ପ୍ରତିକଥାରେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ, ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ, ସଂସ୍କାର ଆଉକୁ ତାଙ୍କର ମତଲବର ଦଉଡ଼ । ଏହିଁ ବାତୁଲତା ତାଙ୍କର ଅଛି । ପାଠକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କାହାର କି କୌଣସି ବିଷୟରେ ଟିକିଏ ଏକାନ୍ତର ଉଣା ଅଧିକ ନାହିଁ ? ଏହା ଯେବେ ବାତୁଲତା ହୁଏ, ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ଏ ବାତୁଲତା ଅଳ୍ପାଧିକ ଅନେକଙ୍କର ଅଛି ।

ସୁଆରି, ଗାଡ଼ି ବିଷୟରେ ତର୍କ ଦେଖି ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମନେ କଲେ— ଦେଖ, ଇଉରୋପୀୟ ମହିଳାମାନେ କିପରି ସ୍ୱାଧୀନ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଭାବରେ ଗିର୍ଜାକୁ ଯାଇ ଗୀତ ଗାଇ ଈଶ୍ୱରାରାଧନାରେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ମାଡ୍ରାଜୀ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ଗୀତ ଗାଇ କଟକ ରାସ୍ତା କମ୍ପାଇ ଦିଅନ୍ତି । ରେଳରେ ମଧ୍ୟ 'ଠାକୁର ଭଲେ ବିରାଜେ। ହୋ, ଓଡ଼ିଶାମେ ଜଗନ୍ନାଥ' ଗାଇ ଗଗନ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କରନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆଣୀମାନେ ଏପରି କାହିଁକି ? ଆହୁରି ଗୋଟିଏ କଥା । ଏମାନେ ଦେବତା ପୂଜା କରିବାକୁ ଯିବେ । ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ଛୁଇଁବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । କାରଣ ଏମାନେ ଅପବିତ୍ର ଆଉ ସେହି ଲୋଭୀ ପଣ୍ଡା ପବିତ୍ରାତ୍ମା ! ସେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଛୁଇଁପାରେ । ପୁଣି ଏମାନଙ୍କର ନିଜର ହୃଦୟ-ବେଦନା, ପ୍ରାର୍ଥନା ଠାକୁରଙ୍କୁ ଜଣାଇବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସେହି ପଣ୍ଡା ଜଣାଇବ । ପାଦୁକ ନାମରେ ପଚାଜଳ ଆଣି ଦେବ । ତାହା ତ ନାନା ଜୀବାଣୁର ଘର । ଯାହାର ଯେ ପାପ ଥାଉ ତାକୁ ପିଇଦେଲେ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି ! ସର୍ବୋପରି ଦେବତା କି ବୀଭତ୍ସ ! ଶଙ୍କ୍ତିରେ ଲିଙ୍ଗର ଅବସ୍ଥାନ ! ଛି ଛି ! କି ବୀଭତ୍ସ ! କି ବୀଭତ୍ସ ! ସୁଖର କଥା, ସରଳ ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନେ ଏହା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ରକ୍ଷା ହୋଇଛି । ରକ୍ଷା ବା କାହିଁ ? ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଓ ଗୁଣ୍ଡିଚା ଘରକୁ

ଗଲେ ତ ସବୁ ବୁଝନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଅବୁଝା ରହେ ନାହିଁ । ହାୟ ! ଏପରି କିଏ କାହିଁକି କଲା ?

ବାସ୍ତବିକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ହିନ୍ଦୁଘର ପିଲା ହୋଇ, ଏପରି ଦେବତା-ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବୈଷ୍ଣବ-ଭକ୍ତ ପିତାମାତାଙ୍କଠାରୁ ଜାତ ହୋଇ, ଏପରି କାହିଁକି ହେଲେ କିଏ କହିବ ? ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହନ୍ତି, "ମୁଁ ମୋର ପିତା-ମାତାଙ୍କ ନିଷ୍ଠା ପାଇଅଛି ବୋଲି ତ ମୋର ନିଜ ବିଶ୍ୱାସରେ ଏଡ଼େ ନିଷ୍ଠା ।" ମିଶ୍ରେ ପାଦୁକ ଆଣି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଯାଚିଲେ ସେ କହେ, "ଆପଣ ବାପାଙ୍କୁ ବା ଘରେ ମା'ଙ୍କୁ ଦିଅନ୍ତୁ ।" ମିଶ୍ରେ କହନ୍ତି, "ସାନବାବୁ ବଡ଼. ଭଲ, କିନ୍ତୁ ଅନେକ ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ି ଟିକିଏ ଛିଟପାଗଳା ହୋଇଯାଇଅଛନ୍ତି ।" ବାସ୍ତବିକ ଯେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକଙ୍କ ମତାନୁଯାୟୀ ନ ଚଳେ, ସେ ଭଲ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ପାଗଳ । ସକ୍ରେଟିସ୍, ଗାଲିଲିଓ, ଲୁଥର, ପାର୍କର, ଏପରିକି ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ଚୈତନ୍ୟ ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ପାଗଳ ବିବେଚିତ ହୋଇଥିଲେ । ଅନ୍ୟ ପରେ କା କଥା !

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଅବମିଶ୍ର ସୁଖ ଏ ସଂସାରରେ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ। ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଭାବ ଜଡ଼ିତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ଯେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଧନାଢ଼୍ୟ ପରିବାର ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଏତେ ଅଳଙ୍କାର ବସ୍ତ୍ର ସୀମନ୍ତିନୀମାନଙ୍କ କମନୀୟ କାନ୍ତିକୁ ଅଧିକତର କମନୀୟ କରୁଅଛି, ସେହି ଗ୍ରାମରେ ଦୀନଦୁଃଖିନୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପରିଚିତା ଚମ୍ପାର ଘର । ସେଦିନର ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘରେ ଧାନକୁଟା ସାରି ଖୁଦଗୃଣ୍ଡିଲ ହିଓଟି କାନରେ ବାନ୍ଧି ତାର କୁଡ଼ିଆ ଘରକୁ ଫେରିଲା । କନକର ଜନ୍ମଦିନ, ତାକୁ ଆଜ ହିଓଟି ବେଶି ଗୃଣ୍ଡିଲ ମିଳିଛି, କିଛି ପନପରିବା ମଧ୍ୟ ମିଳିଛି । ଫେରିବା ବେଳେ ମା କହିଲେ, "ଚମ୍ପା, ପଛେ ଆସିବୁ, ପିଠା, ସତ୍ୟନାରାୟଣ-ପୂଜା ଭୋଗ ନେଇଯିବୁ ।" ଚମ୍ପା କହିଲା, "ମୁଁ ତ ଲୋ ମା, ହାଟୁଆଘର ଝିଅ, ପାଠକ ଜାଣି, କଥାକଥାରେ ବାହାରିଦ । କିଏ କାଳେ କହିବ, ଦେଖି ତାଙ୍କ ଘରେ ଖାଇଲା । ପୂଜା ହେଉ ହେଉ ରାତି ହେବ । ମୁଁ ଆଉ ମା' ଆସି ପାରିବ ନାହିଁ ।" ପଦ୍ମାବତୀ କହିଲେ, "ହେଉ ଯା, ମୁଁ ପାନ ହାତରେ ପଠେଇ ଦେବି ।" ଯିବାବେଳେ ଏକାନ୍ତରେ କନକ ଭୁନ ଭୁନ ହୋଇ କହିଲା, "ଚମ୍ପା, ଚାଲ ଠାକୁର ପାଖକୁ ଯିବୁ । ଗାଧୋଇ ପଡ଼ି ଆ, ମୁଁ ଲୁଗା ଦେବି । ମୋର ବଳକା ଲୁଗା ଅଛି ।" ଚମ୍ପା କହିଲା, "ବୁଡ଼ୀଟିଏ ହୋଇଥା ମା ! ମୋର ଆଉ

ପୋଡ଼ିଗଲା ତିଅଣରେ ସୁଆଦ ଅଛି ? ମୁଁ ଆଉ ଶାଢ଼ୀ ପିନ୍ଧିବି ? ତମର ଆଜି ଶୁଭଦିନଟିଏ, ତମେସବୁ ଯାଅ । ମୁଁ ସୋମବାର ଦିନ ଯାଇଥିଲି, ଆଜି ଯିବି ନାହିଁ ।” ଚମ୍ପା ଫେରୁ ଫେରୁ ବାଟରେ ଡିଗ ଟକାଇ କହିଲା—

‘ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ବଡ଼େଇ
କାହାକୁ ଦିଅନ୍ତି ପାଟପୀତାମ୍ବର
କାହାକୁ ଦିଅନ୍ତି ଗଡ଼େଇ ।’

କହିଲାବେଳେ ତା ଆଖିରୁ ଟୋପାଏ ଲୁହ ଗଡ଼ିପଡ଼ିଲା । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନଦୀସ୍ନାନରୁ ଫେରିଲାବେଳେ ଚମ୍ପାକୁ ଦେଖିଲେ । ଏହି ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରେ ସେ ଏକାନ୍ତ ଆନ୍ତରିକ ବେଦନା ଅନୁଭବ କଲେ । ମନେ କଲେ, ଏପରି ଯୁବତୀ ବିଧବାଙ୍କର ପୁନର୍ବିବାହ ପ୍ରଚଳନ କଲେ କଣ କ୍ଷତି ହୁଅନ୍ତା ? ଉତ୍କଳରେ କି ବିଦ୍ୟାସାଗର ଜନ୍ମିବେ ନାହିଁ ? କଥା ତ ତେର ହୋଇଅଛି, କାର୍ଯ୍ୟରେ କିଛି କରିହୋଇ ପାରେ କି ? କିନ୍ତୁ ବିଘ୍ନ ତ ଅନେକ । ପ୍ରଥମ କଥା, ବରପାତ୍ର ମିଳିବ କାହୁଁ ? ଦ୍ୱିତୀୟ କଥା, ଏହାର ସ୍ୱଜାତୀୟ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ବର ସହିତ ଏହାର ବିବାହ କେଉଁ ଆଇନ ଅନୁସାରେ ଚଳିବ ? ତୃତୀୟ କଥା, ଏ ସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ମତ ହେବ କି ନାହିଁ ? ଚତୁର୍ଥ କଥା, ଏ ଗ୍ରାମରେ ଏ ଦମ୍ପତି କପରି ରହି ସମାଜରେ ଚଳିବେ ? ଏହିପରି ସୁନ୍ଦରୀ ଯୁବତୀ ଅରକ୍ଷିତା ହୋଇ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପବିତ୍ର ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଭାବରେ ରହିବା ବଡ଼ ଦୁରୂହ । ଦୁଷ୍ଟଲୋକେ ଏହାକୁ ବିପଥଗାମିନୀ କରାଇ ପାରନ୍ତି । ସମାଜରେ ଦୁରନ୍ତ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସାତଖୁଣ ମାଫ୍, କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ବା ସାମାଜିକ ପ୍ରତ୍ୟବାୟ କିଛି ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଉପରେ କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତେ ଖଡ୍ଗହସ୍ତ । ଟିକିଏ ଟଳଚଳ ହେଲେ ସପ୍ତପାତାଳରେ ପଡ଼ିଲେ—

ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ଚରିତ୍ରବାନ ସେମାନେ ଜଘନ୍ୟ, ହେୟ, ଘୃଣିତ, ଲାଞ୍ଛିତ ହୋଇ ରହିଲେ । ପୁଣି ଘୃଣିତ ଲୋକଦ୍ୱାରା ଘୃଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦିତ ହେବା ସହଜ ହୋଇପଡ଼େ । ଜଣକୁ ଯେବେ କହ 'ତୁମେ ଭଲ, ତୁମ୍ଭେ ସଚ୍ଚା' ସେ ନିଜକୁ ତଦନୁଯାୟୀ ଉଚ୍ଚ ମଣେ । ତାହାର ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ବଢ଼େ । କିନ୍ତୁ ଜଣକୁ ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ ସର୍ବଦା କହ 'ତୁ ବଡ଼ ମନ୍ଦ, ଦୁଷ୍ଟ, ପିଶାଚୀ' ସେ ଶେଷକୁ ପିଶାଚୀ ହୁଏ । କାରଣ ପାପର ପଥ ବଡ଼ ପିଚ୍ଛିଳ । ପ୍ରଲୋଭନର ହସ୍ତ ଏଡ଼ିବା ଅସାଧାରଣ ନୈତିକ ବଳସାପେକ୍ଷ । ଘୃଣିତ ଲୋକ ମନେକରେ—ଯାଆମ, ମତେ ତ ମନ୍ଦ ବୋଲି ସମସ୍ତେ କହନ୍ତି । ଭଲ ହେଲେ ବି ତ ପୁରସ୍କାର ନାହିଁ; ତେବେ ବୃଥାରେ କଷ୍ଟ ସହିବ କିଆଁ ? ଫଳତଃ ଆଧୁନିକ ସମାଜର ନିୟମ ଏତାଦୃଶ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଗଠନ ବା ଆଚରଣଶୁଦ୍ଧିର ଅନୁକୂଳ ନୁହେ । ଯାହାହେଉ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ କରି କିମ୍ବା ଗ୍ରାମର ଶାଖାସଭା ବା କଟକର କେନ୍ଦ୍ରସଭାରେ ବିଷୟଟି ଆଲୋଚନା କରି ଏହାକୁ ସତ୍‌ପାତ୍ରନ୍ୟସ୍ତ କିମ୍ବା ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ଏହାପରେ ସବୁ ସବୁ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲେ ଏବଂ ଯଥାବିଧି ଏକ ଅଧ୍ୟାୟ ଗୀତା-ପାଠ ସମାପନ କଲା ପରେ ବଡ଼ ନୂଆବୋହୂ ଥାଳିରେ ସରୁଚକୁଳି, ଛୁଞ୍ଚିପତର, କାକରା ପ୍ରଭୃତି ପିଠା ନେଇ ପହଞ୍ଚିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ନାହିଁ, ତମେ ତ ଜାଣ ମୁଁ ପିଠାପଣା ଭଲ ପାଏ ନାହିଁ । ଭାତ ଆସିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।" ନୂଆବୋହୂ କହିଲେ, "ହଉ, ଆଜି ସାନ ଗେହ୍ଲା ଭଉଣୀର ଜନ୍ମଦିନ । ସରୁଚକୁଳି ଖଣ୍ଡେ ଖାଇଥାଅ । ଏ ତ ଠାକୁର-ଭୋଗ କି ମହାପ୍ରସାଦ ନୁହେଁ ଯେ, କାହା ଅପବିତ୍ର ହେବ । ତମେ ବସ, ଖଣ୍ଡେ ଦି'ଖଣ୍ଡ ଖାଅ । ମୁଁ ଭାତ ଆଣୁଛି ।

ଖାଉଚଜମାନେ ତମକୁ ସବା ଆଗେ ପିଠା ଖୋଇବେ ବୋଲି ଏତେ ତରବରରେ ଠେନ୍ତୁରିଙ୍କି ଲଗି କରିଛନ୍ତି । ନ ଖାଇଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧିବ ।”

ରାଜେନ୍ଦ୍ର—‘ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧିବ’ ଯେପରିକ ସ୍ୱୟଂ ବକ୍ତା କେହି ନୁହନ୍ତି । ଅଚ୍ଛା, ତମେ ଯେ ଏହିକ୍ଷଣି କହିଲ, ଠାକୁର ଭୋଗ ନୁହେଁ, ପୁଣି କହୁଛ ଠେନ୍ତୁରିଙ୍କ ପାଖରେ ‘ଲଗି’ ହୋଇଛି; କେଉଁଟି ସତ ?

ସାବିତ୍ରୀ—ତମ ସାଙ୍ଗରେ କଥାରେ ଆମେ ପାରିବୁଁ ? ଭଲ, ସି କଥାରେ ଏତେ ଧଇଲେ ଆମେ ଚଳିବୁଁ କପରି ? ଆଚ୍ଛା ଦେଖିବା, ନୂଆବୋହୂଟି କେତେ ଜଗି ଚଳିବ । ଯେ, ବାରନ୍ତି, ସେ ବେଶି ହଇରାଣରେ ପଡ଼ନ୍ତି । ତମେ ଯେ ସେ ଦିନ କହୁଥିଲ ଠାକୁର ସମସ୍ତଙ୍କର; ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୈଷ୍ଣବମାନେ ଆଉ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ଚଡ଼, ନିଜେ ଠାକୁରଙ୍କୁ ଛୁଇଁ ଭୋଗ ଦିଅନ୍ତି । ଆଜି ପିଠା ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ‘ଭୋଗ’ କରି ନାହାନ୍ତି । ଆମେମାନେ ନିଜେ ଆଜି ‘ଲଗି’ କରିଛୁଁ । ଅତଏବ ତମକୁ ଖାଇବାକୁ ହେବ । ଆଉ କାହା ରାଣ ନ ମାନ, ସାନ ନୂଆବୋହୂଟି ରାଣ ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର—‘ଶିରୋନାସ୍ତି ଶିରଃ ପୀଡ଼ା’ । ଆସାମୀ କାହିଁ ?

ସାବିତ୍ରୀ—କେଉଁଠି ତ ହେଲେ ଅଛି । ମୁଁ ମନେ କରୁଛି, ମୋର ଗୋଟିଏ ସାନଭଉଣୀ ଅଛି, ତାକୁ ସାନ ଯା କରିବ । କିନ୍ତୁ ତାକୁ କୁର୍ତ୍ତା ପିନ୍ଧାଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନୀ ସଜାଇବ ନାହିଁ ତ ? ଆଚ୍ଛା, ବୋହୂଟାରେ ଲୋଭ ନାହିଁ ତ, ତମ ‘ଗୀତା ପୋଥି ରାଣ’ ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତିତା ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସାବିତ୍ରୀ ଏ କଥା କହିଥିଲେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଇତିମଧ୍ୟରେ ଅନୁରୋଧ

ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବସିଲେ । ପ୍ରିୟ ଗ୍ରନ୍ଥ 'ଗୀତା' ବା 'ଭ୍ରାନ୍ତିବଧୂ' କାହା ଘରେ ରକ୍ଷା ହେଲା ? ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଭୋଜନରେ ବସି ଭାବିଲେ, ବାସ୍ତବିକ, ଦେବର ଭ୍ରାତୃଜାୟା ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧଟା ଆମ ଦେଶରେ ଅନୁମୋଦନୀୟ ନୁହେଁ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠଭ୍ରାତା ପିତାସମ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃଜାୟା ମାତୃବତ୍ । ତେବେ ଥଟ୍ଟା ତାମସା କିପରି କରନ୍ତି ? ଏ ଦେଶରେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଟିକିଏ ଶିଥିଳତା ଦେଖାଯାଏ କାହିଁକି ? ପୁଣି ସମାଜ ଏହା ଅନୁମୋଦନ କରେ କିପରି ? କନିଷ୍ଠ ଭ୍ରାତୃଜାୟା ସମ୍ପର୍କ ଉତ୍ତମ—କିନ୍ତୁ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ହେଲେହେଁ ପବିତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଦେବର-ଭ୍ରାତୃଜାୟା-ସମ୍ପର୍କ ବିଷୟରେ ସଂସ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ ।

ଏ' ତ ଆଚ୍ଛା ସଂସ୍କାରକ । ଖାଇଲା ବେଳେ ବି ସଂସ୍କାର ଚର୍ଚ୍ଚା । ଏହାର ପରିଣାମ କିପରି ଦେଖାଯାଉ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ

'ଗୃହଚକ୍ଷୁ ପ୍ରାନ୍ତେ ପୀରତମେଳ'

ଋଷି ଇମର୍ସନ୍ କହିଅଛନ୍ତି, "କାବ୍ୟ ଲେଖ, ନାଟକ ଲେଖ, ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖ, କବିତା ଲେଖ, ଯେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହଟି ଚକ୍ଷୁରେ ପ୍ରୀତିର ଆଦାନପ୍ରଦାନ ନ ହୋଇଛି, ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପାଠକର ମନ କଦାପି ତନ୍ମୟ, ବିହ୍ୱଳ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ ।" ଆମ୍ଭେମାନେ ତିନୋଟି ପରିଚ୍ଛେଦ ଲେଖି ଗଲୁଣି । ଏପରି ଶୁଭଦୃଷ୍ଟିର କଥା ଲେଖି ନାହୁଁ । ନ ଜାଣୁ ଗଳ୍ପର ଦଶା ଇତିମଧ୍ୟରେ କଣ ହେଲାଣି । ତେବେ ଯେଉଁ ପାଠକମାନେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଶୁଷ୍କ ସମାଜତନ୍ତ୍ରର ବ୍ୟୂହ ଭେଦ କରି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଢ଼ି ଆସିଛନ୍ତି, ସେମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଧୈର୍ଯ୍ୟର ପୁରସ୍କାରସ୍ୱରୂପ ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ମିଳନ ସମ୍ମତି ଦେଖିବେ ।

ଯୋଗକୁ ବ୍ରହ୍ମା ଖଣ୍ଡନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁଦିନ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପିଲାମାନେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ଦର୍ଶନକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେ ଦିନ ମୋତି-ଝରର ଇନ୍ଦ୍ରଜିତ୍ ପାଇକରାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ଆସ୍ଥାନକୁ ଆସିଥିଲେ । ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା, ସିନ୍ଧୁ-ମହୋଦଧିର ସଙ୍ଗମ ପରି ଦୁଇ କୁଳର ପୁରସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ମିଳାମିଶା, କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ସଦ୍‌ବଂଶୀୟମାନଙ୍କର ସଦାଚରଣ ହେବାର କଥା । ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ଶକ୍ତେ-ଆସ୍ଥାନ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଜମିଦାରୀରେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କ ବଂଶର ଆଗେ ବେଲପତ୍ରୀ ପାଦୁକ ପାଇବାର ଦାବି । ରାଜାଧିରାଜ

ହୋଡ଼ପଣ୍ଡ ଆସିଲେ ମଧ୍ୟ ଆଗ ପାଉଣା ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର । ଆଜି ହରିଚନ୍ଦନବଂଶୀୟମାନଙ୍କୁ ବେଲପତ୍ରୀ ଆସି ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଦେବା ବେଳକୁ ପଦ୍ମାବତୀ କହିଲେ, ପାଇକରାୟଙ୍କ ପୁଅକୁ ଆଗେ ଦେଇ ଆସ । ସ୍ୱଜାତୀୟ ସନାତନ ରାୟ ଗୁମାସ୍ତା ଏଥିରେ ଟିକଏ ବିରକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ହେଲେ, ହରିଚନ୍ଦନ ହୋଇଥିଲେ ମନ୍ତ୍ରୀପଣିଆ କରିପାରିଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ନଜେ ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ସଙ୍କଟରେ ପରାମର୍ଶ କରି ଚଳନ୍ତି । ଏହା ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତ ନୁହେ । ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁଦେଇ ସେଠାରୁ କିଛି ଇଙ୍ଗିତ ନ ପାଇ କ୍ଷଣକାଳ ଇତସ୍ତତଃ କରି ଅଦୂରସ୍ଥ ପ୍ରସ୍ତର ବେଦୀଉପରେ ପୂର୍ବାସ୍ୟ ହୋଇ ବସିଥିବା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ପାଦୁକ ଦେଇ ଆସିଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଖରବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନା ପଦ୍ମାବତୀ ବୁଝିପାରିଲେ ଯେ ବଡ଼ପଣ୍ଡା ଓ ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କ ମନକୁ ଏ କଥା ଯୋଗାଇ ନାହିଁ । ଦୟାପରବଶ ହୋଇ କୌଳିକ ପ୍ରଥାର ବା ବଂଶଗୌରବର ହାନିକର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରୁ ସେମାନେ କ୍ଷୁଣ୍ଣ ହେଲେ ସିନା ! କିନ୍ତୁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାଦାନୁ-ବାଦ ଚଳିବ କି ? ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମନର ଭାବ ଏହିପରି । ଏହିପରି କୌଳିକପ୍ରଥା ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣୀୟ । ଏଠାକୁ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ବା ପୁତ୍ର କେହି ଆସିନାହାନ୍ତି । କେହି ଆସିଥିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଆଗ ପାଇଥାନ୍ତେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅସାର ଜୀବନ । ମୋ ପୁଅଟି ମୋର ଯେପରି, ଏହି ପୁଅଟି ତାର ମା ବାପର ସେହିପରି । ପାଇକରାଙ୍କ ବଂଶ ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ଦୂର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ପିଲାଟିର ସଦ୍‌ଗୁଣ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ବିଷୟରେ ସେ ପୂର୍ବରୁ ଅନେକ କଥା ଶୁଣିଥିଲେ । ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ସେ ପୁତ୍ରବତ୍ ସ୍ନେହ ନ କରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହା ଉପରେ ଆଉ କିଛି ଅଛି ।

ତାହା କ୍ରମଶଃ ପ୍ରକାଶ୍ୟ । ପୁରୁଷମାନେ ଯୁକ୍ତି-ତର୍କ-ବିଚାର-ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗୋଟିଏ ନୈସର୍ଗିକ ଶକ୍ତି ବା ସହଜ ବୁଦ୍ଧିରେ ହଠାତ୍ ବିଷୟଟି ବୁଝି ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୁଅନ୍ତି । ହୋଇପାରେ, କେତେକ ସ୍ଥଳରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ଅଧିକାଂଶ ସ୍ଥଳରେ ସେମାନେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ପୁରୁଷ ଏତେ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରି କଣ ଭ୍ରାନ୍ତିରେ ପଡ଼େ ନାହିଁ ? ପୁରୁଷ ଅନେକ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ ଓ ପ୍ରମାଣ ସଂଗ୍ରହ କରି ନାରୀଚରିତ୍ର କିମ୍ବା ଆଗନ୍ତୁକର ଚରିତ୍ର ଯାହା ନ ବୁଝେ, ନାରୀ ତାହାର ସହଜ ବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ତାହା ଝଟ୍ ବୁଝି ନେଇପାରେ । ଏହାର କାରଣ ଯାହାହେଉ, କଥାଟି ସାଧାରଣତଃ ସତ୍ୟ । ଯାହାର ଘଣ୍ଟା ଅଛି, ତାକୁ ସମୟ ପଚାରିଲେ, ସେ ଘଣ୍ଟା ଦେଖି କହେ । ଦୈବାତ୍ ଘଣ୍ଟା ପାଖରେ ନ ଥିଲେ ସେ ସମୟ କହିପାରେ ନାହିଁ । ଯାହାର ଘଣ୍ଟା ଦେଖିବା ଅଭ୍ୟାସ ନୁହେ, ସେ ଅନୁମାନ କରି ସମୟ ଠିକ୍ କରି କହିଦିଏ । ଅନେକ ସମୟରେ ତାହା ଠିକ୍ ହୁଏ । କେତେକ ସମୟରେ ଭୁଲ ହୁଏ । ଘଣ୍ଟା କି ସବୁବେଳେ ଠିକ୍ ରହେ ? ପୁରୁଷମାନେ ପ୍ରମାଣ ଭୂୟୋଦର୍ଶନ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି । ଗୃହନିବଦ୍ଧା ନାରୀମାନଙ୍କର ସେ ସୁବିଧା ବା ଅଭ୍ୟାସ ନ ଥାଏ । ସ୍ୱାମୀ, ପୁତ୍ର, ପୁତ୍ରବଧୂ, କନ୍ୟାର କଥା ନାରୀ ଯେପରି ଜାଣେ, ପୁରୁଷ ବୋଧହୁଏ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ରାଦିଙ୍କ କଥା ସେତେ ସହଜରେ ଜାଣିପାରେ ନାହିଁ । ଏହାର ଆଉ ଗୋଟିଏ କାରଣ ଅଛି । ଯେ ଯାହାକୁ ଆନ୍ତରିକ ସ୍ନେହ ବା ପ୍ରେମ କରେ, ତାହାର ହୃଦୟର ଭାବ ସେ ନିଜ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱଚ୍ଛଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଦେଖେ । ନାରୀର ହୃଦୟର ସ୍ନେହ-ବୃତ୍ତି ପୁରୁଷ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନୁହେଁ କି ? ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ଏହି ସାମାନ୍ୟ ବିଷୟରେ ଅଧିକ କହିଲୁଁ ।

ଯେଉଁ ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରତି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ପଦ୍ମାବତୀ ଏତେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେଲେ, ତାହାଙ୍କ ନାମ ଧନଞ୍ଜୟ । ପାଇକରାୟଙ୍କ ପୁଅ ମାନଧାତା, ମାନଧାତାଙ୍କ ପୁଅ ପାଇକରାୟ, ଏହିପରି ଏହାଙ୍କର କୁଳବିଧି । ଧନଞ୍ଜୟ କିନ୍ତୁ ନିଜକୁ ମାନଧାତା ନ କହି ପାଇକରାୟ କହନ୍ତି । କାରଣ ସେ ଜଣେ କୃତବିଦ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି । ପ୍ରେସିଡେନ୍‌ସି କଲେଜରୁ ପ୍ରଶଂସାସହକାରେ ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ କରିବା ପରେ ବି. ଏଲ୍. ପାସ୍ କରି ଓକିଲାତି ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି । ନାନା କାରଣରୁ ଉକ୍ତ ବ୍ୟବସାୟ ଏହାଙ୍କ ମନୋମତ ନୁହେ । ଇଚ୍ଛା ମୁନସଫ ବା ପ୍ରଫେସର ହେଲେ ଯିବେ । ଯତ୍ନ ମଧ୍ୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଫଳ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହି, କିଛିଦିନ ଅବସର ଗ୍ରହଣ କରି ଗ୍ରାମରେ ଅଛନ୍ତି । ଏ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ସେ ପିତାଙ୍କର ଆଜ୍ଞାନୁବର୍ତ୍ତୀ । ପିତା ତାଙ୍କର ବିବାହ ବୟସ ଜାଣି ଡକାଇଛନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ବିଦେଶରେ ରହି ପଢ଼ିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ତାଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ ପୁରଞ୍ଜୟ ପାଇକରାୟ ବିଦେଶରେ ରହି ରେଲ୍‌ବାଇ ଇଲାକା କଣ୍ଟ୍ରାକ୍ଟରୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ସଙ୍ଗରେ ଶୈଶବରୁ ଯାଇ ସେହିଆଡ଼େ ଶିକ୍ଷାଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି କେତେକ ଉତ୍କଳୀୟ ବିଦେଶରେ ଅଛନ୍ତି । ଲାହୋରରେ ତାଙ୍କର ଜଣେ ଉତ୍କଳୀୟ ବନ୍ଧୁ ଅଧ୍ୟାପକ । ସେ ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି କିଏ କେଉଁଆଡ଼େ ଅଛି, ଜଣା ପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଥରେ ଉତ୍କଳ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ତାହାର ପବିତ୍ରଧ୍ୱଜା ତଳେ କେତେ କିଏ ଆଶ୍ରୟ ନେବେ ! ଏପରି ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଉତ୍କଳୀୟ ନାମରେ ପରିଚୟ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ! ଅନ୍ୟ ଭାଷା କହି ଅନ୍ୟ ଜାତିର ବାହୁଚ୍ଛାୟା ତଳେ ଆଶ୍ରୟ ନେଇଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଦୋଷ

ଅଛନ୍ତି—ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ଯ ସେହିପରି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ବିଷୟରେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲାଣି । ଓଡ଼ିଆ ନାମରେ ଗୌରବ ଅନୁଭବ କରିବା ଶିକ୍ଷିତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ପାଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅକାଳ କୁଷ୍ମାଣ୍ଡର ମଧ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଧନଞ୍ଜୟ ପାଇକରାୟ ସେପରି ନୁହନ୍ତି । କେବଳ ଏତିକ ଯେ ସ୍କୁଲରେ ନାମ ଲେଖାଇବାବେଳେ ଶିକ୍ଷକ ପାଇକରାୟର ପାଇକ ପଦ କାଟି 'ରାୟ' ଲେଖିଥିଲେ । ତାହା ରହିଯାଇଅଛି । ଏହି ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟଙ୍କୁ ପଦ୍ମାବତୀ (ନିଜ ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁଯାୟୀ) ଆୟୁର୍ଯଶ-ବୃଦ୍ଧିକର ଦେବପ୍ରସାଦ ଦେବାକୁ ବଡ଼ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ । ହରି-ଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ମନ କଥା ସବୁ ବୁଝିପାରିଥିଲେ, ସେଇଆ କରି ନ ଥାନ୍ତେ କି ? ତେବେ ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ପରି ! ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପରାମର୍ଶ ଲୋଡ଼ା ହୁଅନ୍ତା । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଜନନୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ସହିତ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍, ପରିଚୟ, ଆଳାପ ହେଲା ପରେ, ଦୂରରୁ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି "ସେ ପୁଅଟି କିଏ" ପଚାରନ୍ତେ, "ମୋ ପୁଅ, କଲ୍ୟାଣ କର" କହି ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ନିକଟକୁ ତାଙ୍କ ଝିଅ ଉମାକୁ ପଠାଇଲେ । ଉମା ଯାଇ ଭାଇଙ୍କୁ ଡାକି ଆଣିଲା ।

ଧନଞ୍ଜୟ ମାତାଙ୍କ ମୁଖ ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ ଚାହିଁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣପୂର୍ବକ ଇତସ୍ତତଃ ଚକ୍ଷୁସଞ୍ଚାଳନ କରିଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ପଦ୍ମାବତୀ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆଖି ଉଠାଇ ନେଇ କନକଲତା ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଦେଇ ଚକ୍ଷୁ ଅପସାରିତ କଲେ । ବିଦ୍ୟୁଦ୍‌ଗତିରେ ବକ୍ରଶକ୍ତିସହକାରେ ଗୋଟିଏ ଭାବ ତାଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କଲା । ମାନବର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ବୃଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଇଷ୍ଟଦେବ-ନିଷ୍ଠା ଆସନ୍ନଫଳ-

ପ୍ରସବା ହେଲ କି ? ଠାକୁର ବଡ଼ ହଟିଆ, କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ କଣ ଘଟାନ୍ତି, କିଏ ବୁଝିବ !

ପଦ୍ମାବତୀ ସ୍ୱଭାବତଃ ସ୍ନେହଶୀଳା । ଭଗବାନ ତାଙ୍କୁ ଦେବ-ବାଞ୍ଛିତ ସ୍ୱାମୀ, ପୁତ୍ର, କନ୍ୟା, ପୁତ୍ରବଧୂ, ପୌତ୍ର, ପୌତ୍ରୀ ଦେଇ ତାଙ୍କର ସ୍ନେହକୁ ସଫଳ, ସଜୀବ, ବର୍ଦ୍ଧିତ, ଉନ୍ନତ କରିଅଛନ୍ତି । କଥା ଅଛି, 'ଖାଇଲି ପୁଅ ଝିଅ ରଙ୍କ ।' ଯେ ସ୍ନେହ ଦିଏ ତାକୁ ସ୍ନେହ ମିଳେ । ଚାରି ପୁଅ, ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପରି ପୁଅ ଅଛି । ତଥାପି ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଦେଖି 'ଏଇଟି ମୋ ପୁଅ ହୋଇଥାନ୍ତା କି' ବୋଲି ପ୍ରାଣ ଡାକିଲା । ମନେ ମନେ କହିଲେ, "ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ! ତମ ମନରେ କଣ ଅଛି ? ସତେ କି ଏପରି ପୁଅ ମୋର ହେବ ? ବିଧାତା କନକ କପାଳରେ କଣ ଲେଖିଛି ?"

ଆହା, କାର୍ତ୍ତିକେୟ ପରି ପୁଅ, କି ସୁନ୍ଦର ଗମ୍ଭୀରମୂର୍ତ୍ତି, ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟି, ଧୀର ବିନମ୍ର ଗମନ । ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖି ପୁତ୍ରସ୍ନେହରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ହୃଦୟରୁ ସ୍ନେହଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ଅମଳମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ଯେତେବେଳେ ସେ ଆସି ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ିଲେ, ଇଚ୍ଛା ହେଲା, ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କୋଳରେ ଲୁଚାନ୍ତେ । କେବଳ ମୁହଁଟି ହାତରେ ପୋଛି ଦେଇ, ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗପ୍ରଣାମର ଚିହ୍ନଧୂଳି ପଣତକାନରେ ପୋଛିଦେଇ କହିଲେ, "ବାପା ! ବୁଢ଼ାଟିଏ ହୋଇଥା, ପାଲିଙ୍କି ପାଟଛତା ହେଉ, ପୁଅ ଝିଅ, ନାତି ନାତୁଣୀ, ଧନ ଜନ, ଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ ମାଡ଼ି ଯାଉନ୍ତୁ ।" ଶୁଣି ଯୁବକର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଲଜ୍ଜା, ଆନନ୍ଦ ଓ ଆତ୍ମ-ପ୍ରସାଦରେ ଆରକ୍ତ ଓ ଅପୂର୍ବ ଭାବଦ୍ୟୋତକ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ମୁଖ ତଳକୁ କରିଥାନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରାୟଶଃ ଧରଣୀ-ତଳାବଲଗ୍ନ ଥିଲା; କାରଣ ଅଦୂରରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଯୁବତୀ

ଥିଲେ, ଥରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚାହିଁଦେଲେ, କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଯାଉଥିଲା । ଯୁବତୀମାନେ ଯୁବକଟିକୁ ଦେଖୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁବକ ଥରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଚାହୁଁଥିଲେ, ସେମାନେ ଲଜ୍ଜାରେ ମୁଖ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ ଫେରାଇ ନେଇ, ଓଢ଼ଣା ଟାଣି, ଚୂଡ଼ି କାଚ ହାତମୁଦି ଝମ୍‌ଝାମ୍ କରି ଗୋଟିଏ ତୁମୁଳ କୋଳାହଳ କରି ସେପରିକି ଯୁବକଙ୍କୁ ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟାୟ ଆଚରଣ ନିମିତ୍ତ ତିରସ୍କାର କରୁଥିଲେ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାରେ ତ ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧି-ପ୍ରତିପାଦିତ ଅଧିକାର ଅଛି; କବାଟକୋଣରୁ, ଝିରକି ବାଟେ, ପରଦା ଉହାଡ଼ରେ ସବୁବେଳେ ତ ସେମାନେ ତାହା କରିଆସିଛନ୍ତି, କରନ୍ତି, କରିବେ । ନ୍ୟାୟ ହେଉ ବା ଅନ୍ୟାୟ ହେଉ, ବାର ବର୍ଷ କାହିଁକି ବାରଶ ବର୍ଷ ହେଲା ଏ ଦଖଲସ୍ୱତ୍ୱ ସେମାନଙ୍କର 'ସ୍ଥିତିବାନ୍' ସ୍ୱତ୍ୱରେ ପରିଣତ ହେଲାଣି । ପୁରୁଷଙ୍କୁ ଦେଖିବାରେ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଦେହସୁହା ହୋଇଗଲାଣି । କିଛି ଅନିଷ୍ଟର ଆଶଙ୍କା ନାହିଁ । କି ଅକ୍ଷୟକବଚ ସେମାନଙ୍କଠାରେ ଅଛି, ସେମାନେ ଜାଣନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେ ତ ଯୁବକ, ତୁମ୍ଭର ତ ଏ ବଡ଼ ଧୃଷ୍ଟତା ! ତୁମ୍ଭେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅନାଇ ଏତେ ହଇରାଣ କରିବ ! ଅତଏବ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପଦେଶ ଦେଉଁ ପୁରୁଷ, ବିଶେଷତଃ ଯୁବକ, ଏକୁଟିଆ ହୋଇ କେବେହେଁ ଯୁବତୀ ମହଲକୁ ଯିବ ନାହିଁ କି ଯୁବତୀ ବ୍ୟୂହର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ ନାହିଁ । ହେଲେ, ସେମାନେ ନିଜ ସଂଖ୍ୟାର ଦ୍ୱିଗୁଣ ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ । ତୁମ୍ଭର ଦିଓଟି ଚକ୍ଷୁରୁ ତ ବେଶି ନୁହେଁ । ଆକ୍ରମଣ କାଳମାନେ ଟୁଣୁଟୁଣୁ କଣିକଣି ଆଦି ଶବ୍ଦଦ୍ୱାରା ତୁମ୍ଭକୁ ଅପଦସ୍ଥ କରିଦେବେ । ଅନେକ ପୁରୁଷ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଅନ୍ୟବିଧ ଫଳ । ଅର୍ଥାତ୍ ବିନା ଯୁଦ୍ଧେ ଛତଭଙ୍ଗ, ଓଢ଼ଣାତଳେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ । ଯାହାହେଉ

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏସବୁ ବକ୍ତବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ଏତେ ସମୟ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ କଟାକ୍ଷରେ ସବୁ ସମ୍ପାଦିତ ହେଲା ।

ଧନଞ୍ଜୟ ନିଜ ମାତାଙ୍କ ସଙ୍କେତାନୁଯାୟୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଇତସ୍ତତଃ ଚକ୍ଷୁ ବୁଲାଇ ଶୀଘ୍ର କାଞ୍ଚନ ଦୂରକୁ ଯାଇ ନାରିକେଳ-ଗୁବାକ-ବିଲ୍ୱବୃକ୍ଷ-ବକୁଳ ଐଶାନ୍ୟକୋଣସ୍ଥ ଚଉତରା ଉପରେ ବସି ନାନା ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କଲେ । ନାରୀମାନଙ୍କ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦଗତି ଓ ଅବାଧ ଦେବଦର୍ଶନ ନିମିତ୍ତ ସେ ପୂର୍ବାସ୍ୟ ହୋଇ ବସିଲେ । ଏହି ଠାରେ ମିତ୍ରେ ତାଙ୍କୁ ବିଲ୍ୱପତ୍ର ପାଦୋଦକ ଦେଇ ଆସିଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ମଝେ ମଝେ ଉଠି ନାରୀମାନଙ୍କ ଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ଦେଉଳ ପ୍ରାଚୀରର ଭଗ୍ନାବସ୍ଥା, ମନ୍ଦିରର ଭାସ୍କର୍ଯ୍ୟ ଆଦି ଦେଖି ତାହାର ସମୟାଦି ନିରୂପଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ବେଳେ ବେଳେ ଚକ୍ଷୁ ଯେ ଅନାସକ୍ତ ହେଉ ନ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଆସିଥିଲେ କିପରି ହୋଇଥାନ୍ତା ? ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରାଣୀତତ୍ତ୍ୱ, ପରିଣାମତତ୍ତ୍ୱ, ସବୁଥିରେ ସୁବିଧା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା କି ? ବାସ୍ତବିକ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆସିବାର ଉଚିତ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ଜଗତରେ କି ସବୁବେଳେ ସବୁ ଉଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ?

ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପାଇକରାୟ ଦୁଇ ବଂଶର ପୁରମହିଳାମାନେ ଏକତ୍ର ମିଳିମିଶି ହସିଖୁସି ହୋଇ ଏକତ୍ର ବସି ଭୋଗ ପାଇ ମହା-ନନ୍ଦରେ ଖରାବେଳଟା କଟାଇଲେ । ଏହାରି ମଧ୍ୟରେ କିଓଟି ପ୍ରାଣରେ ଘୋର ବିପ୍ଳବ ଘଟିଗଲା । ଏହାରି ଧକ୍କା ସ୍ନେହମୟୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଲାଗିଥିଲା । ତାହାର ସଙ୍କେତ ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପାଠକ ପାଇଅଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଧନଞ୍ଜୟ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପଦତଳୁ ଉଠିଲେ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁଷି କପାଳରୁ ଧୂଳି ଝାଡ଼ି ଦେଇ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ 'ଧନଜନ

ଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ ମାଢ଼ପାଉନ୍ତୁ', ସେତିକିବେଳେ ତାଙ୍କର ଚତୁର୍ଥ ଆଶୀର୍ବାଦଟି ମୂର୍ତ୍ତିମନ୍ତ ହୋଇ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା କି ? ଧନଞ୍ଜୟ ଚକ୍ଷୁ ଫେରାଇନେଲା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଜନନୀଙ୍କ ପଶ୍ଚାତରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା ଜନନୀଙ୍କ ଅନୁରୂପା କନକଲତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସହିତ ମିଳିତ ହୋଇ କଟାକ୍ଷରେ ଅପସାରିତ ହେଲା । ସେହି ନିମେଷମାତ୍ର ଅପାଙ୍ଗମିଳନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଦ୍ୟୁତ୍-ପ୍ରଭାବ ଉଭୟଙ୍କ ସମଗ୍ର ଶରୀର ଆଲୋଡ଼ନ କଲା । ସେ ବିଦ୍ୟୁତ୍-ବେଗ ପଲକପାତ-ସମୟରୁ ଅଧିକ ସହିବା ଶକ୍ତି କାହାର ? ତେଣୁ ସବଳେ ସ୍ୱତଃ ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁଯୁଗ୍ମ ପରସ୍ପରଠାରୁ ସଙ୍କୁଚିତ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ବିଦ୍ୟୁତ୍ର ନୈସର୍ଗିକ ଶକ୍ତି ଏହି ଯେ, ଏହା ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅଲଗା କରାଇ ଦେଇ ପୁଣି ଓଟାରେ । ତେଣୁ ପ୍ରଣୟୀ ପ୍ରଣୟିନୀ ଧରା ପଡ଼ିଯାନ୍ତି ।

ଅପାଙ୍ଗର ପୁନର୍ମିଳନ ହେଉ ନ ହେଉଣୁ ଧନଞ୍ଜୟ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଗଲେ । ସେହି ଅପାଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କି ପ୍ରାଣ ବିକିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କର ଏପରି ଚମକିତ ଭାବ ଦେଖି ପୁରମହିଳାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଖି ଠାରାଠାରି ଫୁସୁରଫାସର ହେଲା । ଏହି ଅପାଙ୍ଗସଞ୍ଚାଳନ ଗୋଟିଏ ଝଡ଼ ପରି ସମସ୍ତଙ୍କ ମନଃପ୍ରାଣକୁ ଆଲୋଡ଼ିତ କରିଦେଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ଯେପରି ସେ ଆନ୍ଦୋଳନ ହୃଦୟର ଅନ୍ତଃସ୍ଥଳରେ ଅନୁଭବ କଲେ ଏବଂ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ବଳାତ୍କାରରେ ଅନୁମୋଦନ କଲେ । ଏହା ଏପରି ପବିତ୍ର, ସୁନ୍ଦର, ସ୍ୱାଭାବିକ, ସର୍ବଜନପ୍ରିୟ ଯେ ଯେପରି ପ୍ରକୃତିର ବା ସ୍ୱୟଂ ଆଖଣ୍ଡଳମଣୀଙ୍କ କରଣି ପରି ବୋଧହେଲା । କେବଳ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ-ପ୍ରଣୟକୁଣ୍ଠ-ମାଳକଣ୍ଠଙ୍କ ବୈରାଗ୍ୟାଗ୍ନି - ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ - ତୃଷ୍ଣୟନୟନର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସଦୃଶ ପାଇକରାୟଙ୍କ ବିଧବା ଭଉଣୀ ତୁଳସୀ ଦେଈ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ, "ହାଇ ରେ ! ଏ କଳିକାଳ ଠୋକ-

ଗୁଡ଼ାକ କି ଅଶଲିଜେଇ ! ବଲି ବଲି କରି ମିଶିପଣ୍ଡାଅଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଅନାଉଛନ୍ତି, ଯୋଡ଼ିପରି ହସୁଛନ୍ତି । ଆମ ପିଲାବେଳେ କାନ କାଟିଲେ ବଚନ ବାହାରୁ ନ ଥିଲା ।" ଏଥିରେ ଧନଞ୍ଜୟ କନକଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟଠାରୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଅଧିକ ଦାୟୀ । କାରଣ ଇଚ୍ଛା ଚିନ୍ତାର ଜନନୀ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଯୁଗପତ୍ ଏହି ଚିନ୍ତା ହେଲା 'କେମନ୍ତ ଯୋଡ଼ା, ଯେପରି ଗଠିଛନ୍ତି ଏକକୁ ଆନପାଇଁ ଗଢ଼ିଛନ୍ତି ।' ଏହାପାଇଁ କି ଧନଞ୍ଜୟ କନକଲତା ଦୋଷୀ ? ସେମାନେ ପରସ୍ପରକୁ ଅନାସ୍ପୃତ ଭାବରେ ଗୁହାଁ ଦେଲେ ବୋଲି ଅନ୍ୟାୟ କଲେ ? ଯାହାହେଉ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକଥା ମନରେ ରହିଲା । କେବଳ ପଦ୍ମାବତୀ ଠାକୁରଙ୍କ ଶ୍ରୀଅଙ୍ଗ-ଚନ୍ଦନ ଟିକିଏ ନେଇ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ପାଟିରେ ଗୁଞ୍ଜିଦେଇ କହିଲେ, "ଭଉଣି, ତୁମେ ଆଜିଠାରୁ ମୋ ମହାପ୍ରସାଦ ହେଲ । ମୋର ସୁଖ ଦୁଃଖ ତୁମର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସଙ୍ଗେ ସମାନ ।" ପରେ ତୁନି ତୁନି କାନରେ କଣ କହି, କହିଲେ—ତୁମଙ୍କୁ ତ ଆଜି ସତ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ, ନ ହେଲେ ମୁଁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ । ପୁତ୍ରଗର୍ବିଣୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ହସି ହସି ନିଜର ଉଦ୍ଦାମ ଆନନ୍ଦବେଗ ଦମନ କରି କହିଲେ, "ହଉ, ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କହିବି । ଆମେ ଯେତେ ହେଲେ ମାଇପିଲୋକ । ମୁଁ ନିଶ୍ଚେ ଉଦ୍ୟୋଗ କରିବି ।" ପରେ ପଦ୍ମାବତୀ ପୁଣି କହିବାରୁ କନକଲତା ଆଡ଼କୁ ଥରେ ଅନାଇ ଦେଇ କହିଲେ, "ହଁ ସତ୍ୟ କଲି । ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ଜାଣନ୍ତି । ଭଉଣି, ମୁଁ ବି ତ ଝିଅ ଜନ୍ମ କରିଛି । ବିଧାତା ସିନା କପାଳ ପୋଡ଼ି-ଦେଲା !" ସାଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣଲୋଚନରେ ଏହି ଶେଷକଥା କେତୋଟି ଝିଅ ଉମାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲେ । ଏହାର ରହସ୍ୟ ପାଠକ ପରେ ଜାଣିବେ । ଗଲାବେଳେ ସେ କନକକୁ କୋଳକୁ ଆଣି ତା ପିଠି ଆଉଁଷି ଦେଇ ତାହାର ନବନୀତକୋମଳ-ଅଙ୍ଗ, ପଦ୍ମଗନ୍ଧ ମୃଦୁ-

ନିଃଶ୍ୱାସ, ମିଳନନନ୍ଦୀ କୁଞ୍ଚିତ ଚକୁର ଶୋଭା ଦର୍ଶନ, ଆଘ୍ରାଣ ଓ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କଲେ ।

ସ୍ନେହ-ସମ୍ଭାଷଣ ପରେ ଦୁଇଦଳ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ଏ ଜଗତରେ କେତେ ଅଭାବନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଯାଉଅଛି । ଯେ ଯେପରି ଆସିଥିଲେ, କଞ୍ଚିତ୍ ଅଭିଜ୍ଞତା ଓ ଦର୍ଶନ ସୁଖ ଘେନି ସେହିପରି ବାହୁଡ଼ିଗଲେ । ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରାଣରେ କି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଘୋର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଗଲା ! ଏ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସୁଖର ନା ଦୁଃଖର ? ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ, ଉଭୟର । କିନ୍ତୁ ଏ ସୁଖ ହଳାହଳମୟ; ଏ ଦୁଃଖ ଅମୃତମୟ । ହା କନକଲତା ଧନଞ୍ଜୟ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେବେ ଜାଣିଥାନ୍ତ ପ୍ରଣୟର ପଥ କିପରି କଣ୍ଟକାକୀର୍ଣ୍ଣ, ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ଏ ପଥରେ ପାଦ ଦେଇଥାନ୍ତ ? ଅଥବା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବା ଏଥିରେ କି ଆୟତ୍ତ ଥିଲା ?

ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଗଙ୍ଗା-ଯମୁନା

ଦୁଇଦଳ ପରସ୍ପରଠାରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଁ କରୁଁ ପରସ୍ପର ଦଳସ୍ଥ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ରୂପ-ଗୁଣାଲୋଚନାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ହରିଚନ୍ଦନଦଳରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ରୂପଗୁଣ ଓ ଧୀରବିନମ୍ର ବ୍ୟବହାର, ବିଧବା ଜମାର ସଧବା ପରି ହସି ଖେଳି ବୁଲିବା ଓ କେତେକ ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧିବାର ଅନୌଚିତ୍ୟ, ତୁଳସୀଦେଈର ଅଯଥା ଅସ୍ୱାଭାବିକ କଠୋରତା ଓ ରୁକ୍ଷସ୍ୱଭାବ ଘେନି ନାନା ଆଲୋଚନା ହେଲା । ପାଇକରାୟଙ୍କ ଦଳରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଅପେକ୍ଷା କନକଲତା ବିଷୟରେ ସମାଲୋଚନା ଅଧିକ । ଜମା କହିଲା, "କନକ ପରୀଟି ପରି ଗୋଟିଏ ଗୃଉଲରେ ଗଢ଼ା । ଭାଇଙ୍କି ଆଜ୍ଞା ହୁଅନ୍ତା ।"

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା—ଆଜ୍ଞା ଝିଅଟିଏ । କଳାହଣ୍ଡୀ ନୁହେଁ । ଆଖି-ଦଓଟିରେ ଜୁଳୁ ଜୁଳୁ ଅନାଉଅଛି । ତାକୁ କଳକଳିଆ ଆସେ ନାହିଁ । ତୁଳସୀ ଦୁଇ ପଦରୁ ବାସେ ।

ତୁଳସୀଦେଈ—ଲକ୍ଷ୍ମୀପିତୁଳା ଆଣି କଣ କରିବ ? କୁଣ୍ଠାଖଣ୍ଡିକ ତ ଦଖଣ୍ଡ କରିବ ନାହିଁ । ଢଙ୍ଗରୁ ଦେଖାଗଲା, ତା' ଦେଇ ଶାଗ ସିଝିବ ନାହିଁ । ବାଢ ଚରି ରୁଣ୍ଡେଇ ଗୋଟେଇ କାମ

କଲେ ସିନା ଘରଣୀ । ଘରେ ଆସି ଖଟ ଉପରେ ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବେଇ ବସିଲେ ନାଁ' ବାହାଦୂର ? ତୁଚ୍ଛାକୁ ଆଖି ଛଳଛଳ । ସତେ ଯେମିତି ସବୁବେଳେ ଲୁହ ବୋହି ଆସୁଛି । ମା ଲୋ ! ତା ଦେହରେ କ ପଦେ କଥା ଚଳିବ ? ଘରଦ୍ୱାର ଲୁହରେ ଭସେଇଦେବ ।

ଉମା—ତୁଳସୀଦେଈ କଥାରେ କ'ଣ ଅଛି ? ସେ ତ ସବୁ-ବେଳେ ରଗ ରଗ । ତା କଥା ସେହିପରି । ଘରକାମ ସିନା ଯତନ ଯାତନ କରି କରିବ, ବାଧ ପରି କଣ କରିବ ? ଲଢ଼େଇ କରିବ ନା କୋଡ଼ ହାଣିବ ? ମୋଟକାମ କରିବାକୁ କଣ ପୋଇଲି ଚାକରାଣୀ ନାହାନ୍ତି ? ମା ! କନକକୁ ଆମର ନୂଆବୋଉ କରି ଆଣନ୍ତେ । ସେ ବହୁତ ପାଠ ପଢ଼ିଛି । ତାଙ୍କ ଗାଁ ଇସ୍କୁଲରେ ପାସ କରିଛି । ପଛେ ବି ତା ଭାଇଠାରୁ ଅନେକ ବହି ଆଣି ପଢ଼ିଛି । ମୁଁ ତ ତା ପାଖରେ ହାରିଗଲି ।

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା—ତୁମେ ସବୁ ବସି ଏଇଆ କରୁଥିଲ ପରା ! କେତେବେଳେ ଏତେ କଥା ହେଲା ?

କୁନ୍ତୀ ମା—ମଲା, ତମେ ତ କନକ-ମା ସଙ୍ଗରେ ବସି କଥା କହୁଥିଲ । ଉମା ଆଉ କନକ ଜଣ୍ଡାଡେଲି ମେଣ୍ଟ୍ରାବାଲି, କ୍ଷୀର ନୀର ପରି ମିଶିଯାଇ ପାଠ, ବହି, ଲେଖାପଢ଼ା କଥା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ ପରା !

ଉମା—କନକ କେଶବ କୋଇଲି, କାନ୍ତ କୋଇଲି, ବାରମାସୀ କୋଇଲି, ଦେଉଳ-ତୋଳା, ଲକ୍ଷ୍ମୀପୁରାଣ, କପଟପାଶା, ମଥୁରାମଙ୍ଗଳ, ଲାବଣ୍ୟବତୀ, ପ୍ରେମତରଙ୍ଗିଣୀ, ବଇଦେହୀଶ ବିଳାସ, କେତେ କେତେ ବହି ପଢ଼ିଛି । ଆଉ ଛନ୍ଦମାଳା, ଚଉତିଶା, ପୁଷ୍ପମାଳା, ରାମବନବାସ, ଛ ମାଣ ଆଠ ଗୁଣ୍ଠ, ସୀତାବନବାସ ଆଉ କେତେ ନୂଆ ନୂଆ ବହି ବି ପଢ଼ିଛି ।

ତୁଳସୀଦେଈ—ଉଁଃ ! ତୁ ଯେମିତି ପଢ଼ିଛୁ ! ତମେ ସବୁ ଧପୋଛି କଲଟର ହେବ ! କୁଳ ଉଦ୍ଧାର କରିବ ! କାଳ ଘଣ୍ଟି ହେଲ୍ ! ଘୋର କଳିକାଳ ପର୍ ! ତମେ କଣ କରିବ ? ଆଗେ ଗୀତ ଭାଗବତ ବୋଲୁଥିଲେ । ଏବେ ତା' ତ ନାହିଁ । ଏଣୁ ତେଣୁ କଣ ବହିଗୁଡ଼ାଏ ପଢ଼ୁଛ ।

କୁନ୍ତୀ-ମା ଓ ମରୁଆ-ମା ଲେଖାରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଭାଉଜ ହେବେ । ସେମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ ।

ମରୁଆ ମା—ଏକା ଧନୁଙ୍କର ମନ ଅଛି । କନକକୁ ଚ୍ୟୈରେଇ ଚ୍ୟୈରେଇ ଅନାଉଥାନ୍ତି । ସେ ତ ସବୁବେଳେ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ବାଟ ଚାଲନ୍ତି । କାହାକୁ ଦେଖିଲେ ଦୂରରୁ ବାଟ ଆଡ଼େଇ-ହୋଇଯାନ୍ତି । କନକ ମନକୁ ଯାଇ ନ ଥିଲେ ଏତେ ସ୍ନେହ-ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାନ୍ତେ କାହିଁକି ? ପହିଲୁ ତ ଦେଖି ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ।

କୁନ୍ତୀ ମା—'ଯା ମନ ଯାହାକୁ ରସେ, ତା'ପର ତାକୁ ଆନ ନ ଦିଶେ ।'

ଉମା—କନକର ବି ଭାରି ମନ ଅଛି ।

ତୁଳସୀ—ହାଇରେ ଦଇବ ! ସେ କଥା ବି କଥାବାର୍ତ୍ତା ! କି କାଳ ହେଲା ଆସି ! ମା ବସୁଧା ! ତୁ ଫାଟି ଯା ମୁଁ ତହିଁରେ ପଶିଯାଏଁ ।

ଉମା—କି ତୁ ଏମିତି କାହିଁକି ହଉଚୁ ? ସହି ପାରୁନାହୁଁ ନା କଣ ? ସେ ମୋତେ କହିଲା ବୋଲି ମୁଁ କେତେବେଳେ କହିଲି ?

ମରୁଆ ମା—ଆଉ ତମେ ତା ମନକଥା କେମିତି ଜାଣିଲ ?

ଉମା—କି ତମେ ଯିମିତି ଜାଣିଲ ଭାଇଙ୍କର ମନ ଅଛି, ମୁଁ ସେମିତି ଜାଣିଲି କନକର ମନ ଅଛି ।

ମଗୁଆ ମା—ମୋ ରାଣ, ଉମା, ସତେ ସତେ ! କିମିତି ଜାଣିଲ କହ । ସେ କଣ କହୁଥିଲା ? ସେ ତ ତେବେ ଭାରି ଅଣଲାଜେଇ ? ଆମେ କହୁଥିଲୁଁ ଭଲ ପିଲାଟିଏ ! ପୋଡାମୁହାଁ ମଣିଷ ବଡ଼ ଖରାପ, ଧୂଳିଆଜନ୍ଦା ପର । ଥିର ଗୁଳ, ପିମ୍ପୁଡ଼ି ମରିବ ନାହିଁ; ଆଖି ଦିଓଟି ଢଳ ଢଳ, ଗୁଳ ଚଳଣ ସୁତଳ; ଉପରେ ଦେବ-କନ୍ୟା, ଭିତରେ ଏତେ କଥା ! ପୁରୁଷପୁଅକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ପାଟିରୁ ଲାଳ ବହି ପଡ଼ିଲା । ସମ୍ଭାଳ ନାହିଁ, ସବୁରିହ ନାହିଁ, ସବୁ କଥା ଖୋଲି କହିଦେଲା !

କୁନ୍ତୀ ମା—ଆଲୋ ସେ ମୁହଁ ଫିଟାଇ କିମିତି କହିଲା ? ତା ଛାତି ଫାଟିଗଲା ନାହିଁ ?

ଉମା—କାହିଁକି ପରଝିଅକୁ ଏତେ ନିନ୍ଦା କରୁଛ ? ଅଦୋ-ଷୀକି ଦଣ୍ଡ ଦେଉଛ ? ମୁଁ ସବାଖାଇ କାହିଁକି କନକ କଥା କହିଲି ?

ମଗୁଆ ମା—ସତେ ଉମା, ତମ ଭାଇ ରାଣ । ସତ କଥା କହ ।

ଉମା—ଭାଇ ରାଣ କାହିଁକି ପକେଇଲ ? ତାଙ୍କଠୁଁ ସମସ୍ତେ ଆମେ ଝାଡ଼ଝୁଡ଼ି ନେଉଁ । କନକ ଖାଲି ଛନ ଛନ ହେଉଥାଏ, ଭାଇଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନେଇ ଦେଉଥାଏ । ଭାଇ ଯେତେବେଳେ ମା'ଙ୍କୁ ଓଳକି ହୋଇ ଗଲେ, ସେତେବେଳେ କନକର ଗୋଟା ଝାଳ ବୋହିଗଲା । ଦେହ ହାତ ଥରୁଥାଏ । ତମେ ସବୁ ଏଣେ ଥାଅ, ଆମେ ଦି'ଜଣ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲୁ ।

ତୁଳସୀ—ସତେ ! ଏତେ କଥା ଜାଣୁ ତ ? ଆଜିଠୁଁ ଏଡ଼େ, ପାଣି ପଡ଼ିଲେ ହବୁ କେଡ଼େ ! ଛି ଲୋ ଛତୁ, ମେଘ ବରଷିଲେ

କେତେ ଫୁଟନ୍ତି ! ଏତେ ଅଣଲଜେଇ ! କାସ୍ମୀର ନେଇ ନଈ ମଝିରେ କଲଣି, ମନ ଘର ଧରନାହିଁ ।

ଉମା ଆଜ ସହ୍ୟ ପାରଲ ନାହିଁ । ଆଖିରୁ ଝର ଝର ଲୁହ ଗଡ଼ଲ । ବିରାମ ନାହିଁ । କଇଁ କଇଁ କାନ୍ଦ କାନ୍ଦ ଆଉ କଥା କହ ପାରଲ ନାହିଁ । ସେ ଯେତେ ଭୁନ କଲେ, ଆଉ ଭୁନ ହୋଇ ପାରଲ ନାହିଁ । ଘରେ ଯାଇ କବାଟ କଲ ଶୋଇ ରହିଲ । ଉମାର ସ୍ୱଭବ, ହସୁଛି ଯଦ ହସୁଛି, କେହି ତାକୁ ସହଜରେ କନ୍ଦାଇ ପାରବେ ନାହିଁ । ଯେବେ ଥରେ କାନ୍ଦଲ, ଆଉ ସହଜରେ ଭୁନ ହେବ ନାହିଁ । ଯେପର ବସୁଧା ସହଜରେ ତାତିଯାଏ, ସହଜରେ ଶୀତଳ ହୋଇଯାଏ । କନ୍ତୁ ସିନ୍ଧୁ ସହଜରେ ତାତେ ନାହିଁ, କନ୍ତୁ ଥରେ ତାତଲେ ସହଜରେ ଶୀତଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେହିପର ସିନ୍ଧୁ ବସୁନ୍ଧରା-ଧର୍ମାକ୍ରାନ୍ତ ଦୁଇ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତ ଅଛନ୍ତ । କେହି କେହି ସହଜରେ ରାଗନ୍ତ ନାହିଁ, କନ୍ତୁ ଥରେ ରାଗିଲେ ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ । ପୁଣି କେହି କେହି କ୍ଷଣକୋପୀ ବ୍ୟକ୍ତ କ୍ଷଣକେ ତାତ ଯାଇ କ୍ଷଣକେ ଥଣ୍ଡା ହୋଇ-ଯାନ୍ତ । ସେମାନଙ୍କର ମନର ସେ ଭାବ, ବରଡ଼ାପତ୍ର ନିଆଁ ପର ବା ଜହ୍ନିଫୁଲର ଦୀପ୍ତି ପର । ଯେଉଁ ପୁଷ୍ପ ଶୀଘ୍ର ଫୁଟିଉଠେ ସେ ଶୀଘ୍ର ମଉଳଯାଏ । ଏହା ପ୍ରକୃତର ଧର୍ମ । ତେଣୁ ସଦା ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲପ୍ରାଣା ଉମାର ଆଜ ଅସହ୍ୟ ଯାତନା ହୋଇଅଛି । ମା ଦେଖିଶୁଣି କଛି କହିଲେ ନାହିଁ, ନୀରବରେ ନିର୍ଜନରେ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ କଲେ ।

ତୁଳସୀଦେଈ ମୁରବୀ । ବିଧବା ଝିଅକୁ ଆକଟ ନ କଲେ କେତେବେଳେ କେଉଁ କଥା । ପାଇକରା ତୁଳସୀ ଦେଈଙ୍କୁ ବଡ଼ ମାନନ୍ତ । ସେ ବାଲବିଧବା । ପିଲାଦିନୁ ପାଇକରାଙ୍କ ଘରେ ଅଛନ୍ତ ।

ସେ ସମସ୍ତଙ୍କର 'ତୁଳସୀଦେଈ', ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁରବି । ଅନ୍ୟାୟ ଦେଖିଲେ ପଦେ କହିବେ, ହରି ବ୍ରହ୍ମା ଶଙ୍କର ହେଲେ ବି ଛାଡ଼ି ଦିବେ ନାହିଁ—ଶାଣିଦିଆ ମୁହଁ । ଏହି ତୁଳସୀଦେଈଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଅଭାଗିନୀ ଉମାର ଭାଗ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତସୂତ୍ରରେ ସଂଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ଉମାର ଜୀବନ-ନାଟିକା ତୁଳସୀ ହସ୍ତରେ । ନିୟତିର ସେହି ପରିଣତି ଆଡ଼କୁ ଶନୈଃ ଶନୈଃ ଉମା ଓ ତୁଳସୀ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛନ୍ତି । ଚିରରହସ୍ୟମୟୀ ଉମା କେତେବେଳେ ବିଲୋଲ-ହାସ୍ୟମୟୀ କ୍ଷଣପ୍ରଭା, କେତେବେଳେ ବିଷାଦଗମ୍ଭୀର ଘୋର କୃଷ୍ଣଘନ । ନିର୍ମମ ତୁଳସୀ ଦେଈର ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ ଅଟଳ ଅଚଳ । ନିୟତି ! କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଉଭୟଙ୍କୁ ଏପରି ଏକ ସୂତ୍ରରେ ବାନ୍ଧିଲୁ ? ଉଭୟଙ୍କ ଜୀବନରେ କି ସାମ୍ୟ, ପୁଣି କି ବୈଷମ୍ୟ ? କାହିଁକି ଏପରି ସେମାନେ ପରସ୍ପର ଛାୟା-ସ୍ପର୍ଶରେ ବିକାରଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ? ଉମା ! ତୁ କଣ ଜାଣୁନାହିଁ, ତୁଳସୀ ତୋହରି ପରି ଅଭାଗିନୀ ହୋଇ କି କଠୋର ଦାରୁଣ ନିର୍ମମ ବୈରାଗ୍ୟରେ ନିଜର ସୁଖକୁ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ଚିର ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ହୋଇ ରହିଅଛି ? ସମାଜରେ ତାହାର କି ସମ୍ମାନ ! ନିବୃତ୍ତିର ପନ୍ଥା ପରିଣାମରେ କି ପରିମାଣରେ ଶାନ୍ତିପ୍ରଦ ! ତୁଳସୀ ! ତୁ କଣ ଉମାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କୁମାରୀହୃଦୟ ଦେଖି, ଦେଖୁନାହୁଁ ? ତୁ ତ ନାରୀ, ତୋର କଣ ନାରୀହୃଦୟ ନାହିଁ ? ଉମାର କି ବୟସ, କି ରୂପ ? ତୁ କଣ ସେହି ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନର କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଅଛୁ ? ମାନବ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗର ପରିବେଷ୍ଟନୀ ଏବଂ ପ୍ରାକୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥାର ଦାସ । ସେ କାଳର ଯେଉଁ ପାରିବାରିକ ଶାସନ, ସାମାଜିକ କଠୋର ଶୃଙ୍ଖଳ ତୋର ଲୌହମୟ ଚରିତ୍ରକୁ ଗଠନ କରିଥିଲା, ଆଜି ତାହା କାହିଁ ? ଅଥବା ତୋର ସେ ବିସ୍ମରଣଶକ୍ତି ନାହିଁ । ତୁ ସମସ୍ତ

ଦୋଷ ଅଭାଗୀ ଉମା ଉପରେ ଲଦିଦେଇ ତାକୁ ବିଷବତ୍ ଦେଖୁଅଛି । ତାହାର ଅକପଟ କୁମାରୀହୃଦୟର ଉଦ୍ଦାମ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ-ଆନନ୍ଦକୁ ବି ଚପଳା ଯୁବତୀର ବିଳାସ-ଚେଷ୍ଟା ବା ଗୁପ୍ତ ସଙ୍କେତରେ ହେତୁ ମଣି ପ୍ରାଚୀନ ସମାଜର ସ୍ୱାର୍ଥପର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ତୁଳାଦଣ୍ଡରେ ଓଜନ କରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦଣ୍ଡବିଧାନର ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହୋଇଅଛି । ମାନବ-ହୃଦୟର ଦୁର୍ବଳତା, ବୟସର ସ୍ୱାଭାବିକତା, ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା-ନ୍ତରର ଫଳ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁନାହିଁ ଅଥବା କରିପାରୁ ନାହିଁ । ହାୟ ! ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେହି ଲୋମହର୍ଷଣକାରୀ ବିଷାଦମୟ ସୁଦୂର ପରିଣାମ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସାକ୍ଷୀ କିଏ—ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ନା ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ? ଦେଖାଯାଉ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନର ସେହି ପୃଷ୍ଠ ଉନ୍ମୋଚିତ ହେଉ ।

ନିୟତିର କି କୁଟିଳା ଗତି ! କେଉଁ ସୁନ୍ଦର ଦିବସ ପରେ କି କରାଳ ରାତ୍ରି ! କେତେ ସୁଖରେ ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପାଇକରାଙ୍କ ପିଲାମାନେ ଦିନ କଟାଇଲେ । କିପରି କଥାଉଁ କଥା, ତାହାର ପରିଣାମ ଏପରି ଶୋଚନୀୟ ହେଲା ! ଯାହାହେଉ ଯେ ଯାହାର ସୁଖ ଦୁଃଖ ଘେନି ନିଜ ନିଜ ଘରେ ଯାଇ ରହିଲେ । ଅତି କଷ୍ଟରେ ଜନନୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଅଭାଗୀ କନ୍ୟା ଉମାକୁ ନାନା ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ ରାତିକୁ ଭାତ ଦିଓଟି ଖୋଇଲେ । ତୁଳସୀ ଦେଇଙ୍କୁ ଏତେ ଉପକାରି ପ୍ରାଣପ୍ରତିମ କନ୍ୟାର ଏତେ ଦୁଃଖ ସହି ମଧ୍ୟ ପଦେ ଶୁଣିଲେ—"ଏହିପରି ମୁହିଁ ଦେଲେ କୁଳରେ ଦାଗ ଲାଗିବ, ଚନ୍ଦ୍ରମାରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ ।" ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଚକ୍ଷୁର ଲୋତକ ନୀରବରେ ଅଞ୍ଚଳରେ ପୋଛି ଉପବାସ ରହିଲେ । ସେ ଦିନ ଆଉ ପାଇକରାଙ୍କ ଆଗରେ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଝିଅ

କଥା ଯେମିତ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟରେ ଅଭ୍ୟାସଗତ ମତାନ୍ତର ହେଲା । ପାଇକରାୟ ତୁଳସୀ ପକ୍ଷ ନେଲେ ।

ପାରିବାରିକ ଆକାଶ କିଞ୍ଚିତ୍ ମେଘ-ନିର୍ମୁକ୍ତ ହେବାରୁ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା କେତେକ ଦିନ ପରେ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପାଇକରାୟଙ୍କୁ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ଜଣାଇଲେ । ପାଇକରାୟ କହିଲେ, "ଆଚ୍ଛା ହେଉ, ଦେଖାଯିବ । ସେ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପଠାନ୍ତୁ, ଦିବା ନିବା ଠିକ୍ ହେଲେ ଜବାବ ଦିଆଯିବ ।" ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଆଉ କିଛି ନ କହି ତୁନି ହେଲେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କଠାରେ ତାଙ୍କର 'ଉତ୍କଣ୍ଠ' ଏହିଠାରେ ଶେଷ ହେଲା । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଆଉ କଣ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, ପାଇକରାୟ କାର୍ଯ୍ୟା-ନ୍ତରରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବାରୁ ଚାଲିଗଲେ । ଉମାର ବାଲବୈଧବ୍ୟ ଏହି ଦମ୍ପତିଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବ ଓ ମନୋମାଳିନ୍ୟର ଗୋଟିଏ ହେତୁ ନୁହେଁ କି ? ତେଣୁ କହୁଥିଲୁଁ, ମନୁଷ୍ୟ ଅବସ୍ଥାର ଦାସ ।

ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା କାହିଁକି ଏପରି ଭାବ ଦେଖାଇଲେ ? ସେ କଣ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ମିଥ୍ୟା କହିଥିଲେ ? ନାହିଁ । ତେବେ ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଫେଡ଼ି କହି କାର୍ଯ୍ୟଟି କରି ନେଇପାରିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? 'ଗଲି ଅଇଲି, ଯା ଦେଖିଲି ତା କହିଲି' ଏହି ରୀତିରେ ପଦେ କହିଦେଇ ତୁନି ହେଲେ । ଏହି କି ତାଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ନିକଟରେ 'ଉତ୍କଣ୍ଠ' ? ଏହାର ମୂଳ କଥା ଜାଣିବାକୁ ହେଲେ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କର ପାଇକରାୟ ପରିବାରର ଭିତର କଥା ଜାଣିବାର ପ୍ରୟୋଜନ । ଭିତର କଥା ଅର୍ଥ ବଂଶର ଛିଦ୍ର ନୁହେ, ପରିବାରର ବିବରଣ ।

ପାଇକରାୟ ପରିବାର ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାରଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଭିନ୍ନ । ହରିଚନ୍ଦନ-ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ଏକ ଆତ୍ମା । ସେମାନଙ୍କର ଏକ କଥା, ଏକ ମନ, ଏକ କାର୍ଯ୍ୟ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ହୃଦୟରେ

ଆଘାତର ତରଙ୍ଗ ଉଠିଲେ, ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆଘାତ ହୁଏ । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରିତ ହୁଏ । ପ୍ରେମରୂପ ତଡ଼ିତ୍‌ର ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ଘାତ-ପ୍ରତିଘାତରେ ଉଭୟ ମନ ଆତ୍ମା ହୃଦୟ ଏକୀଭୂତ ହୋଇଯାଇଅଛି । ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କର ନିଜର ହୋଇ କିଛି ମତ ପ୍ରଥମେ ନ ଥିଲା । ଯାହା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆଦେଶ, ତାହା ତାଙ୍କର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ବିଶ୍ୱସ୍ତଭାବରେ ସର୍ବାନ୍ତଃକରଣରେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଆଦେଶ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ଏହାର ପରିଣାମ ଏହି ହେଲା ଯେ, ପରିଣତ ଜୀବନରେ ହରିଚନ୍ଦନ ଏକାନ୍ତ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ସ୍ନେହାଧୀନ, ଆଜ୍ଞାଧୀନ ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଶେଷରେ ପଦ୍ମାବତୀ ହିଁ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ ସମସ୍ତ ଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ କରିଦେଇ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛାକୁ ନିଜର ଇଚ୍ଛା, ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ନିଜର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କଲେ । ମନେ କଲେ କାହିଁକି, କାର୍ଯ୍ୟତଃ ତାହାହିଁ ଥିଲା । ପଦ୍ମାବତୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ଅପ୍ରକାଶିତ ଇଚ୍ଛାର ଅନୁଗାମିନୀ ହୋଇ ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀରୂପେ ସମସ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ବିରୋଧ ବିଚ୍ଛେଦ ବିବାଦ କେହି କେବେ ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଯୋଗ ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ ଜୀବନ ତପସ୍ୟାର ଫଳ । ଗୃହାଶ୍ରମରେ ଏହି ତାପସଯୁଗଳ ଲୋକଲୋଚନର ଅଗୋଚରରେ ଅଜ୍ଞାତସାରେ ସ୍ୱୀୟ ସହଜ ସଦ୍ଭାବ, ସୁବୁଦ୍ଧି ଓ କର୍ମଫଳଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ଗୃହସ୍ଥର ଆଦର୍ଶଜୀବନ ଲାଭ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ନ ପଚାରି ପଦ୍ମାବତୀ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସହିତ କନକଲତାର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅକୁଣ୍ଠିତ-ନିଃଶଙ୍କ-ଭାବରେ ଆନୟନ କରିପାରିଥିଲେ । ମାନବ ! ଯେବେ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କର, ତେବେ ଦାସତ୍ୱ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କର । ଆଜ୍ଞା ପାଳନ

କରି ଜାଣିଲେ ଆଜ୍ଞା ପାଳିତ ହୁଏ । ଭଗବାନ୍ କରନ୍ତୁ, ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ପରି ଦମ୍ପତି ଉତ୍କଳର ଗୃହେ ଗୃହେ ବିରାଜମାନ ହେଉନ୍ତୁ ।

ପକ୍ଷାନ୍ତରେ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଜୀବନର ଅଭାବରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସ୍ନେହଶୀଳା ହୋଇ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାର ଦେଇ କହିଥିଲେ, "ଆମେମାନେ ଯେତେ ହେଲେ ମାଇପି ଜାତି !" ଏହି ଆତ୍ମଗ୍ଳାନିଦ୍ୱାରା 'ଏବଂବିଧେ କାର୍ଯ୍ୟେ ପୁରନ୍ଧ୍ରୀଣାଂ ଏବ ପ୍ରଗଲ୍‌ଭତା' ଏହି କବି-ବାଣୀ ସେ ବ୍ୟର୍ଥ କଲେ ଓ ନାରୀର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଓ ଜନ୍ମଗତ ପ୍ରାପ୍ୟ ଅଧିକାରରୁ ନିଜକୁ ବଞ୍ଚିତା କଲେ । ତାଙ୍କର ବା ବର୍ତ୍ତମାନ କି ଆପତ୍ତି ଅଛି ? ସେ ତ ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଅଧିକାର ହରାଇ ବସିଛନ୍ତି । ପାଇକରି ପରିବାରର ସମବେତ ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ସେହିପରି ଗଠିତ କରିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅବଶ୍ୟ ମୂଳରୁ ସେ ମଧ୍ୟ ଦାୟୀ—ଅର୍ଥାତ୍ ତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, ଶିକ୍ଷା, ବ୍ୟବହାର ଏହିପ୍ରକାର ପାରିବାରିକ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ କାରଣ ।

ଯୁବତୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଜୀବନ-ବସନ୍ତରେ ସ୍ୱାମୀସୁହାଗିନୀ ଥିଲେ--ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବଶ କରିବାକୁ ସଦା ଆୟାସବତୀ । ପିଲାଦିନେ ନୀଚସ୍ୱଭାବ ସ୍ତ୍ରୀମହଲର ଗଳ୍ପ ଗୁଜବରୁ ସେ ଏହି କୁଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ସ୍ୱାମୀ ଗୋଟିଏ କଥା କହିଲେ ଯୁବତୀ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କରନ୍ତି । ଜାଣନ୍ତି, ପ୍ରଣୟୀ ସ୍ୱାମୀ ତାଙ୍କୁ କ୍ଷମା ଦେବେ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଏହି କ୍ଷମା ଓ ସହିଷ୍ଣୁତାରେ ସେ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବେଳେ ବେଳେ ତାହା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଏହି ତୁଳାଦଣ୍ଡ ବା ମାପକାଠିରେ ସେ ନିଜପ୍ରତି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସ୍ନେହ ପ୍ରେମ ଓଜନ ବା ପରିମାଣ କରୁଥିଲେ । ରୂପଗର୍ବିତା ସ୍ୱାମୀସୁହାଗିନୀ ଯୁବତୀ ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥିଲେ, ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ପ୍ରେମ-ଭଣ୍ଡାର ବୃଦ୍ଧି ନ କରି ଶନୈଃ ଶନୈଃ ହ୍ରାସ

କରୁଥିଲେ, ପ୍ରଣୟୀଙ୍କର ପ୍ରଣୟସୁଧାରା କ୍ଷିପ୍ର ନ କରି ଧୀର କରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ପରିଣାମରେ ଏପରି ହେଲା ଯେ, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପରସ୍ପର ବିପରୀତ ପଥବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ନିଜ ନିଜକୁ ସୁଖୀ ମଣିଲେ । ଜଣକର ବାଁ ହେଲେ ଅନ୍ୟର ଡାହାଣ, ଜଣକର ହଁ ହେଲେ ଅନ୍ୟର ହଁ । ପ୍ରଥମ ଯୌବନର ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରେମାବେଗ, ରହସ୍ୟମୟ ପ୍ରେମମୋହ କଟିଗଲାରୁ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଷୟରେ ସେମାନେ ପରସ୍ପର ବିରୋଧୀ ହୋଇଉଠିଲେ । ଉଭୟେ ଭଦ୍ରଘରେ ଜାତ, ଲୋକଲଜ୍ଜା ଓ କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦାଜ୍ଞାନ ଉଭୟଙ୍କର ଥିଲା । ତେଣୁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଚାଲିଗଲା । କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କର ଜୀବନରେ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ ସଫଳ ହେଲା ନାହିଁ—ସେ ଆଦର୍ଶ ଯୋଗ, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟଙ୍କର ମନ, ଜ୍ଞାନ, ଧ୍ୟାନ, ଭାଷା, ଭାବ, କର୍ମର ଯୋଗ ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସଂସ୍ଥାପିତ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ମନ ପରସ୍ପର ନିକଟରୁ ନିକଟତର, ନିକଟତମ ନ ହୋଇ ବରଂ ଦୂରତର ହେଲା । ଅଥଚ ସ୍ଥୂଳଭାବରେ ବିଚାର କରିବାକୁ ଗଲେ ଉଭୟଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସଫଳ—ପୁତ୍ର-କନ୍ୟା, ଦାସ-ଦାସୀ, ଧନ-ସମ୍ପଦ ସବୁ ବିଷୟରେ ପାଇକରା ପରିବାର ସମୃଦ୍ଧିମନ୍ତ । ଦମ୍ପତିଙ୍କର ପାରିବାରିକ ଜୀବନ ସଂଗଠନରେ ଏହିପରି ଭ୍ରମ ଦୁର୍ଯୋଗ ବିଧିପ୍ରେରିତ ବା ଦୈବଦୁର୍ବିପାକ ବୋଲିବାକୁ ହେବ । କାରଣ, ଏ ବିଷୟ ଘଟନାକ୍ରମେ ଯାହା ହେବାର ହୋଇଥାଏ । କେହି ଏତେ କଥା ଭାବି ଏ ବିଷୟରେ ଆୟୋଜନ ବା ଯତ୍ନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ପାରିବାରିକ ଜୀବନରେ ଚରିତ୍ର ସଂଗଠନ ଯେ କି ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟ—ଗୃହ ଯେ ଆଶ୍ରମ-ବିଶେଷ—ଚତୁରାଶ୍ରମ ମଧ୍ୟରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଆଶ୍ରମ—ଏହା କେହି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ଗଲେ, ପୂର୍ବେ କଣ

ଥିଲା କେଜାଣି, ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ପାରିବାରିକ ବ୍ରତ ପାଳନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦୀକ୍ଷା ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ମାତା ମନେ କରେ, କନ୍ୟା କପର ଧନୀ ପରିବାରସ୍ଥା ହୋଇ ଧନଧାନ୍ୟ-ବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଳଙ୍କୃତା ହେବ । ପିତା ମନେ କରେ, କନ୍ୟା କପର ବିଦ୍ୱାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରୁ । ବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବମାନଙ୍କ ମତରେ କନ୍ୟା ସତ୍‌କୁଳନ୍ୟସ୍ତା ହେଲେ ହେଲା । ଇତରଜନମାନେ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଖାଇ ରୋଷନ ଦେଖି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି । କନ୍ୟା ଘୋର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ଭାବୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କାର୍ତ୍ତିକେୟ ତୁଲ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି କଳ୍ପନା କରି କରି ଶେଷରେ ଯେବେ କୁରୂପ ବା ଅନଭିପ୍ରେତ ସ୍ୱାମୀ ହସ୍ତରେ ପଡ଼େ, ଚିରଜୀବନ ଅଶାନ୍ତି-ବହ୍ନି ହୃଦୟରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରି ରଖେ । ପୁରୁଷ ପକ୍ଷରେ ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଅବଶ୍ୟ ସେ ଚମ୍ପକଗୌରୀ, ପଦ୍ମପଲାଶାକ୍ଷୀ, ଘନକୃଷ୍ଣ-ଚିକୁର-ଶୋଭିନୀ ରମ୍ଭା-ଉର୍ବଶୀ ପରି ଜଣକୁ କଳ୍ପନା କରିନିଏ । ପାଇଲେ ଭଲ, ନଚେତ୍ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ତାହାର ଏଥିରେ ଭାବନା କଣ ? ଅବଶ୍ୟ ଯୌବନର ମୋହ କଟିଗଲେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଉଭୟେ ପରସ୍ପରର ଗୁଣପକ୍ଷପାତୀ ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୁଗ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି ।

ଯାହାହେଉ ଦୈବଦୁର୍ବିପାକରୁ ହେଉ ବା ଶିକ୍ଷା ଅଭାବରୁ ହେଉ, ପାଇକର ଦମ୍ପତି ଜୀବନତରଣୀ ସୁପଥରେ ଚାଳିତ କରି-ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ ନାହିଁ । ଶିକ୍ଷାଦୀକ୍ଷା ଅଭାବରେ ହିନ୍ଦୁ-ସଂସାର-ସମୁଦ୍ରରେ ବହୁ ତରଣୀ ଏହିପରି ଉଦାସୀନ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ କାମ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବଂଶରକ୍ଷା ଓ ଜୀବନଯାତ୍ରାର ଗୋଟିଏ ଯନ୍ତ୍ରସ୍ୱରୂପ । ପାଠକପାଠିକା କ୍ଷମା କରିବା ହେବେ । ଏହାକୁ ନିନ୍ଦୁକର କୁତ୍ସା ନ ମଣି ଭାବୀ ବଂଶଧରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ହିତାକାଂକ୍ଷା ବୋଲି ଭାବିବେ । ଗୃହକର୍ତ୍ତା ଓ ଗୃହିଣୀଙ୍କ

ମଧ୍ୟରେ ହୃଦୟର ଏହିପରି ବ୍ୟବଧାନ ଏହି ପରିବାରର ଆଦର୍ଶ ଶାନ୍ତି ସୁଖ ଅଭାବର ହେତୁ । ଏହାଛଡ଼ା ତୁଳସୀ ଦେଈଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଯୌବନରୁ ବୈଧବ୍ୟ ଓ ଏହି ପରିବାରରେ ବାସ, ପୁଣି ତଦୁପରି ଉମାର ବାଲବୈଧବ୍ୟ ଯୋଗୁଁ ପରିବାରଟା ଅତି ସଂଯମ ଓ କଠୋରତାର ସ୍ଥାନ ହୋଇପଡ଼ିଲା । ଜୀବନର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି, ଜୀବନର ସମ୍ଭୋଗ, ଜୀବନର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସୁଖ ପରିବାରଟିରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତପ୍ରାୟ ହେଲା । ଏହି ଅତି-ସଂଯମ ଓ ଅତ୍ୟଧିକ ନିବୃତ୍ତି ଫଳରେ ପରିବାରଟି ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ଓ ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର, ଏମନ୍ତିକି ସ୍ୱାର୍ଥ-ପରତାର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଯେଉଁ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପରପ୍ରତି ଅନୁକମ୍ପା, କ୍ଷମା, ବାତ୍ସଲ୍ୟ ନାହିଁ, ତାହାର ଅନ୍ୟପ୍ରତି ସେସବୁ କିପରି ହେବ ? ଏ ପ୍ରଭାବରୁ ଦୁଇଟି ପ୍ରାଣୀ ରକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଜୀବନ ଆଶୈଶବ ପିତୃବ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ବା ବିଦେଶରେ ବୋର୍ଡ଼ିଂଘରେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ ଗଠିତ ହେଲା । ତଥାପି ଧନଞ୍ଜୟ ଅତି ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ରକ୍ଷଣ-ଶୀଳତା ହସ୍ତରୁ ଏକାବେଳକେ ରକ୍ଷା ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ଉମା ମାତୁଳାଳୟକୁ ଯାଇ ଥରେ ମାତୁଳାଳୟର ସ୍ନେହସୁଧା ପାନ କରି ତୁଳସୀ-ପ୍ରଭାବିତ ଏହି କଠୋର ସଂସାରକୁ ବିଧବାର ମଣି ଖୁବ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ଆଉ ଆସିଲା ନାହିଁ । ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ କେତେକ ମାସ ମାତ୍ର ଘରେ ଥିଲା । ପୁଣି ବିବାହ ପରେ ଯେତେବେଳେ ଆଉ ତାହାକୁ ମୁଣ୍ଡ ଗୁଞ୍ଜିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନ ମିଳିଲା, ଅଗତ୍ୟା ପିତୃଗୃହରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲା । ସୁଖବେଳେ ମାମୁଘରେ ସୁଖ ଥାଏ । କପାଳ ପୋଡ଼ିଗଲେ ସବୁ ପିତା ହୋଇଯାଏ । ଏ ଗୃହରେ ତାହାର ମାତା ଅପେକ୍ଷା ତୁଳସୀ ପ୍ରଧାନ । କାରଣ ପିତା ପାଇକିରି ତାହାର କଥାକୁ ଅଧିକ ଘେନନ୍ତି । ରକ୍ଷଣଶୀଳ ସମାଜରେ କୁଳପୁରୋହିତଙ୍କ

ଦ୍ୱାରା, ବୈଷ୍ଣବ ଗୁରୁଗୋସାଇଁଦ୍ୱାରା, ଗ୍ରାମର ବୃଦ୍ଧ-ବୃଦ୍ଧା, ସଧବା, ପ୍ରୌଢ଼ାମାନଙ୍କଠାରେ ସବ୍ୱଁନ ତୁଳସୀ ପ୍ରଶଂସିତା । ପରିବାର ଓ ସବ୍ୱଁନ ତାହାର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ପ୍ରତିପତ୍ତି, ପ୍ରଭାବ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏହାର କାରଣ ତାହାର ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଚରିତ୍ର, କଠୋର ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ, ଏକନିଷ୍ଠ ଦେବଭକ୍ତି, ସେବାପୂଜା ଓ ଦାନ ଦକ୍ଷିଣା । ଏହି କଠୋର ଶାସନରେ ଉମା ଆଶୈଶବ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲେ ସେ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ହୋଇଥାନ୍ତା—ବୋଧହୁଏ ତାର ଦୁଃଖିମାର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଯାହା ଘଟିଲା, ତାହା ପକ୍ଷରେ ଏ ଜୀବନ, ଏ ଶାସନ ହିତକର ହୋଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ଜଗତ୍‌ସ୍ରଷ୍ଟା ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲେ କଣ ହୋଇଥାନ୍ତା କିଏ ଜାଣେ ? ଏତିକି ଜଣାଅଛି, ସେପରି ହୋଇନାହିଁ । ଏତେବେଳେ ଉମା ଉମା, ତୁଳସୀ ତୁଳସୀ । ଏକ ଅନ୍ୟର ସମଧର୍ମୀବାନ୍ତା ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ତାହା ଏ ବୟସର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ଶୈଶବ ସେ ଶିକ୍ଷାର ଉପଯୁକ୍ତ କାଳ । କଞ୍ଚା ହାଣ୍ଡିରେ ଯେଉଁ ଦାଗ ଲାଗିଲା, ଯେପରି ଥରେ ଆକାର ଫୁଟିଲା, ହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗି ନ ଗଲେ ଆଉ ତାହା ବଦଳିବ ନାହିଁ ।

ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ଓ ପାଇକରା ପରିବାର ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ସରଞ୍ଜାମ, ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରଣାଳୀରେ ସଂଗଠିତ ହୋଇଅଛି । ତାହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଦୁଇ ପରିବାରର ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ । ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ହର୍ଷାଲୋକିତ, ପାଇକରା ପରିବାର ବିଷାଦମଳିନ । ଏକ ଉଦାରତାର ଆଶ୍ରୟଭୂମି, ଅନ୍ୟଟି ରକ୍ଷଣଶୀଳତାର ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ଦୁର୍ଗ । ଏକ ଜୀବନର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଇ ଜୀବନକୁ ସଂପ୍ରସାରିତ, ସରସ, ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିବାର ଉପଯୋଗୀ, ଅନ୍ୟଟି ଅତି ସଂଯମ ଓ ଅଯଥା ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ନିବୃତ୍ତିର କଠୋରତାରୂପ ଶୃଙ୍ଖଳରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଜୀବନକୁ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ,

ସ୍ୱପ୍ରଧାନ, ସ୍ୱାର୍ଥପର କରିଦେବାର ଉପଯୋଗୀ । ଏକ ରସମୟ ବେଦମନ୍ତ୍ର, ଅନ୍ୟଟି ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୂଢ଼ ଗାରୁଡ଼ମନ୍ତ୍ର । ଏକ ଜାହ୍ନବୀର ପୁଣ୍ୟ ପୀୟୂଷ, ଅନ୍ୟଟି ଗମ୍ଭୀର ଗହ୍ୱର କୃଷ୍ଣନୀରା ଯମୁନା । ଏକ ସରସ ଫଳପୁଷ୍ପଶୋଭି ସୁରମ୍ୟ ଉଦ୍ୟାନ, ଅନ୍ୟଟି ଶୁଷ୍କ ମରୁମୟ ପ୍ରଦେଶ—କେବଳ ଧନଞ୍ଜୟ ଓ ଉମା ତହିଁରେ ଓଏସିସ୍ ।

ଆଶା କରୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ପବିତ୍ର ବେଡ଼ାମଧ୍ୟସ୍ଥ ବିବାହ ନିବନ୍ଧର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଫଳର ଦୀର୍ଘ କୈଫି- ୟତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସ୍ୱଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ପାଠକପାଠିକାମାନଙ୍କଠାରେ ଗୃହୀତ ହେବ । ପାଇକରାଙ୍କ "ଆଜ୍ଞା ହେଉ, ଦେବା ନେବା ଠିକ୍ ହେଲେ ଜବାବ ଦିଆଯିବ" ଏହି କଥାରୁ ତାଙ୍କର ବିବାହ ବିଷୟକ ଆଦର୍ଶ ଜଣା ଯାଉଅଛି । ଏକା ପାଇକରା କାହିଁକି, ଭାରତର ସାଧାରଣ ଗୃହସ୍ଥର ଏହାହିଁ ଆଦର୍ଶ । ବରକନ୍ୟାଙ୍କର ପ୍ରଣୟ ଓ ଉଭୟ ଉପଯୁକ୍ତତା କିମ୍ବା ନିବନ୍ଧର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସକଳ ଉପଯୋଗିତା କେବଳ ଏହି ଯୌତୁକ-ପିଶାଚର ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ପ୍ରଭାବର ଫୁତ୍କାରରେ ଉଡ଼ି ଯାଉଅଛି । ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ, ଅଶିକ୍ଷିତ ଓ ଶିକ୍ଷିତ, ଦରିଦ୍ର ଓ ଧନାଢ଼୍ୟ ପରିବାର ସର୍ବତ୍ର ଏହି ହୃଦୟହୀନ ରାକ୍ଷସର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ । କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା ଆଗେ ମାନଦଣ୍ଡ ଥିଲା, ଏବେ ଧନ ବା ଯୌତୁକ ପରିମାଣ ତାହାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ବସିଅଛି । ହାୟ ଧନଞ୍ଜୟ-କନକଲତା ! ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ ? ସମାଜରୂପ ସିଦ୍ଧାଶ୍ରମରୁ ଏହି ତାଡ଼କା-ସୁବାହୁଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ପାଇଁ ବିଶ୍ୱାମିତ୍ର ଓ ରାମଲକ୍ଷ୍ମଣ କେଉଁଠାରେ ଅଛନ୍ତି ?

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ

ମଧ୍ୟସ୍ଥ

ହରିଆ ଗୃହକର ଗୋରୁମାନଙ୍କୁ ଗୁହାଳୁ ନେଇ ଦାଣ୍ଡରେ ବାନ୍ଧିଲାଣି । 'ଦାଣ୍ଡକୁ ସୁନ୍ଦର ଗୋରୁ, ଘରକୁ ସୁନ୍ଦର ଜୋରୁ ।' ରାଜେନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ କହନ୍ତି, ଦାଣ୍ଡରେ ଗୋରୁ ବାନ୍ଧି ତାହାକୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧମୟ ଓ ଅସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର କରିବା, ଘର ସାମନାରେ ଗୁହାଳ ଓ ଗୋବର-ଗଦା କରିବା ଆଦିମ ବର୍ବରତାର ନିଦର୍ଶନ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଦାମୁଡ଼ି ଓ ବାଛୁରିମାନେ ଝିଅା ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଉଚ୍ଚ ସମାଜତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ପଦାରେ କଅଁଳ ଝରାରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଲମ୍ବିଜାଲ ହୋଇ ଚଢ଼ୁଛି, ଦେଖିଲେ ମରିପଡ଼ିଲା ପରି ଦିଶୁଛି । ଦୁଇଟା କାଉ ଲାଗିଯାଇ ତାହାର ଆଖିକୋଣ, ପିଠି, ଲାଞ୍ଜ, ଗୋଡ଼, ଖୁରା ଖୁମ୍ପି ସାଫ୍ କରି ଦେଉଛନ୍ତି । ଗୋରୁଟି ଆରାମରେ ଚଢ଼ୁଛି । ବିଚାରି ଗୋରୁକୁ ତ ଆଉ ଧୋବା ଭଣ୍ଡାରି ଖଟିବେ ନାହିଁ । ଏହି କାଉ ତାର ଧୋବା ଭଣ୍ଡାରି ।

ତହାଡ଼ୀଏ ନାସ ସୁଙ୍ଘି ସୁଙ୍ଘି ଆସି ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକ ଆଉ-ଡ଼େଇଲେ, 'କାକରବା ବକଧ୍ୟାୟୀ ଶ୍ୱାନନିଦ୍ରା ତଥୈବଚ' । ହରିଆ ପଣ୍ଡିତଙ୍କୁ ଓଳଗି ହୋଇ କହିଲା, "ପଣ୍ଡିତେ ଆପଣେ ! ଏ ଶ୍ଳୋକର ଅର୍ଥ କଣ ?" ପଣ୍ଡିତେ ତା ବାପପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ଖରାପ କଥା

ପ୍ରୟୋଗ କରି କହିଲେ, "ତୁ ବାମୁଣ୍ଡା ଶ୍ଳୋକ ଅର୍ଥ କଣ ବୁଝିବୁ ରେ ? ସ୍ତ୍ରୀ ଶୂଦ୍ରଙ୍କୁ ଶାସ୍ତ୍ର ନିଷେଧ ।" ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଇଂରେଜିପଢ଼ୁଆ । ଶୁଣି କହିଲେ, "ତମ୍ଭିତେ ଇଂରେଜମାନେ କଣ ? ସେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଅଛନ୍ତି !" ଏତିକିବେଳେ ହରିଚନ୍ଦନ ସେଠାରେ ସ୍ୱୟଂ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପୁତ୍ର ଆଡ଼କୁ ଟିକିଏ କଟାକ୍ଷ କଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ବୃଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସହିତ ତର୍କ ? ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କହିଲେ, "ନିପାଠିଏ, ଓଳିକି ।" "ମଙ୍ଗଳାନି ଭବନ୍ତୁ" କହି ନିପାଠିଏ ଦୁଇ ହାତ ଅଞ୍ଜଳିବଦ୍ଧ କରି ଆଗକୁ ବଢ଼ାଇଦେଲେ । ହରିଚନ୍ଦନେ ହାତ ପତେଇ ଦିଅନ୍ତେ ପ୍ରସାଦରୂପୀ ନସ୍ୟ ତାଙ୍କ ବାମହସ୍ତ ଉପରେ ଓଜାଡ଼ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ହରିଚନ୍ଦନ ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତର ବୃଦ୍ଧାଙ୍ଗୁଷ୍ଠ ଓ ମଧ୍ୟମା ସାହାଯ୍ୟରେ ଟିପେ ନାସ ଗୋଟେଇ ନାକରେ ଗୁଞ୍ଜି ଦେଲେ ଓ ତାକୁ ଉଠାଇ ନେଲେ । ତତ୍ପରେ ବାମହସ୍ତକୁ ଝାଡ଼ି ଦେଇ, ବାକି ନାସକୁ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଇ କହିଲେ, "ନିପାଠିଏ ! କଣ ହେଲା ?" ନିପାଠିଏ ଦାନ୍ତବିହୀନ ତୁଣ୍ଡରେ ହସି ହସି କହିଲେ, "ନଅନ୍ତୁ, ଝିଅର ଜାତକ । ମୋହିତଝର ପାଇକରାଙ୍କ ପୁଅ ବନ୍ଧପୁରେ ଯାଇଥିଲି । ଜାତକ ପଡ଼ିଛି । ସାବିତ୍ରୀ ସତ୍ୟବାନଙ୍କ ପରି ଯୋଗ !" ଅର୍ଦ୍ଧମୂର୍ଖ ଘଟକଙ୍କର ଅଜ୍ଞତାସୂଚକ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ହରିଚନ୍ଦନ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ । ଯାହାହେଉ ସେ ଯାହା ଶୁଣିଥିଲେ, ଦେଖିଥିଲେ, ସେଥିନ୍ତ ସେ ଗୃହକୁ ପରି ଗୃହିଁ ରହିଥିଲେ । ଦଶମେଳକ ଘଟିଥିବାର ଶୁଭସମ୍ବାଦ ପାଇ ସେ ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ 'ନାରାୟଣ' ଶବ୍ଦ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ହୃଦୟରେ ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲେ । କହିଲେ, "ନିପାଠିଏ ! ମୋତେ ଏ କନ୍ୟାଦାୟରୁ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।"

ଅଦୂରସ୍ଥ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମନେ ମନେ କହିଲେ—"ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜରେ କି ଘୋର ମୂର୍ଖତା ରାଜତ୍ୱ କରୁଅଛି ! ଗୁଣମୁଗ୍ଧା

ସାବିତ୍ରୀ ତ ସତ୍ୟବାନଙ୍କୁ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ବରଣ କରିଥିଲେ ! ଗଣମେଳକ କେଉଁଠି ହୋଇଥିଲା ? ଜାତକ କେଉଁଠି ଦେଖା ହୋଇଥିଲା ?" ପୁଣି ଭାବିଲେ, "କନ୍ୟାଦାୟ ମହାଦାୟ ! ରାଜ-ପୁତାନାରେ କନ୍ୟାହତ୍ୟା ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । ତାହାର କାରଣ ଏବେ ମଧ୍ୟ ସମାଜରୁ ତିରୋହିତ ହୋଇନାହିଁ । ସମାଜରେ ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରଣୟ ଓ ନିର୍ବାଚନପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ନ ହେଲେ ଏ ଦୁରବସ୍ଥା ଘୁଞ୍ଚିବ ନାହିଁ ।"

ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ

'ଚମ୍ପାଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ-ହୁଲଙ୍ଘି ପ୍ରାଏ
ଶିବଦରଶନ କରିବ କାନ୍ତ ଆସିବାପାଏ ।'

କନକଲତାର ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗ ଛଡ଼ିବାରୁ ସେ ଗୈରଣୀ ପରି ହୋଇ ତାହାର ତରଳ ଏଣୀନୟନ-ଭଙ୍ଗିକୁ ତରଳତର କଲା । ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ଏଣେ ବିଷମ ଲଜ ଆଉ ସେକଥା କରାଇ ଦିଏ ନାହିଁ । ଭୟ, କାଳେ କିଏ ଶୁଣିବାର ଦେଖି ପକାଇବ ! ମନେ ମନେ ବିଚାର କଲା—ହେ ମହାପ୍ରଭୁ ! ଏ ଅଭାଗୀର କପାଳରେ କଣ ଚିରଦୁଃଖ ଲେଖିଅଛ ? ମାଉସୀ (ପାଇକରାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା— ଚନ୍ଦ୍ରାବତୀଙ୍କ ମହାପ୍ରସାଦ) ଯାହା କହିଲେ, କଲେ ନାହିଁ କି ? ମା'ଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ସେଦିନ ଯେଉଁ ଗୁନ ଗୁନ କଥା ହେଉଥିଲା, ମୋ ମତେ ଲାଗେ, ନିଶ୍ଚେ ସେଇ କଥା । ଅଥବା ମୁଁ ଭୁଲ ବୁଝିଛି, ଆପଣା କଥା ବୋଲି ସେପରି ଲାଗୁଛି । ନା, ନା, ସେ ନିଶ୍ଚେ ସେଇ କଥା । ତେବେ ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣାଶୁଣି ନାହିଁ କାହିଁକି ? କାହା ସାଙ୍ଗରେ କଥା ଚଳୁଛି ? କାହାକୁ ଚରିବ ? କିଏ କହିବ ? କେତେ ଜାଗାରୁ ତ ଭଲ ଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି । କାଳେ ଅନ୍ୟ କେଉଁଠି ଘଟିବ । ମୋର ଦଶା କଅଣ ହେବ ? ସଂସାର ସଉଦା ଏହିଠାରୁ ସରିବ ସିନା ! ନା, ମା କଣ ପାଷାଣୀ ? ସେ କଣ ମୋ ମନକଥା ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ ? ହା ! ମୁଁ ସେ ଦିନ ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ

ପାଖକୁ କାହିଁକି ଗଲି ? ନ ଯାଇଥାନ୍ତି ବା କେମିତି ? ମା କଣ ଛାଡ଼ନ୍ତେ ? ସେହିଦିନୁଁ ମୋ ମନ ଘୁଣ ଖାଇଲା ପରି ଖାଉଛି । ଆଗେ ତା କଥା ଜାଣି ପାରୁ ନ ଥିଲି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାଦିନୁଁ ମନ ବଦଳିଲା । ମନଚୋର ମନ ଚୋରି କରିନେଲେ । ମତେ ନିବରଣ କରିବେ ? ଜଳନ୍ତା ଜୁଇକୁ ପେଲି ଦେବେ ? ମୁଁ କଣ ତାଙ୍କୁ ପାଇବି ? ମୋର କି ଧର୍ମବଳ ଅଛି ? ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ନ ପାଇଲେ ମୁଁ କଣ ବଞ୍ଚିବି ? ଭାତ ତ ରୁଚୁନାହିଁ, ନିଦ ତ ମାଡ଼ୁନାହିଁ । ଆଜ ମାଳତୀ, ମରୁଆ-ହେରିକାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ କଉଡ଼ି ଖେଳିବାକୁ, ତାସ ଖେଳିବାକୁ କି ବହି ପଢ଼ିବାକୁ ମନ ହେଉନାହିଁ, ଆତ୍ମା ରୁହୁନାହିଁ । ମା ତ ସବୁବେଳେ କହିଲେ, 'କନକ ମୋର ରହିଗଲାଣି । କଣ ତାର ହେଲା ?' କାଳେ ମନ କଥା ଜାଣି ପାରିଥିବେ ! ବଡ଼ ଲାଜ ମାଡ଼ୁଛି । ପୁଣି ସେ ନ ଜାଣିଲେ ଆଉ କିଏ ଦୁଃଖ ନେବ ? ବଡ଼ ନୂଆବୋଉ ଘରୁ ସିଆଣିଆ । ସେ ଜାଣି ପାରିଛନ୍ତି । ଭାଇଙ୍କ ଆଗରେ କହିବେ ବୋଲି କହୁଥିଲେ । ଛି, ଛି ! ଭାଇ କଣ ମନେ କରିବେ ! ମୁଁ ନ ମଲି କାହିଁକି ? ବାପା, ଭାଇ ଜାଣି କଣ ମନେ କରିବେ ! ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଯିବାକୁ ମୋତେ ଲାଜ ମାଡ଼ୁଛି । ମୁଁ ତ ଚୋରଣୀ ହୋଇଗଲି ! ଯାହାଙ୍କ ସକାଶେ ଏତେ କଥା, ଏତେ କଷଣ, ତାଙ୍କ ମନରେ ମୁଁ କଣ ଅଛି ? ସେ ବା ମୋ ମନ କଥା କିପରି ବୁଝିବେ ? ଚୁହାଣୀରୁ ମନକଥା ଜଣାପଡ଼େ କି ? ସେ ବା କାହିଁକି ମତେ ପସନ୍ଦ କରିବେ ? ମୋର କି ଗୁଣ ଅଛି ? ସେ ତ କେତେ ପାଠ ପଢ଼ିଛନ୍ତି—ସାନଭାଇଙ୍କଠୁଁ ବେଶି । ସାନ ଭାଇ ଯେମିତି, ସେ ବି ସେମିତି । ବିବିମାନଙ୍କୁ ପସନ୍ଦ କରୁଥିବେ । ମୋର କି ଦଶା ହେବ ?—ଏହିପରି ଭାବୁଛନ୍ତି—ମାଳତୀ, ମରୁଆ, ଚଞ୍ଚଳା ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ହସି ହସି ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ମାଳତୀ କହିଲା,

"ମୁଁ କାନ୍ଦୁଥାଏଁ ନାଣୀପାଇଁ, ନାଣୀ ଆଖିରେ ଲୁହ ଟୋପାଏ ନାହିଁ ।"

କନକ ନଦ୍ରୋତ୍ଥିତା ପରି ଚମକପଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ବସାଇ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲା । ମରୁଆ ବଡ଼ ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ । କନକର ମଳିନ ମୁଖ ଦେଖି ତାହାର କଷ୍ଟ ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ମାଳତୀର ବୟସ କିଛି ଊଣା, ସେ ଏତେ କଥା ବୁଝି ନାହିଁ । କହିଲା, "କନକ ଦେଈ, ଏମିତି କାହିଁକି ବସିଛ ? ଚାଲ, ଦି ବାଜି ତାସ ଖେଳିବା ।" ମରୁଆ—"ତାସ କଣ ହବ ଲୋ ? ଖେଳିବ ତ ଦି ବାଜି ପଶା ଖେଳ ।"

କନକକୁ ଶବପୁତ୍ତଳୀବତ୍ ଯେ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଚଳାଏ, ସେହିଆଡ଼େ ଚଳେ—ଯେ ଯାହା କହେ, କରେ । ଖେଳିବାକୁ ବସିଲା । କନକର ଇଚ୍ଛା, କେହି ତା ମନକଥା ଜାଣି ନ ପାରୁ । ମରୁଆର ଇଚ୍ଛା, କନକକୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କା କରାଇବ । ମାଳତୀର ଇଚ୍ଛା, କିଏ କାହାକୁ ହରାଇବ ସେ ଦେଖିବ, ଆଉ ଖେଳଟା ଭଲକରି ଶିଖିନେବ । ଚଞ୍ଚଳାର ଇଚ୍ଛା, ଖେଳ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମଝିରେ ମଝିରେ ସରସ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ହସଖୁସିରେ ସମୟଟା କଟାଇନେବ । ବାସ୍ତବରେ ଏ ସଂସାରଟା କି ବିଚିତ୍ର ! କିଏ କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଛି ! ଜଣେ ଯାହାକୁ ଅତି ଆବଶ୍ୟକ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମଣୁଛି, ଆଉ ଜଣେ ତାକୁ ଅତି ଅକର୍ମ୍ମଣ୍ୟକର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଭାବୁଛି । କନକଲତାର ମନକଥା କିଏ ବୁଝୁଛି ? 'ବନ ପୋଡ଼ିଲେ ସମସ୍ତେ ଜାଣନ୍ତି, ମନ ପୋଡ଼ିଗଲେ କେହି ନ ଜାଣେ ।' ଯୁବତୀମାନେ ବସି ଦୁଇ ଚାରି ବାଜି ଖେଳିଛନ୍ତି, ଫାଟ ଆସି କହିଲା, "ତମେସବୁ ଖେଳୁଛ କଣ ? ଆଜି ପାଇକରାଙ୍କ ଗାଁରୁ ଭଲଲୋକ ଆସିଟେବ । ତାଙ୍କର ଚର୍ଚ୍ଚା ହବ । ମା କହିଲେ, ତମେମାନେ ପତର କମ କରି କାଠ, ନଡ଼ିଆ କୋରି, ପୁରୀ,

ମାଲପୂଆ, କାକରା ଗୁଣି ଜଳଛିଆ ସଜିଲ କର । ମନ୍ତ୍ରିଆଣୀ ବୋହୂ ସବୁ କରନ୍ତେ । ମନ୍ତ୍ରିଆଁ ହାଇ ତ ତାଙ୍କୁ ରଖିଥୋଇ ଦେଲେ ନାହିଁ । ସେ ବହୁତ ହେବାରୁ ତାଙ୍କ ଦେହ ଭାର । ଆଜ ଯୋଗକୁ ସବୁ ଘଟିଛି । ସାନ ନୂଆବୋହୂ ଯାହା କଷ୍ଟ କରନ୍ତେ, ତାଙ୍କର ଦେହସଭାବ । ବଡ଼ ନୂଆବୋହୂ ତ ଆଗରୁ ଅଲଗା । ଛି ଲୋ ଛତରିଆ ! ଶିଖାଶିଖି ହୋଇଛନ୍ତି କି ଅଣଲଜେଇମାନେ ! ଆଚ୍ଛା ଯୋଗରେ ଏକା ପାଇକରା ଘରୁ ଭଲଲୋକ ଆସୁଛନ୍ତି । ଯୋଗ ପାଗ ସାଙ୍ଗରେ ଧେନ ଆସିଛନ୍ତି ।” କହୁଁ କହୁଁ କଥା ବନ୍ଦ କରି ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ପକାଇ ହଠାତ୍ କହିଲା, “ହେଇ ମା ଆସୁଛନ୍ତି ।”

ଏ କଥା ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଉଠିଲେ । କନକ ବିଚାରୀ ଲାଜରେ ସାଙ୍କୁଳି ଯାଇ କାନ୍ଥ ଆଡ଼କୁ ମୁହଁ କରି ଠିଆହେଲା । କି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ! ମନ ଯାହା ଏତେ ଦିନ ଲୋଡ଼ୁଥିଲା, ଯାହା ଯୋଗୁଁ ଅନ୍ନଜଳ ରୁଚୁ ନ ଥିଲା, ସେହି ଅଭିପ୍ରେତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ନିକଟତର ହେଲାରୁ ହୃଦୟ ଏପରି ଅସ୍ଥିର ହେଉଛି କାହିଁକି ? ଏ ଆନନ୍ଦ ଅତି ତୀବ୍ର । ଏ ମଧୁର ଲଜ୍ଜା ସ୍ୱାଭାବିକ, ସୁନ୍ଦର । ଶିକ୍ଷାଗୁଣରେ ବା ଦୋଷରେ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ଏହାର ଅଳ୍ପତା ବା ଆଧିକ୍ୟ ହୋଇଥାଏ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଏହାକୁ ଦୋଷ ମନେ କରନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ଏହାକୁ ଗୁଣ ମନେ କରନ୍ତି । ଇଉରୋପରେ ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ, ଜନକ ଜନନୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଯୁବକଯୁବତୀଙ୍କର ପ୍ରେମଚର୍ଚ୍ଚାକୁ ମଧ୍ୟ କେହି ଦୋଷ, କେହି ଗୁଣ ମନେ କରନ୍ତି । ‘ନଈକେ ବାଙ୍କ୍ ଦେଶକେ ଫାଙ୍କ୍ ।’ ସତ୍ୟ କେଉଁଠାରେ ? ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ କି ?

ସେମାନେ ଚାଲିଯିବାରୁ ପାଇକରା ଘର ନାଁ ଶୁଣି କନକର ଛାତି ଦୁଲ୍ ଦୁଲ୍ ଉଠିଲା ପଡ଼ିଲା ! ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲା ନାହିଁ । ହୃଦୟରୁ କୋହ ଉଠିଲା । କ୍ରନ୍ଦନର ଛଡ଼ା ଆଉ ବିରାମ ନାହିଁ ।

ଚକ୍ଷୁ ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । କାଳେ କିଏ ଆସି କ୍ରନ୍ଦନର କାରଣ ପଚାରିବ, ଏହି ଆଶଙ୍କାରେ ସେ କୋଠରୀର କବାଟ ·ଖିଳିକି ଲଗାଇ ଦେଇ ତକିଆରେ ମୁହଁ ମାଡ଼ି ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଦର-ବିଗଳିତ-ଧାରାରେ ନୟନାଶ୍ରୁ ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ଏ କି ଅଶ୍ରୁ ? ଗଭୀର ଶୋକ ଦୁଃଖରେ ଯେପରି ଅଶ୍ରୁ ବହେ, ଆନନ୍ଦରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବହେ । ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ-ଧାରାରେ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ବୁହାଇ କନକଲତା ମନେ ମନେ କହିଲା, "ହେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ! ତୁମ୍ଭେ କି ଏ ଦାସୀର ମନ ଜାଣି ଏହା କଲ ? ଯେଉଁଦିନ ତୁମ୍ଭର ଆସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲି, ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ବରିଲି । ସେ ଯେତେବେଳେ ମା'ଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡବତ୍ କରି ଉଠିଲେ ଓ ତାଙ୍କ ଆଖି ମୋ ଆଖି ସଙ୍ଗରେ ମିଳିଲା, ମନ ପ୍ରାଣ ସବୁ ତାଙ୍କୁ ବିକିଦେଲି । ପୁଣି ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଅନାଇ ପାରିଲି ·ନାହିଁ, ଲଜରେ ମରିଗଲି । ତେବେ ବି ପୋଡ଼ା ମନ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଦଉଡ଼ୁଥାଏ । ଆହା, ସେ କି ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି ! ସେହିଦିନୁଁ ତାଙ୍କୁ ହୃଦୟରେ ପୂଜା କରୁଛି । ମୋ ଆଶା କି ସତେ ପୂରିବ ? ମୋ ତୃଷା ମେଣ୍ଟିବ ? ମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଦତଳେ ବସିବି ?—" ହା କନକଲତେ ! ଆର୍ଜବର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି, ପୁଣ୍ୟପ୍ରତିମା, କାହିଁକି ଏ ଅକୂଳ ସମୁଦ୍ରକୁ ଡେଇଁଲ ? କିପରି ଉଦ୍ଧାର ପାଇବ ?

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କନକର ଦୁଇ ଭାଉଜ ଓ ସା'ନ୍ତମା ଆସି କବାଟରେ ଧକ୍କା ମାରିଲେ । ସା'ନ୍ତମା ପାଟି କରି କହିଲେ, "କନକ ଦେଈ, ଏମିତି କାହିଁକି ବସିଛୁ ? ନିପାଠିବୁଢ଼ା ତ ଜାତକ ନେଇ ଆସିଲେଣି । ଜାତକ ତ ପଡ଼ୁଛି । ଆଜି ତ ଭଲଲୋକ ଆସିବେ, ନିର୍ବନ୍ଧ ହେବ । ଆଉ ତୋର ଭାବନା କଣ ? ଅଳ୍ପଦିନେ ଶାଶୁଘରକୁ ଯିବୁ ।"

ଦମୟନ୍ତୀ—ସତେ ଦେଈ ! ଆମକୁ ପାସୁର ପକାଇବ ନାହିଁ ତ ? ଦେଈ-ବର ତ ଭାରି ପାଠୁଆ, ଭାରି ରସିକ, ତାଙ୍କୁ ପାଇ ଆଜି ଦେଈ ଆମକୁ ମନେ କରୁଛନ୍ତି ?

କନକ ଦଉଡ଼ିଆସି ଦୁଇ ହାତରେ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ପାଟି ବୁଜିଧରି ତୁନି ତୁନି କହିଲା, "ତମକୁ ମୋ ରାଣଟି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୋହି, ତମକୁ ତମ ଭାଇ ରାଣ, ତମେ ଏତେ ପାଟି କରି ଏସବୁ କଥା କହ ମତେ ଲାଜ ଦିଅ ନାହିଁ । ଭାଇ ଖଞ୍ଜା ଭିତରକୁ ଆସି ଶୁଣିଲେ କଣ କହିବେ ? ଛି, ଛି ! ମୁଁ ମରିଯାନ୍ତି କି ?"

ସାଆନ୍ତମା—ତୁ ଏବେ ଏତେ ଲାଜ ପୁର୍ ପୁର୍ ହେଉଛୁ କାହିଁକି ? ତମ ଘରେ ତ ତୋ ଭାଇ ତମ ନୂଆବୋହୂ ସାଙ୍ଗରେ ଦିନରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ାନ୍ତି । ମା, ଖୁଡ଼ୀ ସବୁ ପହିଲୁ ପହିଲୁ ସେ ଖଞ୍ଜାରୁ ପଳେଇ ଆସୁଥିଲେ । ଜାଗାକୁ ଜାଗା ସଭା ବସେଇ ନିଶାପ କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଦିନ ସହିଗଲାଣି । ସେହି ଖଞ୍ଜାରେ ଖିଆପିଆ ଦିଆନିଆ ଲାଗିଥାଏ । ଭାଇ ଓ ନୂଆବୋହୂ ସେ ଘରେ ବସି କଥାଭାଷା, ହସଖୁସି, ପଢ଼ାଶୁଣା କରୁଥାନ୍ତି । କାଳ ତ ମେହପରି ହେଲାଣି । ଏବେ ତ କଟକରେ ସବୁ ଟେରସ୍ତ ଭାରିଯା ଯୋଡ଼ ଯୋଡ଼ ହୋଇ ହାଉଆ ଖାଉଛନ୍ତି । ତୋ ବର ତ ଇଂରେଜିପଢ଼ୁଆ ! ତୋର ଏତେ ଲାଜ କୁଆଡ଼େ ଭାସିଯିବ ଯେ ! ତତେ ତ ସେ ମେମ୍ ସଜେଇ ବଗିରେ ବସେଇ ବଜାରରେ ବୁଲିବ ।

କନକ—ତତେ ତୋ ଭାଇ ରାଣ । ତୁ ତୁନି ହୋ । ତାଙ୍କର ବାହାଘର ହେଲାଣି, ସେମାନେ କଥାଭାଷା ହେଲେ ।

ଦମୟନ୍ତୀ—ତମେ ବୁଝିପାରୁ ନାହଁ, କଥା କେତେ ସନ୍ଧରେ କହା ହେଉଛି । 'ଆମେ ସବୁ ବାହାହେଲୁଣି, ଆମର କଥାଭାଷା

ହେବୁଁ । ସେ ବାହା ହେଲେ କଥାଭଙ୍ଗା ହେବ ନା ।' ମଉନାମୁର୍ଣ୍ଣି ଘର ଜଣେ ।

ସାବିତ୍ରୀ—ଯେ ଯେତିକି ଲାଜକୁଳୀ ଥାନ୍ତୁ, ସେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେତିକି ଅଣଲାଜେଇ ହୁଅନ୍ତୁ । ବାଇଆଫଲ ଖାଇଲେ କାହାର କିଛି ଠିକଣା ଠଉର ରହେ ନାହିଁ । ତମେ ଫେର ଦେଖିବ, କନକ ଆମର ଏମିତି ଗେରସ୍ତରଙ୍କୁଣୀ ହେବେ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଳିଯିବେ ।

ସା'ନମା—ଆଜକାଲି ଆଉ ପୁରୁଣା କଥା ରହୁଛି ? ଶାଶୁ ଶଶୁର, ଯା ନଣନ୍ଦ ସମସ୍ତେ ପର । ଆପେ, ଆପଣା ଘରଯାଚି, ଆପଣା ପୁଅଝିଅଙ୍କୁ ଦେଖି ଘରକରଣା । କେଉଁଠୁ ଆସିଲ, କେମିତି ହେଲ, ଖୋଇପେଇ ବଢ଼େଇଲୁ କିଏ ! ଚରେସୁଅ, ପରଝିଅ, ଏକାଦିନକେ କ୍ଷୀରମାର ବାନ୍ଧବ ହେଲେ ! ଆପଣାର ରକ୍ତ, କୃଢିକ ଯେ ଏତେଦିନ ଅନେଇଛନ୍ତି, ସେ କୁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିଲେ !

'ଝିଅକୁ ମାରି ବୋହୂକୁ ଶିଖାଇବା' ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ସା'ନମା ଏ କଥାଗୁଡ଼ାକ କହିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ପାଇକରା-ପ୍ରେରିତ ମଧ୍ୟସ୍ଥମାନେ ଆସି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଚୌପାଢ଼ୀ, ବଗିଚା ଆଦି ଦର୍ଶନ କରି ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ନାନାପ୍ରକାର ଶ୍ଳୋକ ସ୍ତୁତିର ଆବୃତ୍ତି, ଲୀଳାବତୀସୂତ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଗାଣିତିକ ପ୍ରହେଳିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା, ମହାନାୟକ ଖଣ୍ଡାୟତମାନଙ୍କର କ୍ଷତ୍ରିୟତ୍ୱ-ପ୍ରତିପାଦକ-ସୂଚକ ମନ୍ତ୍ୱାଦି ପୁରାଣରୁ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଉଦ୍ଧାର ପରେ ବିବିଧ ଚର୍ବ୍ୟ ଚୋଷ୍ୟ ଲେହ୍ୟ ପେୟର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର-ପୂର୍ବକ ବିବାହପ୍ରସଙ୍ଗରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ । ସାମନ୍ତମର୍ଯ୍ୟାଦା ଇତ୍ୟାଦିରେ କିଛି ଆପତ୍ତି ରହିଲା ନାହିଁ । ଅଳଙ୍କାର, ବାସନ, ଧେନୁ, ଭୂମି ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଜବାବ ହୋଇଗଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ପ୍ରଧାନ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ନୈପଥ୍ୟରେ

ଗୋପନୀୟ ଭାବରେ କିଛି କହିବାରୁ ହରିଶଚନ୍ଦନଙ୍କ ମୁଖ ଗମ୍ଭୀର ଚିନ୍ତାରେ ମଳିନ ହୋଇଲା ଏବଂ ସେ ଏ ବିଷୟ ବିବେଚନା କରି ପରେ କହିବେ ବୋଲି କହିଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ପାଇକରାୟଙ୍କ ମାତାଙ୍କର ପରଲୋକପ୍ରାପ୍ତି ହେବାରୁ ବିବାହାଦି ଶୁଭକର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ପ୍ରଥମ ସାମ୍ବତ୍ସରିକ ପୂର୍ବରୁ ଅକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିବେଚିତ ହେବାରୁ ଅଗତ୍ୟା ଏ ଶୁଭାନୁଷ୍ଠାନଟି ଏକ ବର୍ଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ଥଗିତ ରହିଲା । 'ଶ୍ରେୟାଂସି ବହୁ ବିଘ୍ନାନି' ସବୁ କାଳରେ ଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଏତାଦୃଶ 'କୁସଂସ୍କାର' ବିରୁଦ୍ଧରେ ବହୁ ବ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲେ । ସେ କହିଲେ, "ଜନ୍ମ ମରଣ ତ ସ୍ୱାଭାବିକ ପ୍ରକ୍ରିୟା, ତନ୍ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ବାଧା ହେବ କାହିଁକି ? ବାର, ତିଥି, ଯୋଗିନୀ ଇତ୍ୟାଦି ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରର ଅତ୍ୟାଚାର, ସୂତିକା, ମୃତାହ୍ନିକ କ୍ରିୟାଦି ସାମାଜିକ ବ୍ୟାପାରାଦିର ବିଘ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ କୁସଂସ୍କାରରେ ସମାଜ ନିଷ୍ପୀଡ଼ିତ ହେଉଅଛି । ଯାତ୍ରା, କ୍ଷୌରକାର୍ଯ୍ୟାଦିର ବାଧାଦ୍ୱାରା ନାନା ଅସୁବିଧା ହେଉଅଛି । ବିବାହ, ପୁନର୍ବିବାହ, କନ୍ୟା ବିଦାୟାଦି ମାଙ୍ଗଳିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଘ୍ନ ଜାତ ହେଉଅଛି । ପ୍ରକାରାନ୍ତରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ମିଳନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥା ବାଧା ଦେଉଅଛି । ଶିକ୍ଷା ଓ ସଂସ୍କାର ଦ୍ୱାରା ଏ କୁପ୍ରଥାଗୁଡ଼ିକ ସମାଜରୁ ବିଦୂରିତ ହେବା ବିହିତ । କିଛିଦିନ ପରେ ସେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଲେ । ସେଥିରେ ସେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିଲେ ଯେ, ଏପରି କୁପ୍ରଥାମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଜନସଂଖ୍ୟାର ହ୍ରାସ ହୋଇ କାଳେ ତାହା ଧରାପୃଷ୍ଠରୁ ବିଲୁପ୍ତ ହେବ । କାରଣ, ସାମାଜିକ କୁପ୍ରଥାମାନ ବଂଶବୃଦ୍ଧିକ୍ଷମ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ରଖି ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଜନସଂଖ୍ୟାର ହ୍ରାସ କରୁଅଛି । ଚିର

ବୈଧବ୍ୟଦ୍ୱାରା କର୍ମକ୍ଷମ ଯୁବତୀଗଣ ସନ୍ତାନ ଉତ୍ପାଦନରେ ଅକ୍ଷମ । ଧନୀମାନଙ୍କର ସ୍ୱାମୀ ସହ ବିଦେଶଗମନ ନିଷେଧ ବିଧି, ଜ୍ୟୋତିଷଶାସ୍ତ୍ରର ନାନା କଠିନ ନିୟମ ଯୋଗୁଁ ନବବଧୂପ୍ରାସାଦର ନିଷେଧ ପ୍ରଭୃତି ହିନ୍ଦୁସମାଜର କ୍ଷତି କରୁଅଛି ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ସମାଜସଂସ୍କାର ପ୍ରବନ୍ଧ, ଧନଞ୍ଜୟ ଓ କନକ-ଲତାର ବିଚ୍ଛେଦବିଷାଦକାତର ପ୍ରାଣ, ହରିଚନ୍ଦନ, ପଦ୍ମାବତୀ, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କର ଅଧୈର୍ଯ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ବିମର୍ଷଭାବପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି କାଳ ଅତି ମନ୍ଥରଗତିରେ ଗମନ କଲା । ଇତିମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଚ୍ଛଅବଦାତ କୌମୁଦୀସ୍ନାତ ନଭୋମଣ୍ଡଳ ତଳେ କାଶକୁସୁମଶୋଭିତା ଶରତ୍-ସୁନ୍ଦରୀ ଗହଣରେ ମହିଷାସୁର-ଧୂମ୍ରଲୋଚନ-ଚଣ୍ଡ-ମୁଣ୍ଡ-ରକ୍ତବୀର୍ଯ୍ୟ-ଶୁମ୍ଭ-ନିଶୁମ୍ଭବିନାଶିନୀ, ସୁରଥ-ସମାଧି-ରାମଚନ୍ଦ୍ରାଦି ଭକ୍ତମନ-ମୋହିନୀ, ସ୍ୱୀୟ ଭକ୍ତମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-କାମ-ମୋକ୍ଷ-ଚତୁର୍ବର୍ଗ-ଫଳଦାୟିନୀ, ସିଂହବାହିନୀ, ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା ପୁଣି ବର୍ଷକ ପରେ ଆନନ୍ଦକୋଳାହଳ ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତ-ମାନସ-ହାରିଣୀ ରୂପରେ ଧରଣୀ-ପୃଷ୍ଠରେ ଅବତରଣ କଲେ ।

ଅଷ୍ଟମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଧନଞ୍ଜୟ ଦଶହରାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେ ଅଞ୍ଚଳର ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟଙ୍କୁ ସେ ବର୍ଷ ଗ୍ରାମର ମହାନାୟକ ସମିତିର ବାର୍ଷିକ ଅଧିବେଶନରେ ସଭାପତି ନିର୍ବାଚନ କରି ନିମନ୍ତ୍ରଣ କଲେ । ଏହି ସଭାରେ ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରାଚୀନ ଅସ୍ତ୍ରକ୍ରୀଡ଼ା, ଗ୍ରାମ ବିଦ୍ୟାଳୟର ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ କବିତା ଆବୃତ୍ତି, ଗ୍ରାମ ଥିଏଟରରେ ଅଭିନୟ ପ୍ରଭୃତି ହୋଇ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଖେଳାଳୀ, ଆବୃତ୍ତିକାରୀ ଓ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ଦିଆ-ଯାଏ । ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଗ୍ରାମରେ ଯେବେ କେହି ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ତୀବ୍ର ବିଷଧର ବୃହତ୍ ସର୍ପ, ଉନ୍ମତ୍ତ ଶୃଗାଳ, କୁକୁର ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାଣନାଶକ ଜୀବଜନ୍ତୁ ବା ନିକଟସ୍ଥ ପାହାଡ଼ ବା ବନରୁ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଥିବା ବ୍ୟାଘ୍ର ଭଲ୍ଲୁକ ପ୍ରଭୃତି ମାରିଥାଏ, ତାହାକୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ସଭାରେ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ବା ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ । ଗ୍ରାମ ବିଦ୍ୟା-ଳୟର କେହି କୌଣସି ପରୀକ୍ଷାରେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଥିଲେ, କୌଣସି ଭଲ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଣୟନ ବା ପ୍ରବନ୍ଧ ରଚନା କରି କୌଣସି ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ପାଇଥାନ୍ତି । କୌଣସି ତନ୍ତୁବାୟ, କର୍ମକାର, କୁମ୍ଭକାର, ସ୍ଥପତି, ଭାସ୍କର, ମାଳାକାର, ବାଣକାର କେହି କୌଣସି ପ୍ରକାର ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ତାହା ଏହି ସଭାରେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ଓ ପୁରସ୍କୃତ ହୁଏ । ଏମନ୍ତ କି ଭଲ ବାଣ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ସଭା ସମୟରେ ମାରିଥିବାରୁ

ବିଦ୍ୟାଧର ଦାସ ତାଙ୍କ ଆବେଦନମତେ ମହାପାତ୍ର ପଦ ଏବଂ ପରମାନନ୍ଦ ସାହୁ ବେପାରୀ ଭଲ ବେପାର କରିଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ପାଇଥିବାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ଅଛି । ସଭାରେ ଗ୍ରାମର କଳହ, ବିବାଦ, ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିବା ନିମିତ୍ତ ଦିନ ସ୍ଥିର ହୋଇ ସେସବୁ ମୀମାଂସିତ ହୁଏ । ନିଷ୍ପତ୍ତି ବିଷୟରେ ମତାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଅଧିକାଂଶ ସଭ୍ୟଙ୍କ ମତଦ୍ୱାରା ବିବାଦ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୁଏ । ଏହି ସଭାର ସଭ୍ୟ ଏଫ୍. ଏ., ବି. ଏ. କ୍ଲାସର ଛାତ୍ରମାନେ ଭାଙ୍ଗିଯାଉଥିବା ନଈ ବନ୍ଧରେ ନିଜ ନିଜ ମୁଣ୍ଡରେ ମାଟି ବୋହି ପକାଇଥିଲେ । ସଭାଟି ଏପରି ଜନପ୍ରିୟ ହୋଇଅଛି ଯେ, ପ୍ରତିବର୍ଷ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଦର୍ଶକ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତି । ନାଚ, ସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ଖଞ୍ଜଣୀ ଦଳ ପ୍ରଭୃତିର ମଧ୍ୟ ଏଠାରେ ପ୍ରଦର୍ଶନୀ ହୁଏ । ଏବଂବିଧ ସଭାର ସଭାପତିରୂପେ ଆହୂତ ହୋଇ ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟ ଆନନ୍ଦରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ବିଶେଷତଃ ମହାଦେବମନ୍ଦିରସ୍ଥ ଘଟନାର ସ୍ମୃତି ଏ ନିମନ୍ତ୍ରଣକୁ ମଧୁମୟ କରିଦେଲା । ସଭାରେ ସେବର୍ଷ ହରିଶ୍ଚନ୍ଦ୍ର ଓ କାଞ୍ଚିକାବେରୀ ନାଟକଦ୍ୱୟର ଆଂଶିକ ଅଭିନୟ ହୋଇଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ 'ମହାଯାତ୍ରା'ର ଅମର୍ଷୀଙ୍କ ଉତ୍ସାହବାଣୀ, 'ଚିଲିକା'ର ଶେଷ ପଂକ୍ତିଚୟ, 'ବୈଦେହୀଶବିଳାସ'ର ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଶିବଧନୁଭଙ୍ଗ ଛାନ୍ଦ ଏବଂ କବି ବିଶ୍ୱନାଥଙ୍କ 'ବିଚିତ୍ରରାମାୟଣ'ର ସୀତାଙ୍କର କରୁଣ ରସୋଦ୍ଦୀପକ ସନ୍ଦେଶ ବାଣୀ 'କହ ହନୁ ମୋର କାନ୍ତର କୁଶଳ' ଛାନ୍ଦ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ । ନବ ରଚିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ଓ କବିତାନିଚୟ ମଧ୍ୟରୁ 'ଉତ୍କଳରେ କପାବୃକ୍ଷ' ଓ 'ଉତ୍କଳରେ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ଅବସାନ' ପ୍ରଭୃତି କେତୋଟି ପ୍ରଧାନ । ତାହାଛଡ଼ା ଜନୈକ ବାଳିକାରଚିତ 'ପଦ୍ମାବତୀପରିଣୟ' ନାମକ ନିମ୍ନଲିଖିତ କବିତାଟି ଦୁଇ ଜଣ ବାଳିକା ସମସ୍ୱରରେ ଗାଇଥିଲେ ।

—୧—

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଅଛି ଅବମାନନା,
ସମର-ସଜ୍ଜା ଲଗିଛି ଉତ୍କଳେ
ବାଜୁଛି ଯୁଦ୍ଧ ବାଜଣା ।
ନଗର ନଗର ବୁଲଣ ଡଗର
କରଇ ସମର ଘୋଷଣା,
ଦୁର୍ଗେ ଦୁର୍ଗେ ଅର୍ପଇ ଦୂତ
ସାମନ୍ତଗଣଙ୍କୁ ଅର୍ଚ୍ଚନା ।
ପଲ୍ଲୀ ପଲ୍ଲୀ ବୁଲଣ ପ୍ରଧାନ
ହକାରେ ପାଇକବାହିନୀ,
ଡମ୍‌ଡମ୍‌ ବାଜେ ଘୋଷଣାଡିଣ୍ଡିମ,
ରକ୍ତେ ନଚ୍ଚଇ ଧମନୀ ।
କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଅଛି ଅବମାନନା,
ସମର-ସଜ୍ଜା ଲଗିଛି ଉତ୍କଳେ
ବାଜୁଛି ସଂଗ୍ରାମ ବାଜଣା ।

—୨—

ଖଣ୍ଡା ଘେନଣ ଖଣ୍ଡାଏତଗଣ
ଉନ୍ନତ ବୀରଗୌରବେ,
ଚଣ୍ଡୀ ପୂଜଣ ବୀରବାମାଗଣ
ହୁଳହୁଳି ଦେଲେ ସରବେ ।
ଅସ୍ତ୍ର-ଝଣ୍‌ଝଣ୍‌ ହସ୍ତି-ବୃଂହଣ
ଅଶ୍ୱର ହ୍ରେଷା ଚହଳ,

ଢାଲ ତରୁଆଲ   ନରମୁଣ୍ଡମାଳ
ଝପି ଉଡ଼େ ଧୂଳି ପଟଳ ।
ଛତି ଚଉର   ଝପି ଧ୍ୱଜାବଳୀ
ଫର୍ଫର ଉଡ଼େ ପବନେ,
'ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ'   ଘୁରୁଗର୍ଜ୍ଜନ
ତ୍ରାସଇ ସିନ୍ଧୁ ଗର୍ଜନେ ।

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି   ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଅଛି ଅବମାନନା,
କରୁଛି ବାହ୍ୱାନ   ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା
ବାଜୁଛି ସଂଗ୍ରାମ ବାଜଣା ।

—୩—

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି   ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଅଛି ଅବମାନନା,
କରୁଛି ବାହ୍ୱାନ   ଯୁଦ୍ଧଯାତ୍ରା
ଶୁଭୁଛି ସଂଗ୍ରାମ ବାଜଣା ।

ଫଉଜ ଝୁଣ୍ଡ   କମ୍ପେ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ
ମହାଦର୍ପେ ଯାନ୍ତି ବାହାରି,
ଚତୁରଙ୍ଗ ସେନା   ସହ ଉତ୍କଳେଶ
'ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ' ଉଚ୍ଚାରି ।

ଭକ୍ତବତ୍ସଳ   ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ
ଲୁଚି ଲୁଚି ସଙ୍ଗେ ଚଳିଲେ,
ପ୍ରଥମେ ହାରିଲେ   ପୁରୁଷୋତ୍ତମ,
ଭକ୍ତକୁ ପ୍ରଭୁ ବଢ଼ିଲେ ।

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଥିଲା ଅବମାନନା,
ସମରେ ହରାଇ ଲଜ୍ଜା ସେ ଦେଲା
ମାରବ ସମର ବାଜଣା ।

—୪—

"ହେ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ସାହା ହୁଅ ମମ
କାତରେ କରେଁ ମୁଁ ମିନତି,
ମାରେଁ ଅବା ମରେଁ ନାହିଁ ଆନ ଗତି
ମୁଁ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ନୃପତି ।"
ଇଷ୍ଟ ପ୍ରସାଦେ ଫିରିଙ୍ଗି ବିଷାଦେ
ହୁଙ୍କାର ସିଂହ ଗର୍ଜନେ,
କାଞ୍ଚି ଫଉଜେ ଉତ୍କଳ ଆଟି
ପେଷିଲେ ଶମନ ସଦନେ ।
କାଞ୍ଚି-ହରଣୀ ହରିଣନୟନା
ପଦ୍ମାବତୀ ରାଜକୁମାରୀ,
ବନ୍ଦିନୀ କରି ଉତ୍କ୍ର କେଶରୀ
କହନ୍ତି ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ହକାରି—
"ଚଣ୍ଡାଳ-କରେ ଚଣ୍ଡୀ ଅରପି
ମେଣ୍ଟ ମୋ ଅବମାନନା,
ଯୋଗ୍ୟେ ଯୋଗ୍ୟା ଯୋଜନ କରିଅ
ଦୂରେ ଯାଉ ଯୁଦ୍ଧଯାତନା ।"
"ଯେ ଆଜ୍ଞା ଶ୍ରୀମୁଖ" ବୋଇଲେ ମନ୍ତ୍ରୀ
ଚକ୍ଷୁ-ଭ୍ରୂକୁଟୀ-ଲୋଚନେ,

ସପ୍ତମଣ୍ଡପରେ ରାଜସିଂହାସନରେ
ରଖିଲେ ଜେମାଙ୍କୁ ନିର୍ଜନେ ।

—୫—

କାଞ୍ଚି-ନୃପତି ଉତ୍କଳ-ନୃପେ
କରିଥିଲା ଅବମାନନା,
ଯୁଦ୍ଧେ ବିଜୟୀ ଉତ୍କଳ-ସାଇଁ
ପୂରିଅଛି ମନସ୍କାମନା ।
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମାର୍ଜନୀ ହସ୍ତେ ନୃପତି
କରୁଥିଲେ ଛେରା ପହଁରା,
ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ମନ୍ତ୍ରୀ-ଆଦେଶେ
ଆଣି ଉଭାକଲା ଡ଼ଗରା ।
ମନ୍ତ୍ରୀ କହନ୍ତ, "ଗଜପତି ଆଜ୍ଞା
ଟଳନାହିଁ କେବେ ଭୁବନେ,
ହସ୍ତୀର ଦନ୍ତ ଊଲଟି ହସ୍ତୀ—
ମୁଖେ ପଶି ନାହିଁ ଯେସନେ ।
ନୃପତି-ନିଦେଶେ ଚଣ୍ଡାଳବେଶୀ
ନୃପେ କଲ ଜେମା ଅର୍ପଣ";
"ଜୟ ଜଗନ୍ନାଥ" "ଧନ୍ୟ ହେ ମନ୍ତ୍ରୀ"
ବଡ଼ଦାଣ୍ଡେ ଶୁଭେ ବଚନ ।
ଚଣ୍ଡାଳ କରେ ଚଣ୍ଡୀ ଅର୍ପିତା
ମେଣ୍ଟିଲା ଅବମାନନା,
ଯୋଗ୍ୟେ ଯୋଗ୍ୟା ହେଲେ ସଂଯୁକ୍ତା
ଦୂରେ ଗଲା ଯୁଦ୍ଧ ଯାତନା ।

ରଚୟିତ୍ରୀର ନାମ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସଭାରେ ତାହାର ନାମ ଗୁପ୍ତ ରହିଲ ନାହିଁ ଏବଂ ସଭାପତିଙ୍କ ତତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅତି ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ମନ୍ତବ୍ୟ ତାଙ୍କର ମନୋଭାବ ଗୋପନ କରିବା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ପ୍ରକଟିତ କରିଦେଲା । କାରଣ, ସେ ବିଶ୍ୱସ୍ତସୂତ୍ରରେ ରଚୟିତ୍ରୀଙ୍କ ନାମ ଜାଣିଥିଲେ । ସଭାପତିଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା ଅବସରରେ ଗ୍ରାମ ବାଳିକାବିଦ୍ୟାଳୟର ବୃଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ କହି ପକାଇଲେ, "ଆମ୍ଭେ ସଭାପତି ମହୋଦୟଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛୁଁ; କିନ୍ତୁ ସେ ବାଳିକା କନକଲତା ପ୍ରତି ପକ୍ଷପାତିତା ଅନ୍ୟାୟ କରିଅଛନ୍ତି । ଆଜିକାଲି ଇଂରେଜୀ ପଢ଼ି ଏ ଦେଶୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଯେଉଁ ସନ୍ଦର୍ଭ, କବିତାଦି ରଚନା କରୁଅଛନ୍ତି ତାହା ଆଇସ୍‌ଲାଣ୍ଡ ବା କାମାସ୍କଟକାଦେଶୀୟ, ଉତ୍କଟ-ଭାବାପନ୍ନ; ଏ ଦେଶର ଜଳବାୟୁ, ସାମାଜିକ, ପାରିବାରିକ, ପୌରାଣିକ ବିଷୟ ବା କିମ୍ବଦନ୍ତୀକୁ ଆଶ୍ରୟ ନ କରି ବିଦେଶୀୟ ଛାଞ୍ଚରେ ଢଳା ହେଉଅଛି, କିନ୍ତୁ ବାଳିକା କନକଲତାର କବିତାଟି ଉତ୍କଳପ୍ରାଣର ପ୍ରିୟତମ ଓ ଗୌରବାବହ କାଞ୍ଚି-ବିଜୟ ବିଷୟକ ଥିବାରୁ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ ଓ ଏହି ମହାନାୟକ ସମିତିର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ହୋଇଅଛି । ସଭାପତି ମହାଶୟ ତାହାର ପ୍ରଶଂସାରେ କୁଣ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନପୂର୍ବକ ସ୍ୱଳ୍ପ ମନ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାରୁ ଆମ୍ଭେ ଟିକିଏ ପ୍ରକଟିତ କରିଦେଲୁଁ ।" ରଚୟିତ୍ରୀ ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ ସ୍ୱୀୟ ନାମ ଗୋପନ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପଦ୍ୟଟି ସଙ୍ଗରେ କନକଲତାର ନାମଟି ସୁସ୍ପଷ୍ଟ କରିଦେଇ ସରଳଚିତ୍ତ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ପଦାରେ ହାଣ୍ଡି ଭାଙ୍ଗିଲେ । ଏଥିରେ ସଭାସ୍ଥ ସମସ୍ତେ ହସି ପକାଇଲେ ଏବଂ ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ସ୍ୱୀୟ ଛାତ୍ରୀର ଗୌରବରେ ନିଜକୁ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମଣିଲେ । କିନ୍ତୁ ନିକଟସ୍ଥ ଗୃହରେ ଥିବା କନକଲତା ବଡ଼ ଲଜ୍ଜିତା

ହୋଇ ରମା, ଉମା, ପ୍ରମିଳା, ଊର୍ମିଳା, ଦୂର୍ଗା, ଲବଙ୍ଗଲତା ପ୍ରଭୃତି ସଖୀମାନଙ୍କ ଠଣା, ଝିଙ୍କା ଏଡ଼ି ପଳାଇଗଲା । ଆଜି କିଛି ଦିନ ପୂର୍ବ ଘଟଣା ହୋଇଥିଲେ ସେ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ନାସଦାନ ଭାଙ୍ଗି ଥାଆନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ସେ ସମସ୍ତ ଆଜି ତାହାର ନାହିଁ ।

ଧନଞ୍ଜୟ ସହରର କାର୍ଯ୍ୟ ସାଙ୍ଗକରି ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗ୍ରାମ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ । ଗ୍ରାମଟିର ଅବସ୍ଥାନ ଅତି ସୁନ୍ଦର । ଦୂର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ସୀମାରୁ ନୀଳାମ୍ବୁମାନ ପର୍ବତଶ୍ରେଣୀର ରୁଚିର ଶୋଭା, କଳକଳନାଦିନୀ ଗିରିନଦୀର ମନୋହର ନାଦ, ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପୀ କ୍ଷେତ୍ର-ପକ୍ୱଶସ୍ୟ-କେଦାରପନ୍ତି, ପଲ୍ଲୀଟଣନ୍ତବର୍ତ୍ତ ଶୋଭମାନ ଗ୍ରାମ, ତରୁଲତାକୁଞ୍ଜର ଛାୟା, ଦିଗ୍‌ବଧୂର ମୃଦୁ ନିଶ୍ୱାସବାତ ସଦୃଶ ମୃଦୁଳ ପବନ, ଶାରଦୀୟ ଗଗନର ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଶୋଭା, ସ୍ୱଚ୍ଛୋଦ ସରସୀରେ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ସୁରଭି ଶତଦଳ, କୋକନଦର ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତକାରୀ ବର୍ଣ୍ଣଲାବଣ୍ୟ, ତାହାଠାରୁ ବଳି ସ୍ନାନାକାଙ୍କ୍ଷୀ ସ୍ଫୁଟନୋନ୍ମୁଖ ପଦ୍ମସଙ୍କାଶ ଲାବଣ୍ୟମୟୀ ପଲ୍ଲୀସୀମନ୍ତିନୀକୁଳ, ପୁଷ୍କରିଣୀରେ ସନ୍ତରଣକାରୀ ହଂସମରାଳକାଦମ୍ବକୁଳାକୁଳିତ ପଲ୍ଲୀ-ପ୍ରକୃତି ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର କଳ୍ପନାପ୍ରଧାନ ମନକୁ କି ଏକ ଅଲୌକିକ ଲୋକଲୋକାନ୍ତର, ଦେଶଦେଶାନ୍ତର, ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟକୁ ନେଇଗଲା । ସେ ଜାଣି ପାରିଲେ ନାହିଁ ଯେ, ସେ ନିଜ ଗ୍ରାମକୁ ଛାଡ଼ି ଆସି ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟବନ୍ଧୁ ସୁରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅତିଥି ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଆନନ୍ଦ-ଇନ୍ଦୁ ଶାରଦାକାଶର ପୂର୍ଣ୍ଣେନ୍ଦୁବତ୍ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୂପେ ସୁଧା ବର୍ଷଣ କଲା । ସେହି ଆକାଶର ଧ୍ରୁବତାରା, ସେହି ମନ୍ଦିରପ୍ରାଙ୍ଗଣର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପ୍ରସୂନ, ବିଷାଦଭାରବିନତଲୋଚନା ସେହି ବିଷାଦଭାରାକ୍ରାନ୍ତା କବିତାର ରଚୟିତ୍ରୀ କନକଲତା— ସେ ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ସମଗ୍ର ହୃଦୟ ମନ ଆକାଶ ପୃଥିବୀ ବିଦାରି

ସମସ୍ତ ଦେଶ କାଳକୁ ତନ୍ମୟ ଏକାକାର କରିଦେଲା । ଆକାଶ-ମଣ୍ଡଳମାରେ ଯୁବକ ଧନଞ୍ଜୟ ସେହି ବାଳିକାର ନେତ୍ର-ନୀଳିମା ସନ୍ଦର୍ଶନ କଲେ । ସେ ନେତ୍ର ଗାଢ଼ତା, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସ୍ନିଗ୍ଧତରେ ଅନନ୍ତ ଆକାଶକୁ ଅତିକ୍ରମ କଲା । ହାୟ ବିଧି ! ତୁମ୍ଭ ସୃଷ୍ଟିରେ ଏ କି ଲୀଳା ! ହେ ଲୀଳାମୟ ! ବଡ଼ କିଏ, ସାନ କିଏ ? ଧନଞ୍ଜୟ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗବ୍ୟାପୀ ଅନନ୍ତ ଆକାଶକୁ ଏଡ଼ି ପାରନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ସେହି ଗଭୀର ନୀଳ ନିର୍ମଳ ଯମୁନା ଜଳବତ୍ ଚଳଚଳ ସେହି ନୟନ-ଯୁଗଳକୁ ଏଡ଼ି ପାରିବାର ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର କାହିଁ ? ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଶରଦିନ୍ଦୁ ବିମ୍ବରେ ସେ ସେହି କମନୀୟ ଚମ୍ପକଗୌରୀ ପଦ୍ମପଲାଶନେତ୍ରୀ ସୁନ୍ଦରୀର ଅଙ୍ଗଶୋଭା ଦର୍ଶନ କରନ୍ତି । ରକ୍ତପଦ୍ମ ଓ କୋକନଦରେ ତାହାର ବିମ୍ବାଧର, ଶୁକ୍ଳ କାଶକୁସୁମର ମଧୁର ହିଲ୍ଲୋଳରେ ଓ ହଂସପନ୍ତିରେ ଶୁଭ୍ର ଅବଦାତ କଳିତ-ହାସ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା, ସୁକଣ୍ଠ ମନୋରମ ସଙ୍ଗୀତରେ ତାହାର କଣ୍ଠସ୍ୱର, ସୁରଭି କୁସୁମରେ ତାହାର ସୁରଭି ନିଶ୍ୱାସ ଅନୁଭବ କଲେ । ଭିତରେ ଭଗିନୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ବାହାରେ ଭ୍ରାତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ, "ଏପରି ସୁନ୍ଦର ପ୍ରକୃତି କବିଜନନୀ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।" ମନର ଭାବ ମନରେ ଗୋପନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଚତୁର ଧନଞ୍ଜୟ ଚତୁରତର ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ଉପହାସର ବିଷୟୀଭୂତ ହେଲେ । ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ପ୍ରେମ ଏକ ମନୋହର ଫାସିଆଲ୍ । ତୁମ୍ଭର ଦିନ ଆସୁଛି । ପ୍ରବାଦ ଅଛି, 'ତଳ ବରଡ଼ା ଖସୁଛି, ମଝି ବରଡ଼ା ହସୁଛି, ଉପର ବରଡ଼ା ଥାଇ କହୁଛି ମୋ ଦିନକାଳ ଆସୁଛି ।' ଯାହାହେଉ ଧନଞ୍ଜୟ ବିଷାଦମୟ ଆନନ୍ଦରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗ୍ରାମରେ ଦିବସ-ଚତୁଷ୍ଟୟ ଅବସ୍ଥାନାନନ୍ତର ସ୍ୱଗ୍ରାମକୁ ବାହୁଡ଼ି ଗଲେ । ଯିବାବେଳେ ତାଙ୍କର ମନ ଓ ଶରୀରରେ ଯୁଦ୍ଧତା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହେଲା ।

ଧନଞ୍ଜୟ ମନେକଲେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯେପରି ମନୋବୃତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ବୁଦ୍ଧି ଏବଂ କନକଲତା ଯେପରି କୋମଳ ଭାବବୃତ୍ତି; ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମପୁତ୍ର, କନକଲତା ପତିତପାବନୀ ଗଙ୍ଗା; ରାଜେନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟାହ୍ନମାଳୀ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି, କନକଲତା ଶରଚ୍ଚନ୍ଦ୍ରର କୌମୁଦୀବର୍ଷ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର-କନକଙ୍କ ଜନନୀ ରତ୍ନଗର୍ଭା ! ଆହା ! ଜନନୀଙ୍କର କି ସ୍ନେହ ମମତା, କି ଉଦାର ସରଳ ହୃଦୟ ! ଏ ବଂଶର ସମସ୍ତେ ସୁନ୍ଦର, ସୌଷ୍ଠବାନ୍ୱିତ । ଯେଉଁମାନେ ବିପଥଗାମୀ, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ଜୀବନୀଶକ୍ତିଶାଳୀ ବୋଲି ବୋଧ ହେଲେ । ପରିବାରର ଶିଶୁଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପୁଷ୍ପ, ଜୀବନ୍ତ ସ୍ନେହଶୀଳ ସୁନ୍ଦର, ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟାଙ୍କର ଅପରୂପ ସୃଷ୍ଟି । ହେ ଧନଞ୍ଜୟ ! ଜଣକ ଲାଗି ସିନା ତୁମ୍ଭେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ମଣୁଅଛ, ନୋହିଲେ ଅନ୍ୟ ପରିବାରରେ କଣ ସେହିପରି ନର ନାରୀ ଶିଶୁ ନାହାନ୍ତି ? ଯାହାହେଉ ଧନଞ୍ଜୟ ଏହି ପରିବାରଟିର ବିକଶିତ ସହାସ ମୂର୍ତ୍ତି-ସଙ୍ଗରେ ନିଜ ପରିବାରର ବୈରାଗ୍ୟଜଡ଼ିତ କଠୋର ଗମ୍ଭୀର ମୂର୍ତ୍ତିଟିର ତୁଳନା କରି କୌତୂହଳ ଓ ବିସ୍ମୟରେ ବିହ୍ୱଳ ହେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରକୃତି କେବଳ ସ୍ୱୀୟ ପୈତୃକ ଅବହାଉଆରେ ଗଠିତ ନୁହେ । ସେ ଦେଶ ବିଦେଶରେ ଭ୍ରମଣ କରି ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନବୀନ, ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଓ ବିଦେଶୀୟ ଗ୍ରନ୍ଥମାନ ପାଠକରି ଏକ ଅଭିନବ ଜୀବନ ଓ ପ୍ରକୃତି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ନିଜ ପାରିବାରିକ ପ୍ରକୃତିର ସମାଲୋଚନା କରିବାର ଶକ୍ତି ତାଙ୍କର ଜାଗ୍ରତ ହୋଇଅଛି । ସେ ମନେ କଲେ, ଯେପରି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପରିବାର ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପଦ୍ମପୁଷ୍କରିଣୀ ଓ ତାଙ୍କ ସ୍ୱୀୟ ପରିବାର ଗୋଟିଏ ତୁଳସୀ କୁଞ୍ଜ । କେହି କାହାରିକୁ ଊଣା ନୁହନ୍ତି ।

ଆହୁରି ଗୋଟିଏ କଥା ଧନଞ୍ଜୟ ଦେଖି ଯାଇଥିଲେ । ତାହା ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଘର ଚକଡ଼ା । ଏହାର ପରିମାଣଫଳ ବାଇଶି ମାଣ ବାଇଶି ଗୁଣ୍ଠ ବାଇଶି ବିଶ୍ୱା ବୋଲି ଶୁଣିଲେ । ତଳ ଉପର ହୋଇ ତିନି ଖଞ୍ଜା । ପ୍ରତି ସାହାଲିରେ ପାଞ୍ଚବଖୁରିଆ ଘର ଗୃହଟା ଲେଖାଏଁ—ତେଣୁ ମୋଟରେ ବାର ଖଞ୍ଜା କୁହାଯାଇ ପାରେ । ଘରଗୁଡ଼ିକ ଦକ୍ଷିଣଦ୍ୱାରୀ ହୋଇ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ତୋଳା । ମଧ୍ୟସ୍ଥ ପ୍ରାଙ୍ଗଣଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରଶସ୍ତ, ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକ ଓ ବାୟୁସଞ୍ଚାଳନର ଅନୁକୂଳ । ପୂର୍ବ ପଶ୍ଚିମରେ ପାଚେରି । କେଉଁ କେଉଁ ଖଞ୍ଜାରେ ଧାଉଡ଼ି ଟୁଙ୍ଗୀ ଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ ସାହାଲିଟି ପକ୍କା ପଥର କୋଠା; ସ୍ୱୟଂ ହରି-ଚନ୍ଦନ, ତତ୍ପୁତ୍ରଗଣ ଓ କୁଣିଆ ମେଳଙ୍କ ଭିତର ଓ ବାହାର ବୈଠକଖାନା ନିମିତ୍ତ ବିଭିନ୍ନ କୋଠରିରେ ବିଭକ୍ତ । ଏହିସବୁ ଘରେ ଖଟ, ମେଜ, କେତେକ ଖଣ୍ଡ ଚୌକି ଓ ବେଞ୍ଚ ପଡ଼ିଅଛି । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ବିଶ୍ରାମ ନିମିତ୍ତ ମଶାରି ବିଛଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଏହି ଘରର ଉତ୍ତରକୁ ଦୁଇ ଧାଡ଼ି ପାଞ୍ଚବଖୁରିଆ ପାଞ୍ଚ-ଶେଣିଆ ଧୂଳିଆ ଘର । ଖଞ୍ଜାର ପୂର୍ବ ଧାଉଡ଼ିରେ ଭାଗବତଗାଦି ଗୋସାଇଁଙ୍କ ଟୁଙ୍ଗୀ । ତତ୍ସଲଗ୍ନ ଦିଓଟି କୋଠରି ଠାକୁରଙ୍କ ରୋଷେଇ ଘର ଓ ମାଲଖାନା ଘର । ଭଣ୍ଡାରଘରେ ଠାକୁରଙ୍କର ଛତ୍ରୀ ତବ୍ରସ ଆଡ଼େଣୀ ପ୍ରଭୃତି ରଖା ହୋଇଥାଏ । ଦୋଳକୁ ଠାକୁର ବାହାରିଲେ ଏଗୁଡ଼ିକ ବାହାରେ । ଝାଞ୍ଜ, ମୃଦଙ୍ଗ ପ୍ରଭୃତି ଏହି ଘରେ ଥାଏ । ପୂର୍ଣ୍ଣିମା, ଅମାବାସ୍ୟା ବା ସଂକ୍ରାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ପର୍ବପର୍ବାଣିରେ କେବେ କେବେ ଆସି ଭାଗବତ ଘରେ ବଜା ହୁଏ । ଏହାର ଉତ୍ତରକୁ ଯେଉଁ ଦୁଇ ଖଞ୍ଜା ଘର ତଳ ଉପରକୁ ଅଛି, ସେସବୁ ଶୟନାଗାର । ଧାନ କୋଠି ବା ଅମାରରେ ରହେ । ଋଉଳ ଓଳିଆ, ବିହନ, ଚିବିଚିସାଣ କୋଠି ପାଖ ଘରେ ରହେ ।

ଘରଥୋର ଯାହା ଆସେ, ପରିବାପସ ଜନସାଦ୍ଧ ସେହି ମାଲଖାନା ଘରମାନଙ୍କରେ ରହେ । ଗୃହ ବୋହୂପୁଅମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଦାୟିତ୍ୱଜ୍ଞାନ, ଶ୍ରମବିଭାଗ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ବିବେଚନାରେ ରହେ । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହରିଚନ୍ଦନ କଲେଜଛାତ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ପୁତ୍ରତ୍ରୟଙ୍କୁ ମୂଳଧନ ଦେଇ ବିଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନରେ ତାହା ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ସୁବିଧା ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଯୋଗେ କାର୍ଯ୍ୟ କଳ ପରି ଚଳେ । ସାଧାରଣ ହିସାବରେ ଯେ ଯେତେ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ପରିଶ୍ରମ, ବୁଦ୍ଧି ବିଚକ୍ଷଣତା ତୁଳନାରେ ପୁରସ୍କାର ବା ବେତନ ଯାହା କହ ପାଆନ୍ତି । ପୁଅମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସାଆନ୍ତ ନିଜେ ଓ ବୋହୂମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସା'ନ୍ତାଣୀ ଉପଦେଶ ଦାନ ଓ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନଦ୍ୱାରା ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ମାସ ଶେଷରେ ସବୁ ହିସାବ ସମସ୍ତେ ଥାଇ ବୁଝାଯାଏ । ଗୁମାସ୍ତା ହିସାବ ଲେଖନ୍ତି । ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଭାଗବତ, ରାମାୟଣ ବା ମହାଭାରତ ପାଳରେ ବୋଲି ହୁଏ । ପୁରସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଆସି ଅମାର ପା'ଭାଗରେ ବସନ୍ତି । ପୁରୁଷ-ମାନେ କେହି ମେଲରେ, କେହି ଭାଗବତ ଘରେ ବା ପିଣ୍ଡାରେ ବସନ୍ତି ଏବଂ ଭଲ ଭଲ ଗଣ୍ଡିସ୍ଥଳମାନଙ୍କରେ ଡ଼ୁଆ ଧରି ତିନି ଚାରିଥର ଆବୃତ୍ତି କରନ୍ତି । ଯେମନ୍ତେ—

ପ୍ରଥମରେ—ନାରାୟଣଂ ନମସ୍କୃତ୍ୟ ନରଂ ଚୈବ ନରୋତ୍ତମଂ
ଦେବୀଂ ସରସ୍ୱତୀଂ ବ୍ୟାସଂ ତତୋଜୟମୁଦୀରୟେତ୍ ।
ମୂକଂ କରୋତି ବାଚାଳଂ ପଙ୍ଗୁ ଲଙ୍ଘୟତେ ଗିରିଂ
ଯତ୍ କୃପା ତମହଂ ବନ୍ଦେ ପରମାନନ୍ଦ ହେ ମାଧବ ।

ପରମାନନ୍ଦ ହେ ମାଧବ
ପୂରି ରହିଛ ସର୍ବ ଜୀବ

ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋସାଇଁ
ତୋ ବିନୁ ଅନ୍ୟ ଗତି ନାହିଁ
ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ ଗୋବିନ୍ଦ
ପଦୁଁ ଗଳୁଛି ମକରନ୍ଦ
ସେ ମକରନ୍ଦ କରି ପାନ
ହେଲେ ତରିଲେ ସାଧୁଜନ
ସେ ସାଧୁଜନଙ୍କ ପଛରେ
ମନ ମୋ ରହୁ ନିରନ୍ତରେ
ମନ ମୋ ନିରନ୍ତରେ ଥାଉ
ହା କୃଷ୍ଣ ବୋଲି ଜୀବ ଯାଉ ।

ମଧ୍ୟରେ—ଏ ଦେହ ଥିଲେ ସର୍ବ ପାଇ
ଜଳେ ଯେମନ ଚନ୍ଦ୍ର ଛାଇ
ତୁ କୃପା କଲେ ନରହରି
ପଙ୍ଗୁହିଁ ଲଙ୍ଘି ପାରେ ଗିରି
ଆତ୍ମାକୁଶଳେ ସର୍ବସିଦ୍ଧି
ତରନ୍ତି ସଂସାର-ଜଳଧି
ଯେ ପକ୍ଷୀ ଉଡ଼େ ଯେତେ ଦୂର
ସେ ଜାଣେ ତାହାର ବେଭାର
ପ୍ରାଣୀର ଭଲ ମନ୍ଦ ବାଣୀ
ମରଣ କାଳେ ତାହା ଜାଣି
ତୋହରି ମନ ତୋତେ ଗୁରୁ
ଉଦ୍ଧବ କେତେହେଁ ପଛରୁ ।

ଏବଂ ଶେଷରେ—ସମସ୍ତେ ବୋଲ ହରି ହରି
ହରି କରିବେ ଭବୁଁ ପାରି

ହରି କରିବେ ଭବୁଁ ପାର
ନାଶିବେ ଅବମର ଘର ।

ଏହିପରି ଗୀତ ହେଉଥିବାବେଳେ ସ୍ୱଜେନ୍ଦ୍ର ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ କହିଲେ, ଏ ଖଲୁଆ ଧର୍ମ । ଗୋଟିଏ ଖଲୁଆ କହିଉଠେ, 'ହରିକେ ବୋ'—ସମସ୍ତେ ସେହିଆ କରନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ କିନ୍ତୁ କହିଲେ, "ସ୍ୱଜେନ୍ଦ୍ର, ତୁମର ଏପରି କହିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ପରିଟିର ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହେବାବେଳେ ସମସ୍ତେ ସମ-ସ୍ୱରରେ ଗାଇ ଉଠନ୍ତି । ଭଗବାନ କହିଅଛନ୍ତି, 'ନାହଂ ତିଷ୍ଠାମି ବୈକୁଣ୍ଠେ ଯୋଗିନାଂ ହୃଦୟେ ନ ଚ । ମଦ୍‌ଭକ୍ତା ଯତ୍ର ଗାୟନ୍ତେ ତତ୍ର ତିଷ୍ଠାମି ନାରଦ ।' Esprit de corps ବା sympathy of numbers ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଜିନିଷ । ତଦ୍ୱାରା Centre of force ବା କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଶକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ । ବ୍ରାହ୍ମ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି କରନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଖଲୁଆଧର୍ମୀ କହିବାର ସାହସ ଅଛି କି ?"

ସଦର ଦରଜାର ଡାହାଣ ପାଖକୁ ଦାଣ୍ଡରେ ଗୋଟିଏ ପଥର ଚଉରା ଅଛି । ତାହାର ଚାରିପାଖରେ ପଥର ଚଉତରା । ଏଠାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଉଖୁଡ଼ା କଦଳୀ ଭୋଗ ଦିଆଯାଏ । ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାନ୍ତରେ ଘିଅ ପୋଡ଼ାଯାଏ । ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ କନକ ସଞ୍ଜବତି ଜାଳ ଓଲଗି ହୁଏ । ମନରେ କଣ ବାଞ୍ଛା କରେ କିଏ ଜାଣେ ?

ଦାଣ୍ଡ ପୂର୍ବ ପାଖକୁ କଚେରୀଘର ଓ ପଶ୍ଚିମ ପାଖକୁ ଚାକର-ମାନଙ୍କର ଶୋଇବା ଘର । ଦକ୍ଷିଣଟି ମେଲ୍ । ଏହି ପ୍ରଶସ୍ତ ମେଲ୍ ଦାଣ୍ଡର ଆଗ୍ନେୟକୋଣକୁ ଗୋଟିଏ ସାତଖଣ୍ଡିଆ ଧୂଳିଆ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଖୋଲା ନାଟମନ୍ଦିର ଅଛି । ଦୋଳ, ଦଶହରା, ସୁନିଆଁ, ଗମ୍ଭା ଓ

ପୁଷ୍ୟାଭିଷେକ ପ୍ରଭୃତି ଯାନଯାତାରେ ମନ୍ଦିରଟି ଚନ୍ଦ୍ରାତପଶୋଭିତ ହୋଇ ନୃତ୍ୟବାଦ୍ୟାଦିରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୁଏ । ଗ୍ରାମର ରାସ୍ତା ଦାଣ୍ଡ ଦକ୍ଷିଣରେ ଗ୍ଳଲଯାଇଅଛି । ଏହି ରାସ୍ତା ଉପରେ ଘନ ନିବିଡ଼ ପଲ୍ଲବଚ୍ଛାୟାପ୍ରଦ ତମାଲ ବୃକ୍ଷଟିଏ ଅଛି । ତାହା ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ପୀଠ ବା ଚୌତରା ଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କେବେ କେବେ ଏହି ଚୌତରାରେ ବସି ଖବରକାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି ବା ବିଶ୍ରାମ ସମୟ କାଟନ୍ତି । ରାସ୍ତା ଦକ୍ଷିଣରେ ପୁଷ୍ପବାଟିକା—ମଲ୍ଲୀ, ଡଗର, ମନ୍ଦାର, ଚମ୍ପା, କାଠଚମ୍ପା ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ରୋପିତ ହେନା, କାମିନୀ, ନବମଲ୍ଲିକା, ସୁଗନ୍ଧରାଜ, କ୍ରୋଟନ୍, ଗ୍ଳଇନା, କାମ୍ପରେଜ, ମାର୍ଶେଲନିଲ, ସାର୍ ଓ୍ୱାଲଟର୍ ସ୍କଟ୍ ପ୍ରଭୃତି ଗୋଲାପଗଛ ଅଛି । ପୁଷ୍ପବାଟିକାରେ ଥିବା ପୋଖରୀ ଚାରିପାଖରେ ନଡ଼ିଆ ଗୁଆ ଘନସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ହୋଇ ପବନକୁ ଶୀତଳ କରୁଅଛି । ପୂର୍ବପାଖ କଚେରୀଘରକୁ ଲଗାଇ ପାଠଶାଳା ଘର । ପଶ୍ଚିମ ପାଖରେ ଚାକର-ମାନଙ୍କ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଲଗାଇ ସୁଆରି ପାଲିଙ୍କି ରଖିବା ଘର ଓ ଗୋରୁମାନଙ୍କ ପାଇଁ କୁଣ୍ଡା ଅମାର ଓ ବିରି କୋଳଥ ଓଳିଆ ଘର । ତାହା ପାଖକୁ ଗୋରୁ ଗୁହାଳ ଓ ଘୋଡ଼ାପାଗା ବା ଅସ୍ତା-ବଲ । ଅସ୍ତାବଲରେ ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଚକଲ୍ୟାଣୀ ଘୋଡ଼ା ବନ୍ଧା ଥାଏ । ଏହା ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟ ପୁତ୍ର ଚନ୍ଦ୍ରମାଧବଙ୍କର ପ୍ରିୟ ବାହନ । ଏହି ଅଶ୍ୱରେ ଆରୋହଣ କରି ସେ ଦଳବଳ ସହ ତତ୍ପାର୍ଶ୍ୱ ଜାନପଦ ଅଭିଯାନରେ ବହିର୍ଗତ ହୁଅନ୍ତି । କେବେ କେବେ ବନ୍ଧୁକ ସହ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଜଙ୍ଗଲକୁ ଶିକାର କରି ଯାଆନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ ଯୋଗୁଁ ଏ ଅଞ୍ଚଳରୁ ବ୍ୟାଘ୍ରଭୟ ପ୍ରାୟ ଦୂର ହୋଇଅଛି ।

ଭିତର ବଗିଚାଟି ବାଇଶି ମାଣ ବାଇଶି ଗୁଣ୍ଠ ବାଇଶି ବିଶ୍ୱାର ଅଧିକାଂଶ । ବଗିଚାରେ ସଜନାଗଛ, ବାଉଁଶ ବୁଦା, ତାଳ,

ନଡ଼ିଆ, ଆମ୍ବ, ପଣସ, ବଉଳ, ନାରଙ୍ଗ, କଇଥ, କାଗିଜିଲେମ୍ବୁ, ଓଉ, ସାହାଡ଼ା, ଗଙ୍ଗଶିଉଳି, ମାଳତୀ, ମଧୁମାଳତୀ, ସିଆଳି, କନିଅର, ଗୋଡ଼ିବାଣ ପ୍ରଭୃତି ଆବଶ୍ୟକ ଓ ଅନାବଶ୍ୟକ ନାନା-ପ୍ରକାର ଗଛଲଟା ଅଛି । ସିଆଳି ଲଟାରେ ରଜରେ ପିଲାମାନେ ଦୋଳି ଖେଳନ୍ତି । ଏହି ବଗିଚାରେ ଥିବା ଗଙ୍ଗଶିଉଳି ଗଛ ପାଠକ-ପାଠିକାମାନଙ୍କର ପରିଚିତ । ଏଥିରେ ଗୋଟିଏ ପୋଖରୀରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମାଛ ଥାଆନ୍ତି । ପୋଖରୀକୂଳରେ ଘାଟ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ବଉଳ ଗଛ ଅଛି । ଏହା ମୂଳରେ ଗୋଟିଏ ଚୌତରା ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି । ପୁରସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏହି ପୀଠ ଉପରେ ବସି ତେଲ, ହଳଦୀ ଲଗାନ୍ତି କିମ୍ବା ଦନ୍ତଧାବନ କରନ୍ତି—କେହି ବା ପଥର ପାହାଚରେ ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟମାନ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ଏହି ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ଦର୍ଶନରେ କବିବର୍ଣ୍ଣିତ ପଦ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସ୍ମୃତିପଥାରୂଢ଼ ହେଲା ।

"କି ନୀଳ ଶାଢ଼ୀ ହଂସାବଳୀ ରଙ୍ଗ ଧଡ଼ି ହୋଇଛି ।
ଅବନୀ ବନିତା ହସ୍ତାରେ କିବା କିଣିବା ଇଚ୍ଛି ।"

ପୋଖରୀକୂଳରେ ଗୋଟିଏ କଇଥ ଗଛରେ ଶଙ୍ଖଚିଲଟିଏ ବସା କରିଛି । ଧନଞ୍ଜୟ ତାକୁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ୍ ବୋଲି ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।

ନେଉଳିଆ, ଖଡ଼ା, କୋଶଲା, ଶିମ୍ବ, ମଟର, ଲାଉ, କଖାରୁ, ସାରୁ, ବାଇଗଣ ଯେଉଁ ଋତୁରେ ଯେଉଁ ଫସଲ ତାହା ଏହି ବାଡ଼ି ଭିତରେ ହୁଏ ଏବଂ ବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ଦିନ ପରିବାର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗେ । ପରିବା କେବେ କେବେ ହାଟରୁ ମଧ୍ୟ ଆସେ । ପୋଖ-ରୀରେ କୁମ୍ଭୀ ମରି ହୋଇ ମାହାଳି ବା ମାଲି କଟା ହୋଇ ପାଣି ବୁହା ହୁଏ ।

ଯେଉଁ ଦାଣ୍ଡ ମେଲଘର କଥା ଲେଖା ହେଲା, ସେହି ଘର କାନ୍ଥରେ ଶିବଧନୁର୍ଭଙ୍ଗ, ପରଶୁରାମବିଜୟ, ରାମାଭିଷେକ, ଅଶ୍ୱମେଧ

ଯଜ୍ଞ, ରାମବନବାସ ଦୃଶ୍ୟ, କବନ୍ଧ ଦୈତ୍ୟ, ବିରାଧବଧ, ରାମରାବଣ ଯୁଦ୍ଧ, ହରପାର୍ବତୀ, ସୁଭଦ୍ରାର୍ଜ୍ଜୁନ, ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁବଧ, ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଶରଶଯ୍ୟା, ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନର ଘୋଷଯାତ୍ରା, ରାଜସୂୟ ଯଜ୍ଞ, ବ୍ୟାସଙ୍କ ବଦରିକାଶ୍ରମ, ପ୍ରଭାସମିଳନ, ଲକ୍ଷ୍ମଣଙ୍କ ଶକ୍ତିଶେଳ, ଅଶୋକବନେ ସୀତା, ସମୁଦ୍ରମନ୍ଥନ, ଅନନ୍ତଶୟନ, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ସରସ୍ୱତୀ, ଗଣେଶ, କାର୍ତ୍ତିକେୟ, ଦଶାବତାର ପ୍ରଭୃତି ନାନାପ୍ରକାର ପୌରାଣିକ ମୂର୍ତ୍ତି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଛଡ଼ା ଅନ୍ତର୍ଲିପି, ବହିର୍ଲିପି, ଗୋମୂତ୍ରଛନ୍ଦ, ରଥବନ୍ଧ, ନାଗବନ୍ଧ, ପଦ୍ମବନ୍ଧ ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ଚିତ୍ରବନ୍ଧ ଦର୍ଶକର ନୟନ ମନ ହରଣ କରୁଅଛି ଏବଂ ଏହି ଉତ୍କଳୀୟ ଖାନ୍‌ଦାନ୍ ଘରର ଶିଳ୍ପକଳାଭିରୁଚି ଓ ପ୍ରାଚୀନ ସାହିତ୍ୟଚର୍ଚ୍ଚାର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । ଦୁଃଖର କଥା, ଏହି ପ୍ରାଚୀନ ରୁଚି ଅଧୁନା କ୍ରମଶଃ ବିଲୟପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଅଛି । କକ୍ଷାନ୍ତରରେ ରବିବର୍ମାଙ୍କର ନାନା ଚିତ୍ର, ଉତ୍କଳସମ୍ମିଳନୀ ଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ ସଦୁକ୍ତିଚମ୍ପୂ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନୂତନ ବୈଠକଖାନାର ବିଚିତ୍ରତା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି ।

ବ୍ରାହ୍ମମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରାଙ୍ଗଣସ୍ଥ ସାରିକା ଗାଇ ଉଠେ—

"କନକଲତା ଗୋ   କନକଲତା
ଉଠ ମୋହ ସଙ୍ଗେ କହ ଗୋ କଥା,
ରାତି ପାହିଲାଣି   କାକ ରାବିଲାଣି
ଉଠିଲେଣି ରମା ଉମା ମୁକୁତା ।"

ପାଟ ଓ ମହିଆଣୀ ବଧୂ ଦମୟନ୍ତୀଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଗୁଣରେ ସାରିକାର ଏ ଆବୃତ୍ତି । ଏହି ପରିବାରର ମଧୁର ଲୀଳା ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସ୍ମୃତିରେ ଏକ ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟର ଛବି ଚିତ୍ରିତ କରିଦେଲା ।

କନକଲତା ସଙ୍ଗରେ ତାଙ୍କର ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧର ଆଭାସ ମାତ୍ର ହୋଇଥିଲା । ସ୍ଥିର ବା କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲେ ଏତେ ଆନନ୍ଦ ହୁଅନ୍ତା କି ? ତୃପ୍ତି ଆନନ୍ଦ ତ ସାନ୍ତ, ଆନନ୍ଦର ଆଶା ଅନନ୍ତ—ନାଲେଜ୍ଞ ସୁଖମସ୍ତି ।

ଏହି ପରିବାରରେ ପ୍ରାଚୀନକୁ ନବୀନ ସହସରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରୁଅଛି । କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପାରିବାରିକ ଆନନ୍ଦ, ସଂଯମ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଆମୋଦ, କର୍ମ ଓ ଭକ୍ତି, ବୈରାଗ୍ୟ ଓ ଭୋଗ ପରସ୍ପରର ହସ୍ତ ମର୍ଦ୍ଦନ କରୁଅଛନ୍ତି । ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ତଦ୍ଧର୍ମ ସହଧର୍ମିଣୀ ସେବାଧର୍ମ ଓ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣତାର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି । ପରିବାରସ୍ଥ ଯୁବକଯୁବତୀମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ କର୍ତ୍ତା ଓ କର୍ତ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଶାସନ ଓ ସଂଯମର ଛାୟା ପଡ଼ିଥିଲେହେଁ ଯୌବନସୁଲଭ ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ ହାସ୍ୟକୌତୁକର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଏଠାରେ କବିଙ୍କର ନିମ୍ନୋକ୍ତ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଅଛି:—

"I slept and dreamt that life was beauty,
I woke and found that life was duty".

ନବମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପୂର୍ବ ପରିଚ୍ଛେଦରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଗୃହ ଓ ସାଧାରଣ ଚରିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛୁଁ । ଏହି ଗୃହସ୍ଥ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ରୂପ ଗୁଣ ଚରିତ୍ରର ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖ ବର୍ଣ୍ଣନାର ଅଭାବ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପାଠକପାଠିକା ଅନୁଭବ କରୁଥିବେ । ନିସର୍ଗ ଲାବଣ୍ୟ ମନୋହର, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ ମାନବହୃଦୟର ସରସ ବଚିତ୍ର ଚିତ୍ର ତଦପେକ୍ଷା କୋଟିଗୁଣରେ ମନୋହର । ଏମନ୍ତ କି, ମାନବମନର ଅନ୍ତର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ହିଁ ପ୍ରକୃତିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟକୁ ଶତଗୁଣିତ କରିଦିଏ । ମନର ସମାବେଶ ବ୍ୟତୀତ ନିସର୍ଗଲାବଣ୍ୟର ଅନୁଭୂତି ହିଁ ଅସମ୍ଭବ । ବାସସ୍ଥାନଦ୍ୱାରା ମାନବ ବା ପ୍ରାଣୀର ରୂପ ଗୁଣ ଅବଧାରିତ ହୁଏ । ସାହାରାର ସିଂହ ମରୁଭୂମିର ବାଲୁକାମୟ ବର୍ଣ୍ଣ, ନାଉଡ଼ଙ୍କ ସାପ ହରିଦ୍‌ବର୍ଣ୍ଣ । ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହର ସୁବିଧା ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତିର ଏହି ନିୟମ । ଭଗ୍ନ ଇଷ୍ଟକସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟରେ ରୂପଧର ଗୋଖୁର ରହେ । ଅପରିଷ୍କୃତ କର୍ଦ୍ଦମମୟ ସ୍ଥାନରେ ବିଷମକ୍ଷିକା, ମଶକ ପ୍ରଭୃତି ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ରହନ୍ତି । କାଦୁଅ ପାଣିରେ ଧଣ୍ଡସାପ ରହେ । ପର୍ବତର ପ୍ରସ୍ତରମୟ ଗହ୍ୱର ସିଂହ, ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅଧ୍ୟୁଷିତ । ରସାଳକୁଞ୍ଜରେ କୋକିଳର ବାସ । ଅନ୍ଧକାରମୟ ତେନ୍ତୁଳି ଗଛରେ ପେଚା, ବାଦୁଡ଼ି ପ୍ରଭୃତି ବସା କରନ୍ତି । ମାଛ ପୋଖରୀକୂଳରେ, ଘନସାନ୍ଦ୍ର ଚୂତଡାଳରେ ଶଙ୍ଖଚିଲ ବାସ କରେ ।

ପୂତିଗନ୍ଧମୟ କଂସେଇଖାନା ପାଖରେ ମାଟିଆଚିଲ, ଗୃଧ୍ର ପ୍ରଭୃତି ବାସ କରନ୍ତି । ସୁନ୍ଦର ସୁରଭି ମୁକୁଳରେ ରସାଳ ଫଳେ, ସୁତୁଙ୍ଗ ସୁନ୍ଦର ଶାଖାବହୁଳ ବୃକ୍ଷ ଉପରେ ନାରିକେଳର ଜନ୍ମ । ପଦ୍ମରାଗ ଖଣିରେ ପଦ୍ମରାଗମଣି ଜନ୍ମେ । କେଳା କୁଡ଼ିଆରେ କେଳା ପିଲାର ଜନ୍ମ । କାଳପାଣି ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁମାନେ ବଢ଼ନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ମନ ବୁଦ୍ଧି ସାଧାରଣତଃ ସେହିପରି ହୁଏ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପରିବାରର ବହିରାବରଣ ଯେପରି, ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତର୍ଜୀବନ ସେହିପରି । ଖତ-କୁଡ଼ରେ ପଦ୍ମ, ଶ୍ମଶାନ ତୁଳସୀ ଏହି ଗୁଡ଼ିକରେ ନିଷେଧ ବିଧିକୁ ପ୍ରମାଣିତ କରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଧିର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ଅଛି । ଅନ୍ଧକାର ବିନା ଆଲୋକ ଅସମ୍ଭବ । ଭଲ ମନ୍ଦ ହାତ ଧରାଧରି ହୋଇ ସୃଷ୍ଟିର ଲୀଳା ସମ୍ଭବ କରିଅଛନ୍ତି ।

ପାଠକମାନେ ଜାଣନ୍ତି, ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର ଚାରି ପୁଅ ଓ ତିନି ବୋହୂ । ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଅବିବାହିତ । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଇନ୍ଦ୍ରମାଧବ ପିତୃଗୁଣ-ସମ୍ପନ୍ନ, ବିଚକ୍ଷଣ, ସ୍ୱଜନବତ୍ସଳ, ଉତ୍ସାହୀ, ବିଷୟୀ, ମିତାଚାରୀ, ମିତଭାଷୀ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଚନ୍ଦ୍ରମାଧବ ଅତି ସାହସୀ, ଅମିତାଚାରୀ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ଅସଂଯତ, ପିତାଙ୍କର କିଞ୍ଚିତ୍ ଅବାଧ୍ୟ; କିନ୍ତୁ ଏହାଙ୍କର କେତେକ ସଦ୍‌ଗୁଣ ଲୁକ୍‌କାୟିତ । ଏ ଲୋକପ୍ରିୟ । ଗୋଟିଏ ଦଳ ଗଠନ କରିଥାନ୍ତି । ରୋଗୀର ଶୁଶ୍ରୂଷା, ଶବସଂସ୍କାର, ବିପନ୍ନ ଅତ୍ୟାଚାରିତର ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି । କେତେବେଳେ ସଂକୀର୍ତ୍ତନ ଆଖଡ଼ା, କେତେବେଳେ ଖଞ୍ଜଣୀମାଡ଼, କେତେବେଳେ ବନ-ମହୋତ୍ସବ କରି କାଳକ୍ଷେପ କରନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଯୌବନରେ ଧାନ-ଗଦାରୁ, ଅମାରରୁ, ସିନ୍ଦୁକରୁ ପିତାଙ୍କ ଜ୍ଞାତସାରରେ ବା ଅଜ୍ଞାତରେ ଧନ ନେଇ ସଙ୍ଗୀ ଗାୟକ ଓ ଲଠିଆଳମାନଙ୍କ ଉଦର ମନର ତୃପ୍ତି ସାଧନ କରିବାରେ କଦାପି କୁଣ୍ଠା ପ୍ରକାଶ କରିନାହାନ୍ତି । ଥରେ

ହରିଚନ୍ଦନ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତିରସ୍କାର କରି କହିଲେ, "ତୁ ଜାଣୁ, ମୁଁ ନାଗ ସାପ ।" ପୁତ୍ର ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ଉତ୍ତର ଦେଲେ, "ଆପଣ ତ ଜାଣନ୍ତି, ମୁଁ ନାଗବଛା ।" ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ସେହିକ୍ଷଣି ଆସି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ କୋପ ଶାନ୍ତ କରି ଅବୋଧ ପୁତ୍ରକୁ ପିତୃ-ଅଭିଶାପରୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଏହି ପୁଣି ବିପଦ-ଆପଦ, ରୋଗ-ମୃତ୍ୟୁ ଘଟଣାରେ ବୀର ପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଯାହାର ଗୃହଦାହ ହେଲା ଦେଖିବ, ଦଳବଳ ନେଇ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଜୀବନର ଆଶାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ମହାଉତ୍ସାହରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଅଗ୍ନିନିର୍ବାପଣାନ୍ତେ ହାତରୁ କିଛି ଦେଇ ବିପନ୍ନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ଗଲେ । କେହି ଶବସତ୍କାର କରିପାରୁ ନାହିଁ, ସେହି ଶବସତ୍କାର କରିଦେଇ ବିପନ୍ନର କୁଳ ମାନ ରକ୍ଷା କରନ୍ତି । ଯେଉଁଠାରେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଜମିଦାର ପ୍ରଜା ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରେ ସେଠାରେ ସେନାନୀରୂପେ ତାହାର ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ତାଙ୍କ ଦଳର ଭୟରେ କେହି ଆଉ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ଥୂଳତଃ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଛଡ଼ା ଏହି ପୁରୁଷପୁଙ୍ଗବଙ୍କଦ୍ୱାରା ଆଉ କାହାରି କ୍ଷତି ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ଲାଭ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ତୃତୀୟ ପୁତ୍ର ବୀରେନ୍ଦ୍ର କ୍ରୂର, କୃପଣ, କଞ୍ଜୁସ୍ ମଦ୍ୟପ, ସ୍ୱାର୍ଥପର, ଘୋର ଫସାଦି, କୌଶଳୀ, ଲମ୍ପଟ । ପୂର୍ବକଥିତ ଚମ୍ପାକୁ ବିପଥଗାମିନୀ କରାଉଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ଲମ୍ପଟତାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଅପୁତ୍ରକତା । ବିଧାତାବିଧାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନ୍ୟାଯ୍ୟାନୁମୋଦିତ । ଯାହାର ଯେପରି ଦୋଷ, ଦଣ୍ଡ ତଦନୁରୂପ । ଏହି ଲମ୍ପଟ ଅପୁତ୍ରକ ଉପଦଂଶାଦି ରୋଗରେ ରୁଗ୍ଣ । ଅର୍ଶ, ମେହ ନାନା ରୋଗର ଖଣି ଏ । ଗୁଣାନୁଯାୟୀ ପୁରସ୍କାର ମଧ୍ୟ ପାଇଅଛନ୍ତି । ସଞ୍ଚୟପଟୁ ଥିବାରୁ ଅର୍ଥର

ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର କରି ଖୁବ୍ ଲାଭବାନ୍ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଧନରେ ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ସୁକୌଶଳରେ ଅନେକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିପାରନ୍ତି । କେତେକ ଦିନ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ଜମିଦାରୀ ଶାସକ ବା ନାଏବ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ପ୍ରଜାମାନେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାରୁ ପଳାୟମାନ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କଲେ । ଗୃହ ଓ ଜମିଦାରୀ ସୁନ୍ଦର ବୁଝିପାରନ୍ତି । ନିଜକୁ ପର ସ୍ଥାନରେ ବସାଇ ତାହାର ଅସୁବିଧାଟିକ ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । 'ଅନ୍ୟଠାରୁ ଯାହା ଆଶା କର, ଅନ୍ୟପ୍ରତି ସେହିପରି ବ୍ୟବହାର କର', ଏହାଙ୍କ ଜୀବନରେ ଏହି ଧର୍ମନୀତିର ବୈପରୀତ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

'ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତା ବିଦ୍ୟା ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତଂ ଧନଂ,
ପୂର୍ବଜନ୍ମାର୍ଜ୍ଜିତା କନ୍ୟା ଅଗ୍ରେ ଧାବତି ଧାବତି ।'

ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସମଧର୍ମାକ୍ରାନ୍ତା—ମୁଖରା, ନିଷ୍ଠୁରସ୍ୱଭାବା, କଠୋର-ଭାଷିଣୀ, କୃପଣା, ଗର୍ବିତା । କାହାରି କିଛି ନେବାକୁ ଗୃହାନ୍ତି ନାହିଁ । କାହାରିକୁ କିଛି ଦେବାକୁ ନାରାଜ । ଆଦାନପ୍ରଦାନ ଯେ ଜଗତର ନିୟମ, ଏହା ସେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ କେତେକ ବର୍ଷ ଏକତ୍ର ରହିଲେ ପରସ୍ପରର ଦୋଷ ଗୁଣର ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି । ବିଧାତା ଏମାନଙ୍କୁ ସମାନ ପ୍ରକୃତିକ କରିଥିବାରୁ ଏମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ପରସ୍ପରର ଦୋଷଗୁଣ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଲା । ବୃକ୍ଷ ରୋପଣ କଲେ ଫଳ ନ ଖାଇ ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଏହି ଦମ୍ପତି ଜନପ୍ରିୟ ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ନାନା କାରଣରୁ ଅସୁଖୀ । କେବଳ କୌଶଳ ଯଥେଷ୍ଟ ଥିବାରୁ ସାଂସାରିକ ହିସାବରେ ଚଳି ଯାଉଥାନ୍ତି ।

ହରଚନ୍ଦନଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ପୁତ୍ରବଧୂ ସାବିତ୍ରୀ ସୁଗୃହିଣୀ, ସରଳ-ପ୍ରକୃତିକା କିନ୍ତୁ କିଞ୍ଚିତ୍ କଳହପ୍ରିୟା । ସେ କଳହ ବେଶି ବେଳ

ସ୍ଥାୟୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ପରକ୍ଷଣରେ ମିଳମିଶି ଯାଆନ୍ତି । ଗୃହକର୍ମରେ ସଦା ତତ୍ପର । କ୍ଷୁଦ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ, ଯାହାକୁ ଅନ୍ୟମାନେ ନୀଚ ବୋଲି ଭାବିବେ ଓ ଦାସୀ ନିମିତ୍ତ ରଖିବେ, ଏ ଅବଲୀଳାକ୍ରମେ ଅବକୁଣ୍ଠ-ଚିତ୍ତରେ ତାହା ସମ୍ପାଦନ କରିବେ । କନିଷ୍ଠା ଶାରଦା କୃପଣା; ମାତ୍ର ନିଜେ ଭୋଗବିଳାସିନୀ । କିନ୍ତୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ମଧୁମକ୍ଷିକାବତ୍ ସଞ୍ଚୟପରାୟଣା । ସ୍ୱକୀୟ ପରକୀୟ ଉଭୟ ପକ୍ଷରେ କୃପଣା । ବିଳାସବାସନା ଆଦୌ ନାହିଁ । କନକଲତା ଏହାଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ କହେ, "ନୂଆବୋହୂ, ଭାଗବତରେ ପରା ଶୁଣିଥିଲି—

'ଦୁଃଖେ ଅର୍ଜିତ ଯେତେ ଧନ,
ସେ ନୋହେ ସୁଖେ ପ୍ରୟୋଜନ ।'

ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ଉତ୍ତର ଦିଅନ୍ତି, "ଦେ ଲୋ ଭଉଣି, କାଳଷଠାରୁ ତ ଦୁଇ ଭାଗ ଗଲାଣି, ସୁଖ ଆଉ କଣ ? ତମ ଭାଇଙ୍କ ଆଗରେ ଚାଲିଗଲେ ସେହି ମୋର ସୁଖ ।"

ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାରର ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ମଧ୍ୟମା ବଧୂ ଦମୟନ୍ତୀ । ପରିବାରର ରନ୍ଧନାଦିର ଭାର ଏହାଙ୍କ ଉପରେ ବିଶେଷ ଭାବରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ଭଦ୍ରଲୋକ, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଯେ ଯେତେ-ବେଳେ ଆସିବେ, ସେମାନଙ୍କୁ ପାନ ତମାଖୁ ହେଉ ବା ଜଳଖିଆ ଟାକ ବା ଅନ୍ନବ୍ୟଞ୍ଜନ ପାକ ହେଉ ସମସ୍ତ ସେହି ବୁଝିବେ । ବନର ମାଳତୀ ଦେଖା ନ ପଡ଼ିଲେ ମଧ୍ୟ ଯେପରି ତାହାର ସୌରଭ ଆପେ ମହକୁଥାଏ, ସେହିପରି ଏହି ମିତଭାଷିଣୀ ନୀରବ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ କର୍ମତତ୍ପରା ନାରୀଲଲାମର ସେବାଧର୍ମର ଯଶଃସୌରଭ ବନ୍ଧୁ-କୁଟୁମ୍ବ ସବୁଠି ମହକି ଉଠିଅଛି । ଆଳସ୍ୟ କାହାକୁ କହନ୍ତି, ଏ ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱଜନ ବାନ୍ଧବ ଗୁରୁଗୁର୍ବୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ସେବା କରି ଦାସଦାସୀ, ପୋଷ୍ୟ ଜୀବଜନ୍ତୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆହାର ପାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା

କରି ଭାଗବତଙ୍କ ଜଳତୁଳସୀ ଓ ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ପାଦୋଦକ ପାଇ ପତ୍ରକଣ୍ଟିତ୍ ଭୋଜନପୂର୍ବକ ବାଞ୍ଛଣା ଗୁଙ୍ଗୁଡ଼ା ବୁଣିବା, ମୋଜା କମ୍ଫର୍ଟ ସିଲାଇ କରିବା, କନକ ସହିତ ଭାଗବତ ରାମାୟଣ ପଢ଼ିବା ଶୁଣିବାକୁ ସମୟ ପାଇଥାନ୍ତି । ଦାଣ୍ଡଘରର ଶବାଦ ଅଧିକାଂଶ ଏହାଙ୍କର ଓ କନକର ସମବେତ ଚେଷ୍ଟାର ଫଳ ।

ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କର ଚାରିଗୋଟି କନ୍ୟା ଓ ଗୋଟିଏ ପୁତ୍ର ସନ୍ତାନ । ମଧ୍ୟମଙ୍କର ଦୁଇଗୋଟି ପୁତ୍ର ଓ ଦୁଇଗୋଟି କନ୍ୟା ଏବଂ କନିଷ୍ଠଙ୍କର ସନ୍ତାନାଦି ନ ଥିବାରୁ ମଧ୍ୟମଙ୍କଠାରୁ ଗୋଟିଏ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର କରି ନେଇ ଅଛନ୍ତି । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, କନକଲତା ଓ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ହାତକୁ ଦୁଇହାତ କରିଦେଇ ସେ ତୀର୍ଥପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଯିବେ । ଭାଗବତରେ—

'ପୁତ୍ର କବେଶି ପତ୍ନୀ ପାଶେ,
ଅଥବା ଚଳିବ ସନ୍ନ୍ୟାସେ ।'

ତାଙ୍କ ମନକୁ ବହୁବାର ଆଲୋଡ଼ିତ କଲାଣି ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପିଲା । ତାଙ୍କ ଚରିତ୍ର ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବାର ସମୟ ହୋଇନାହିଁ । ସୁଧୀ ପାଠକ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଚରିତ୍ର ଜାଣିନେବେ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଏକଜିଦିଆ । ଏମ୍. ଏ. ପାସ୍ ନ ହେଲେ ସେ ବିବାହ କରିବ ନାହିଁ । ଲୋକେ ସନ୍ଦେହ କରନ୍ତି, ସେ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ ବା ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ସେହି ସମାଜରେ ବିବାହ କରିବ । ସେ କହେ, ମନୁଷ୍ୟ ଯାହାକୁ ସାରା ଜୀବନର ସଙ୍ଗିନୀ କରିବ, ତାହାକୁ ନ ଦେଖି ନ ଶୁଣି ପର କଥାରେ କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହ ପରି ଗଳାରେ ଛନ୍ଦି ହୋଇ ଚିରଜୀବନ ମନସ୍ତାପ ଭୋଗ କରିବା ରୂପ ବିଡ଼ମ୍ବନାଠାରୁ ଚିରଜୀବନ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ବ୍ରତ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବରଂ

ଶ୍ରେୟସ୍କର । ଏ କଥା ସେ ଅଧିକ ଲୋକଙ୍କୁ କହେ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଶତପଥୀଙ୍କୁ ନିଜେ ହରିଚନ୍ଦନ ପିତୃବତ୍ ମାନନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଆଗରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଏହିପରି କହେ । ସେ ତାହା ଶୁଣି ରାଜେନ୍ଦ୍ରକୁ ବାୟା ବୋଲି କହନ୍ତି ଏବଂ କହନ୍ତି, "ତୁ କଣ ସ୍ୱୟମ୍ବର ସଭାରେ ବରିତ ହେବାକୁ ଲୋଡ଼ୁ ?" ମନେ ମନେ କହନ୍ତି, "ଏ ତ ଠିକ୍ କଥା କହୁଛି । ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ରାମ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସମସ୍ତେ ତ ଭାବୀ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କୁ ଦେଖି ବିବାହ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦେଶରେ ତ ଆଉ ସେ ବିଧି ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ । ଏ ଚୋକାଟାର ହେବ କଅଣ ?" ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ ଦିଅନ୍ତି, "ବୟସବେଳେ ଏହିପରି ହୋଇଥାଏ । କିଛୁଦିନ ପଢ଼ୁ । ଜ୍ଞାନ ପରିପକ୍ୱ ହେଲେ ଆପେ ନମ୍ର ହୋଇଯିବ । ଗୋଟିଏ ସୁଶ୍ରୀ କନ୍ୟାଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ବାଲବଚ୍ଚା ହେଲେ ମନ ଘର ଧରିଯିବ ସେ ।"

କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ, ମଦ, ମାତ୍ସର୍ଯ୍ୟ ଏହି ଛଅଟି ପ୍ରକୃତି ମାତ୍ରାନୁସାରେ ଦୋଷ ଗୁଣରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ସତ୍ତ୍ୱ, ରଜ, ତମୋଗୁଣ ଭେଦରେ ଏମାନେ ପୁଣି ଭିନ୍ନରୂପ ଧାରଣ କରନ୍ତି । କାମପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ କେହି ଅର୍ଥ, କେହି ବିଦ୍ୟା, କେହି ଧର୍ମ, କେହି ମୋକ୍ଷ କାମନା କରେ । କେହି ଆତତାୟୀ ବା ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଉପରେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ତାହାକୁ ବିନାଶ କରି ସୃଷ୍ଟିଲୀଳାରେ ସହାୟତା କରେ । କେହି ବା ସାମାନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥହାନିରେ ଅଯଥା କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଜଣକୁ ଘାତ କରେ । କେହି ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥଲୋଭ, କେହି ବିଦ୍ୟାର ଲୋଭ, କେହି ବା ପରର ପୁଣ୍ୟ ଦେଖି ଲୋଭାନ୍ୱିତ ହୋଇ ସତ୍ପଥାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୁଏ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ବିଶାଳ ହୃଦ୍‌ହ୍ରଦପୁରେ ଏପରି ଲୋଭମାୟୁ ଜଣକର ବିକାଶ ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତଦ୍ଧାପୂ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଭାବ ସଙ୍ଗେ

ତାହା ଗଙ୍ଗା ଯମୁନା ସଙ୍ଗମବତ୍ ଏତାଦୃଶ ପରିପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଥିଲା ଯେ, ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତ ପରିବାର ଅତ୍ୟଧିକ ପ୍ରଭାବିତ ହୋଇଥିଲା । ତେଣୁ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଓ ପୁତ୍ରବଧୂମାନେ ସ୍ୱକୀୟ ପ୍ରକୃତି ଦିନକୁ ଦିନ ପରିମାର୍ଜିତ କରି ଉନ୍ନତିପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ସାଂସାରିକ ଦୁଃଖ ଶୋକ ରୋଗ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସେହି ପଥରେ ସେମାନଙ୍କର ସହାୟତା କରୁଥିଲା । ଦେବପୂଜା, ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ, ସର୍ବଦା କର୍ତ୍ତବ୍ୟପାଳନ, ସର୍ବୋପରି ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଜୀବନର ଜୀବନ୍ତ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତଦ୍ୱାରା ଏହି ଦମ୍ପତି ସ୍ୱ ସ୍ୱ ପୋଷ୍ୟ ଓ ପ୍ରତିବାସୀବର୍ଗଙ୍କ ଚରିତ୍ରକୁ ଅଜ୍ଞାତସାରରେ ସୁଗଠିତ, ମାର୍ଜିତ ଏବଂ ପବିତ୍ରୀକୃତ କରି ଉନ୍ନତି ମାର୍ଗରେ ଅଗ୍ରସର କରାଉଥିଲେ । ଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା କର୍ମ ଚରିତ୍ରୋନ୍ନତିର ଉତ୍କୃଷ୍ଟତର ପନ୍ଥା । ମାନବର ଇହସଂସାରରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ପରାର୍ଥପରତା । ନାନା ବିଷୟଲୀଳା ମଧ୍ୟରେ ଏହିତ ମନୁଷ୍ୟତା ।

ଦଶମ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟଙ୍କ ଓକାଲତ

ଏ ଜଗତରେ ଯେ ଯାହା ଲୋଡ଼େ, ସବୁବେଳେ ସେ ତାହା ପାଏ ନାହିଁ । ଜୀବନରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଇଚ୍ଛା ଓ ସାଧନାର ଫଳ ଅଛି ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ଅନେକ ସମୟରେ ଦେଖାଯାଏ, ମାନବଶକ୍ତିର ଅତୀତ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଦେଖାଯାଏ, ପରିଣାମରେ ସେହି ଶକ୍ତି ହିଁ ଜୟଯୁକ୍ତ ହେଉଅଛି । ମାନବଶକ୍ତି ଯେତିକି ପରିମାଣରେ ସେହି ଶକ୍ତିର ଅନୁଗାମିନୀ, ସେତିକି ପରିମାଣରେ ତାହା ଜୟଯୁକ୍ତ । ପୁଣି ଦେଖାଯାଏ, ଏହି ଶକ୍ତି ଯେ କେବଳ ପ୍ରବଳପରାକ୍ରାନ୍ତ, ଅନତିକ୍ରମଣୀୟ, ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ, ସର୍ବତୋମୁଖୀ, ତାହା ନୁହେଁ; ପରନ୍ତୁ ଏହା ମଙ୍ଗଳମୟ । ଏହି ଶକ୍ତିକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ତତ୍‌ସହିତ ଯୋଗଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସାଧୁ ମହାତ୍ମାଗଣ କୃତକୃତ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ଏହାର ଦର୍ଶନ ଯେ ପାଆନ୍ତି ସେହି ଦ୍ରଷ୍ଟା, ଏହା ଯେ ସାଧନ କରନ୍ତି ସେହି ସାଧକ, ଏଥିରେ ଯେ ପାରଦର୍ଶୀ ସେହି ସିଦ୍ଧ, ମହାପୁରୁଷ । କିନ୍ତୁ ସାଧାରଣ ମାନବର ବୁଦ୍ଧି, ଇଚ୍ଛା, ଅନୁଭବ ସୀମାବଦ୍ଧ । ତେଣୁ ତାହାର ଜ୍ଞାନ-କର୍ମ-ପ୍ରେମ ସାନ୍ତ । ଅନେକ ସମୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ତାହାର ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ନ ପାଇ ଅଧୀର ଭାବରେ 'ହା ହତୋସ୍ମି'

କରି ବିଧାତାଙ୍କର ଦୋଷ ଦିଏ । ସାନ୍ନିପାତିକ ରୋଗୀ ଜଳ ଲୋଡ଼େ, ହିତାକାଂକ୍ଷୀ ବୈଦ୍ୟ ସେତେବେଳେ ତାକୁ ଜଳ ଦିଏ ନାହିଁ । ଯାହା ଅନିଷ୍ଟକର, ବିକୃତ ଅବସ୍ଥାରେ ତନ୍ନିମିତ୍ତ ପ୍ରବଳ ଆକାଂକ୍ଷା ହୁଏ । କୁଷ୍ଠରୋଗୀମାନେ ଅମ୍ଳ ଓ ଆମିଷ ନିମିତ୍ତ ଲୋଲଜିହ୍ୱ ହୁଅନ୍ତି । ଅଥଚ ଏହି ଅମ୍ଳ ଓ ଆମିଷ ସେମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ । ବିଶ୍ୱସ୍ରଷ୍ଟା ସର୍ବଦର୍ଶୀ ମଙ୍ଗଳମୟ ପ୍ରଭୁ ବୋଧହୁଏ ତେଣୁ ଅଜ୍ଞାନ ମାନବର ବାଞ୍ଛିତ ବିଷଲଡ଼ୁ ତାହା ହସ୍ତରୁ ଛଡ଼ାଇ ନିଅନ୍ତି । ମାନବର ଯେତେ ବୟୋବୃଦ୍ଧି ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ଜ୍ଞାନ ଯେତେ ପରିପକ୍ୱ ହୁଏ, ନିଜ ଶକ୍ତିରେ ତାହାର ବିଶ୍ୱାସ ସେତେ ଊଣା ହୁଏ । ସେ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରେ, ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞାତ ଅଜ୍ଞେୟ ଶକ୍ତି କି ଏକ ଗୂଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମାନବକୁ କି ଏକ ମହାଲକ୍ଷ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ନେଇ ଯାଉଅଛି । ମାନବସମାଜର ବହୁଦର୍ଶିତା ଏହି ଭାବକୁ ନାନା ଭାବରେ ଶ୍ଳୋକନିବଦ୍ଧ କରିଅଛି । ବୃଦ୍ଧଲୋକେ କହନ୍ତି, 'ଦଇବ ଦଉଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ଗାଈ, ଯେଣିକି ଟାଣଇ ତେଣିକି ଯାଇ ।'

'ସମୁଦ୍ର ମନ୍ଥନେ ଲେଭେ ହରିର୍ଲକ୍ଷ୍ମୀଂ ହରୋ ବିଷଂ ।'
'ଭାଗ୍ୟଂ ଫଳତି ସର୍ବତ୍ର ନ ବିଦ୍ୟା ନ ଚ ପୌରୁଷଂ ।'

ବୟସଗୁଣରେ ବା ଦୋଷରେ ଅଦୃଷ୍ଟବାଦିତା ଆସେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନରେ ମାନବର ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳତା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧନଞ୍ଜୟବାବୁଙ୍କର ଚାକିରି ଯୋଗାଡ଼ ହୋଇ ପାରିନାହିଁ । ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଓକାଲତି କରୁଥିଲେହେଁ ଚାକିରି ବିଷୟରେ ନିରାଶ ନ ହୋଇ ଭିତରେ ଭିତରେ ଯୋଗାଡ଼-ଯନ୍ତ୍ର କରିବାରେ ତ୍ରୁଟି କରି ନାହାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଚାକିରି କିମ୍ବା ଅର୍ଥାଗମ ଅପେକ୍ଷା ସେ ପରୋପକାର, ସାମାଜିକ ବା ରାଜନୈତିକ ଉନ୍ନତି

ପ୍ରତି ଅଧିକ ଆସ୍ଥାବାନ୍ । ଯେଉଁଠାରେ ଅଗ୍ନିଦାହ ହେଲା, ସେଠାରେ ଦେଖିବ ଧନଞ୍ଜୟ । ଭାଇ ଭାଇ ବା ପ୍ରତିବାସୀଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ବିବାଦ ହେଲେ ସେ ଦଶ କୋଶ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କ ବିବାଦ ମେଣ୍ଟାଇବାରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ନିଜ ବ୍ୟବସାୟର ବିରୋଧୀ । ବିଶେଷତଃ ଟରଣୀ ମୋହରିରମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ମର୍ଯ୍ୟାଦାହାନିକର ଏବଂ ଅର୍ଥହାନିକାରକ, ଏଥିରେ ସଂଶୟ ନାହିଁ । କାରଣ ନିଜେ ଉକିଲ, ବାଦୀ ପ୍ରତିବାଦୀମାନଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ କୋମଳ କଥା କହି ଆପୋସରେ ବିବାଦ ମୀମାଂସା ବା ରଫା କଲେ ଟରଣୀଙ୍କୁ ମାନୁଛି କିଏ ? ଏହି ଟରଣୀମାନେ ଅଧିକାଂଶ ନିମ୍ନପ୍ରାଥମିକ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ ସମାପ୍ତ କରିବା ପୂର୍ବରୁ କାନରେ କଲମ ଖୋସି, ଟେରି କାଟି, ପାନରେ ମୁହଁ ଲାଲକରି, ଲମ୍ବା କାମିଜ ପିନ୍ଧି, ଆଧୁନିକ ଫେସନରେ ଦୁଇ ଚାରୋଟି ଇଂରାଜୀମିଶା କଥା କହି ଦେଶରେ ମାଲିମକଦ୍ଦମାର ସୃଷ୍ଟି ବା ବୃଦ୍ଧି କରି ସମାଜର ସର୍ବନାଶ ସାଧନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟ ଏମାନଙ୍କ ଗର୍ବ, ଅସାଧୁତା, ଚରଣଚଟିଆ ଭାବ ଦେଖି ଏମାନଙ୍କୁ ଆନ୍ତରିକ ଘୃଣା କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ନିଜେ କ୍ଷତିଗ୍ରସ୍ତ ହୁଅନ୍ତି, କାରଣ ଏହି ଚତୁର ଟରଣୀଦଳ କେତେକ ଭଲ ଭଲ ଉକିଲଙ୍କଠାରୁ ଛଟଣି ଆଦାୟ କରି ମୋକଦ୍ଦମା ଯୋଗାନ୍ତି । ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କୁ ଧନଞ୍ଜୟ କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ କହନ୍ତି, "ଏ ବ୍ୟବସାୟ ମୋପାଇଁ ନୁହେ ଅଥବା ମୁଁ ଏ ବ୍ୟବସାୟର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେ ।" ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି କବିବାଣୀ ଉଦ୍ଧାର କରି କହନ୍ତି, 'ମୋ ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ ।' ଆହୁରି କହନ୍ତି, "ଅବଧୂତଙ୍କ ଚବିଶ ଗୁରୁମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପିଙ୍ଗଳା ଗୋଟିଏ । ଆଧୁନିକ କାଳର କେତେକ ଯୁନିଅର ଉକିଲଙ୍କୁ ପାଇଥିଲେ,

ଅବଧୂତ ଆଉ ପିଙ୍ଗଳାଙ୍କୁ ଗୁରୁ ବା ଗୁର୍ବୀ କରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଅନିଶ୍ଚିତତା ଏ ବ୍ୟବସାୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଦୋଷ । ଅଶାନ୍ତି, ଅସ୍ଥିରତା, ଅଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତ ସର୍ବଦା ବ୍ୟବହାର ଅନ୍ୟତମ ଦୋଷ । ଅନେକ ସମୟରେ ଭଲ ମନ୍ଦ ନ୍ୟାୟ ଅନ୍ୟାୟ ନ ବୁଝି ନ ଶୁଝି କେବଳ ବ୍ୟବସାୟ ହିସାବରେ ମକଦ୍ଦମା ନେବାକୁ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ବ୍ୟବସାୟରେ ଅନେକ ଶିଖିବାର, ଜାଣିବାର, କରିବାର ଅଛି । ବୁଦ୍ଧି ବିକଶିତ ହେବା ପକ୍ଷରେ, ଦୁସ୍ଥ ଦରିଦ୍ରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ବିଷୟରେ, ଦେଶର ଉପକାର କରିବା ବିଷୟରେ, ଏ ବ୍ୟବସାୟ ବଡ଼ ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରେ । ତଥାପି କେଜାଣି କାହିଁକି, ଏ ବ୍ୟବସାୟ ମୋତେ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ ।"

ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପ୍ରତିବାସୀ ଘନଶ୍ୟାମ ଭାରି ଫିସାଦି, ଚତୁର ବ୍ୟବସାୟୀଙ୍କ । ସେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ପରି ଜଜ୍ ବା ସବ୍‌ଜଜ୍‌ଙ୍କ ମିସଲରେ ବସି ବହୁ ବଡ଼ ମକଦ୍ଦମା ଓ ଭଲ ଭଲ ପ୍ରବୀଣ ଓକିଲଙ୍କ ଜେରା ଓ ଯୁକ୍ତି ଶୁଣି 'ସମୟ ବୃଥା ନଷ୍ଟ' କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଶୁ ଲାଭ ଆଶାରେ ଜଜ୍ କୋର୍ଟ ମକଦ୍ଦମା ନେଇ ବେଶ୍ ଚାରିପଇସା ଲାଭ କରି ନିଅନ୍ତି । ଇତିମଧ୍ୟରେ କଟକରେ ଖଣ୍ଡିଏ କୋଠା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ଗ୍ରାମରେ ଜମିବାଡ଼ି କିଣା ହେଉଅଛି । ଗ୍ରାମରେ ଦିନେ ତାଙ୍କର ପିତା ଅପାର ଆନନ୍ଦ ଓ ଶତ୍ରୁପ୍ରସାଦ ସମ୍ଭୋଗ କରି କହିଲେ, "ଘନ ଆମରି କୁଳପାବନ ସତ୍‌ପୁତ୍ର, ସେ ଏକା ମୁଖିଆ ଓକିଲଟାଏ ହେବ । ତା ଜାତକ ଦେଖି ସୁବଳ ନାୟକେ କହିଅଛନ୍ତି, ସେ ରାଜଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ହେବ ।"

ଅନନ୍ତା ଚୁକର ବେଙ୍ଗଳା ପକାଉ ପକାଉ କହିଲା, "ସା'ନ୍ତେ, ବାବୁ ତ ଆଖିରୁ କଳା କାଢ଼ି ନେବେ । ମେଜ ବାଡ଼େଇ ଗର୍ଜନ

କରି ଜବାବ ସୁଆଲ କରି ସତକୁ ମିଛ, ମିଛକୁ ସତ କରିଦେବେ । ହାକିମ ନ ମାନିଲେ ତା ହାତର କଲମ ଧରି ଲେଖା ବନ୍ଦ କରି ଦେବେ । ତାଙ୍କ ଜବାବ ସୁଆଲ ଜେରାରେ ଖୁସି ହୋଇ ଦୁଇ ପକ୍ଷର ମୁହେଁ ମୁହାଲି ତାଙ୍କୁ···।" ବୁଢ଼ା ଶେଷ କଥା ଆଶଙ୍କା କରି ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ଗୃହକର୍ତ୍ତାକୁ ଆକଟି ମୋର ପାଖରୁ କୁଠା ଅଲଗାଇ ଦେବାକୁ କହିଲେ ।

ଏଣିକି ଘନଶ୍ୟାମବାବୁଙ୍କ ମନକୁ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ କଥା ଆସେ ନାହିଁ । ସେ କହନ୍ତି, ନିଜର ଦୋଷ ନ ଧରି ବ୍ୟବସାୟର ଦୋଷ ଧରିବା ଉଚିତ ନୁହେ ।

ତ୍ରିପାଠୀ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଉଭଟ ଶ୍ଳୋକ ଉଦ୍ଧାର କରି କହନ୍ତି—

'ଅକର୍ମା ଭୂମି ନିନ୍ଦନ୍ତି, ଜଳ ନିନ୍ଦନ୍ତି ରୋଗିଣଃ,
ଗଣିକା ପୁତ୍ର ନିନ୍ଦନ୍ତି, ଚୌର ନିନ୍ଦନ୍ତି ଚନ୍ଦ୍ରମା ।'

ନ କରି ପାରିବ ତ ଯାଅ, ଅବଧାନି—ସ୍କୁଲ୍ ମାଷ୍ଟରି କର । ବ୍ୟବସାୟକୁ ନିନ୍ଦୁଚ କଆଁ ? ଆଚ୍ଛା କହ ତ ଭଲ, ଆଉ କେଉଁ ବ୍ୟବସାୟରେ ଲାଟ ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କରମର୍ଦ୍ଦନ କରାଯାଇ ପାରେ ? ଓକିଲାତି କର, ଗୁଣ ଦେଖାଅ, ପଇସା ଜମାଅ, ମ୍ୟୁନିସିପାଲିଟି କମିଶନର ହୁଅ, ଲୋକେଲ ବୋର୍ଡ଼, ଡ଼ିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟ ବୋର୍ଡ଼ ମେମ୍ବର, ଭାଇସ୍‌ଚେୟାରମାନ୍ ବା ଚେୟାରମାନ୍ ହୁଅ—ଦେଶ ଭିତରେ ଜଣେ ମୁଖିଆ ମନୁଷ୍ୟ ହେବ, ବ୍ୟବସାୟର ସୁବିଧା ଓ ଧନ ମାନର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜେ ଲାଟ୍ ବଡ଼ଲାଟ୍ ଦିନେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ହସି ହସି କଥା କହିବେ; ବସି ଖାନା ଖାଇବାର ତ ଅଧିକ କଥା । କଲେକ୍ଟର କମିଶନରଙ୍କୁ ପଚାରେ କିଏ ? ସେ ତ ଘରକା ମୁର୍ଗି ଡାଲ୍ ବରାବର୍, ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ।

ଘନଶ୍ୟାମଙ୍କ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣି ଧନଞ୍ଜୟ ମୁରୁକି ମୁରୁକି ହସି କହନ୍ତି, "ଆରେ ଘନ, ତୋ ବକ୍ତୃତାସ୍ରୋତ ବନ୍ଦ କର । 'ରାମ' କହ, 'କୃଷ୍ଣ' କହ, ଭଲ କଥା କହ । ମୁଁ ତ ନିଜେ ମାନୁଛି ମୋର ଦୋଷ । ତୋର ଏତେ ବକାବକି କରିବାର ଦରକାର କଣ ?" ମନେ ମନେ ତୁଳସୀ ଦାସଙ୍କ ଦୋହା ଆଉଡ଼ାଇ କହନ୍ତି—

'ସବ୍‌ସେ ରସିଏ ସବ୍‌ସେ ବସିଏ ସବ୍‌କା ଲିଜିଏ ନାମ,
ହାଁଜି ହାଁଜି କରତେ ରହିଏ ବଇଠେ ଆପନା ଠାମ ।'

ହୃଦୟରେ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ମହତ୍ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପୋଷଣ କରି ତାହା କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିବା ଆଶାରେ ବ୍ୟାକୁଳ ଥାଆନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ମୁଖରେ ଈଷତ୍ ବିଷାଦର ଛାୟା ପଡ଼ିଥାଏ । ତାହାର କାରଣ କଣ ଆଶୁ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତିର ଅଭାବ ? ସେ ତ ନିଜେ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଆଶୁ ଲାଭକୁ ତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ବନ୍ଧୁ ଘନଶ୍ୟାମଙ୍କ ଚିନ୍ତା ତାଙ୍କ ନିମିତ୍ତ ମଧ୍ୟ ଉନ୍ମୁକ୍ତ । ଏହି ବିଷାଦ-କାଳିମାର ଅନ୍ୟ କାରଣ ଥିଲାପରି ବୋଧହୁଏ । ଅୟସ୍କାନ୍ତ ମଣି ଯେପରି ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ମେରୁ-ଉନ୍ମୁଖ ହୋଇଥାଏ, ଧନଞ୍ଜୟ ତାଙ୍କର ସକଳ ସୁଖ ଦୁଃଖ ବିଷୟ ଜଞ୍ଜାଳ ମଧ୍ୟରେ ନୀଳାବ୍‌ଜ-ସୁଗ୍ମ-ଶୋଭିତ ଲାବଣ୍ୟସରସୀ ସଙ୍କାଶ ଗୋଟିଏ ଦେବକନ୍ୟାର (?) ମୁଖପଦ୍ମକୁ ଧ୍ରୁବତାରା ସଦୃଶ ହୃଦୟରେ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତି । ସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦ୍ମ ଲାଭାଶା ସୁଦୂରପରାହତ, ତେଣୁ ବିଷାଦ । ସେ ମୁଖପଦ୍ମ କାହାର ? ପାଠକ ଆଖଣ୍ଡଲମଣିଙ୍କ ପବିତ୍ର ବେଢ଼ାମଧ୍ୟରେ ସଂଘଟିତ ବିଷୟ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତୁ । ଜଣକର ଏକାନ୍ତ ତଦ୍‌ଗତ ଭାବନାର ଛାୟା ଅନ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ ପତିତ ହୁଏ କି ?

ଏକାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ପାଇକରାଙ୍କ ମାତୃନିସ୍ତାର ଏକ ବର୍ଷ ଅନ୍ତେ ବିବାହ ବିଷୟରେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ସ୍ୱୀକାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଦାନପ୍ରଦାନର ଆୟୋଜନ ହେଲା । ଅଳଙ୍କାର, ଯାନବାହନ, ଗୋ, ଭୂମି ସମସ୍ତ ଦେବାନେବା ବିଷୟ ସ୍ଥିର ହୋଇଥିଲା । କେବଳ ଗୋଟିଏ ବିଷୟରେ ମତାନ୍ତର ହେଲା । ପାଇକରାଙ୍କ ଭାଇ ପୁରଞ୍ଜୟ କହିଲେ ଯେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣିଙ୍କ ରଜେ ଆସ୍ଥାନରୁ ଗୃହପଣ ଯୌତୁକ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହି ବିଷୟ ଶୁଣି ହରିଚନ୍ଦନ ବିଷଣ୍ଣ ହେବାର ପାଠକେ ଜାଣିଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ କନ୍ୟାପକ୍ଷ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । କାରଣ, ରଜେ ଆସ୍ଥାନ ହରିଚନ୍ଦନ ବଂଶର ସେ ଖଣ୍ଡମଣ୍ଡଳରେ ବିଶିଷ୍ଟତାର ହେତୁ । ଏଥିନିମିତ୍ତ ପାଇକରାଙ୍କ ବଂଶ ସହିତ ବହୁ ମାଲିମକଦ୍ଦମା ଲଗି ପ୍ରିଭି କାଉନ୍‌ସିଲ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଇ ମୀମାଂସା ହୋଇଅଛି । ଏଥିରେ ବଂଶର ଗୌରବହାନି ଓ ତହିଁରେ କଳଙ୍କ କାଳିମା ଲେପନ କରିବାକୁ ବଂଶର କେହି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ । କନକଲତା ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ବଡ଼ ଦୁଇ ଭାଇ କିଛି କହିପାରିଲେ ନାହିଁ । ହରିଚନ୍ଦନ ନ ଯଯୌ ନ ତସ୍ଥୌ ହୋଇ ତଟସ୍ଥ ହେଲେ । କେବଳ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯେ କି ଉପନ୍ୟାସସୁଲଭ କଳ୍ପନା ପ୍ରଭାବରେ ଜଗତକୁ

ଦେଖିଥିଲେ, ସେ ଏ ବଜେ ଆସ୍ଥାନକୁ ମାଗିବା ଲୋକର ଓ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବା ଲୋକର ବୁଦ୍ଧିମନ୍ତ୍ରିଲୁ କୃପାଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇଲେ । ବିବାହକୁ କେବଳ ପ୍ରେମପରତନ୍ତ୍ର ନ କରି ଗୋଟିଏ କ୍ରୟବିକ୍ରୟ ବ୍ୟାପାର କରିବାପ୍ରତି ତାଙ୍କର କ୍ଷୋଭ ଓ ଘୃଣା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳବତ୍ ଗର୍ଜନ କଲା । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ତୃଷ୍ଣାୟୁ ପୁତ୍ର ପଣ କଲେ, ଯେବେ ବଜେ ଆସ୍ଥାନରୁ କପର୍ଦ୍ଦକ ଯୌତୁକସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୁଏ, ତେବେ ସେ ଗୃହରେ ଅଗ୍ନିସଂଯୋଗ କରିବେ, ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବେ କିମ୍ବା ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହେବେ । ତୃଷ୍ଣାମୂର୍ତ୍ତି ପରି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିର୍ବାଚନ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ପ୍ରଥମ ହିଁ ଓଠିରି, ବିଶେଷତଃ ଉପସ୍ଥାବଦ୍ଧ ହିଁଆସୁ ପ୍ରସ୍ତାବର ନାମୋଲ୍ଲେଖ ଯେ କାହିଁକି କଲେ, ତାହା ସେହି ଜାଣନ୍ତି । ସ୍ୱଭାବୋ ମୂର୍ଦ୍ଧ୍ନି ବର୍ତ୍ତତେ ।

ଯାହାହେଉ କନକଲତାର କପାଳ ଫାଟିଲା । ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ପାଇକରା ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ, ନିକଟତମ ଲଗ୍ନରେ ପୁତ୍ରର ବିବାହ ଅନ୍ୟତ୍ର ଦେବେ । ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟପୁତ୍ରପ୍ରତି ସେ ଅଞ୍ଚଳର ବହୁ ଧନାଢ୍ୟ ଓ କୁଳୀନ କନ୍ୟାଦାୟଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ସତୃଷ୍ଣନୟନରେ ଅନାଇ ରହିଥିଲେ । ରାତିଟି ଅଶାନ୍ତିରେ କଟାଇ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ଉଠି ପୁତ୍ର ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ବିବାହ ବିଷୟରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତେ, ଚାକର କହିଲା, ବାବୁ ପୁରୀ ଗଲେଣି । ରାତିରୁ ପାହାନ୍ତିରା କରିବାରୁ ପିତାଙ୍କ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ କରି ଦେଖା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପାଇକରା କହିଲେ, "ହା କଳିକାଳ ! ଟୋକାଟା ବିଗିଡ଼ି ଗଲା । ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦା ଜ୍ଞାନ ହେଲା ନାହିଁ ।" ପାଇକରା ଗୃହିଣୀ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ବାହୁନି କାନ୍ଦି ଉଠିଲେ । ବାହୁନାର ବିଷୟ ଏହି—"ପୁଅର ମନରେ ସୁଖ ନାହିଁ, ଏତେ ଧନ ଅପେକ୍ଷା କରି ବୋହୂମୁହଁ ଦେଖିବି ଆଶା କରିଥିଲି । ଅକାଳରେ ସବୁ ଆଶା

ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ଚନ୍ଦ୍ରମା ପରି ବୋହୂର ମୁହଁ, ଚମ୍ପାଫୁଲ ପରି ଦେହର ରଙ୍ଗ, କଜଳପାତି ପରି ଚକ୍ଷୁର ବର୍ଣ୍ଣ ଓ ଆକାର, ଲକ୍ଷ୍ମୀପରି ରୂପଗୁଣବତୀ । ଏପରି କନ୍ୟାରତ୍ନ ହରାଇ ବସିଲେ । ଟଙ୍କାକଉଡ଼ି ଜମି ବାଡ଼ି କିଏ ଦେବ ? ପୁଅ ଥିଲେ କେତେ କମେଇବ । ଇତ୍ୟାଦି, ଇତ୍ୟାଦି ।”

ଏପରି କବିତା ଛନ୍ଦରେ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କ ଉଆସରେ ମହାଭାରତ ଯୁଦ୍ଧର ଭାନୁମତୀଙ୍କ ତୀବ୍ର ସମାଲୋଚନାବତ୍ ପାଇକରଙ୍କୁ ଶେଳବଦ୍ଧ କଲା । ସେ ସେଠାରେ ନ ରହି ଅଶୁଭସୂଚକ ବିଳାପ ବନ୍ଦ କରିବାର ଆଦେଶ ପ୍ରଚାର କରି ଅନ୍ୟତ୍ର ଗମନ କଲେ । ସେ ମନେ କଲେ, ପୁରୁଷର ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞା-ବନ୍ଧକୁ ନାରୀଜାତିର ବିଳାପରୂପ ଜଳପ୍ରବାହ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦୃଢ଼ତର କରିବାକୁ ହେବ । ହାୟ ! ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ପରିବାରର ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱାମୀ ପରାମର୍ଶର ଅଭାବ ଏ ପରିବାରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏଠାରେ ସତୀ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ଗୃହକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ ନୁହନ୍ତି, ଗୃହର ରକ୍ଷିଣୀ ମାତ୍ର । ବାସ୍ତବିକ, ଏପରି ଯୌତୁକ ଦାବୀ ଯେ ଅନ୍ୟାୟ, ଏହା ସମସ୍ତେ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରିଲେ । କେବଳ ବିଷକୁମ୍ଭ ପୟୋମୁଖ ତୋଷାମୋଦକାରୀ ଦଳ ପାଇକରଙ୍କ ପୋଷକତା କଲେ । ସେମାନେ ଯେବେ ଆପ୍ତବାକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଲୋଭାନ୍ଧ ପାଇକରଙ୍କୁ ନ୍ୟାୟପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି-ଥାଆନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଉଭୟ ପରିବାର କେତେ ଅଶାନ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ନ ଥାନ୍ତେ ! ଆହା ! ଏହି ବିବାହପଣ କେତେ ଅଶାନ୍ତି ବୁଣୁଛି ! ଧିକ୍ ତୁ କାଞ୍ଚନ ! ତୁ କି ସ୍ନେହ ମମତା, ଜାତି, ଧର୍ମ, ଭଦ୍ରତା, ଶିଷ୍ଟତା, ପ୍ରେମପ୍ରଣୟ ସମସ୍ତଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ପଦାଘାତ କରିପାରୁ ? ଧିକ୍ ଯୌତୁକ ! କେବେ ତୋ କବଳରୁ ଲୋକେ ମୁକ୍ତି ଲଭିବେ ? ତୁ ଯେ ବିଷବୃକ୍ଷ ! ଦିନକୁ ଦିନ ମୂଳ ବିସ୍ତାର

ପୂର୍ବକ ସମାଜର ଭିତ୍ତିକୁ ଦୃଢ଼ରୁ ଦୃଢ଼ତରରୂପେ ଆଚ୍ଛାଦନ, ଆକର୍ଷଣ କରି ବିକଳ, ବିକୃତ ଓ ହୃଦପ୍ରୁମ୍ଭନ କରି ଦେଉଅଛୁ । ହାୟ କନକଲତା ! ତୁମ୍ଭର ଦଶା କଣ ହେବ ? ହେ ଧନଞ୍ଜୟ ! ତୁମ୍ଭର ଶିକ୍ଷା କି ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅକାରଣ ? ସରଳା ଅବଳା କୁଳବାଳାକୁ ମର୍ମାନ୍ତକ ଦୁଃଖ ଶୋକ ଏମନ୍ତ କି ମୃତ୍ୟୁର କରାଳ କବଳରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କି ତୁମ୍ଭେ ସମର୍ଥ ହେବ ନାହିଁ ?

ହରିଚନ୍ଦନ ଉନ୍ମନ । ତାଙ୍କ ଗୃହିଣୀ ଆହାର ନିଦ୍ରା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଦିନକୁଦିନ ଦୁର୍ବଳ ହେଲେ । ତଥାପି ପୁତ୍ର କଠୋର ଦୃଢ଼-ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ କନକଲତାର ବିବାହର ଯୋଗାଡ଼ ଅନ୍ୟତ୍ର କରିବାରେ କୃତସଂକଳ୍ପ ହେଲେ । ଏଣେ କନକଲତା କୃଷ୍ଣପକ୍ଷର ଶଶିକଳା ପରି ଅନୁଦିନ ମଳିନା ହୋଇଗଲା । ଶିଶିରର ମୃଣାଳ-ଲତା ପ୍ରାୟ ଦିନକୁଦିନ ଝାଉଁଳିଗଲା । ଶେଷରେ ଉତ୍କଟ ଜ୍ୱର ଓ ହୃଦ୍‌ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଶଯ୍ୟାଶାୟିନୀ ହେଲା । ତାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ବୃଦ୍ଧ ଶତପଥୀଏ ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କଲେ—

ଯଚ୍ଚିନ୍ତିତଂ ତଦିହ ଦୂରତରଂ ପ୍ରୟାତି
ଯଚ୍ଚେତସା ନ ଗଣିତଂ ତଦିହାଭ୍ୟୁପୈତି ।
ପ୍ରାତର୍ଭବାମି ବସୁଧାଧିପ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ
ସୋହଂ ବ୍ରଜାମି ଗହନଂ ଜଟିଳସ୍ତପସ୍ୱୀ ।

ସ୍ୱୟଂ ମହାପୁରୁଷ ଜୀବନରେ ତ ଏପରି ହେଲା, ଅନ୍ୟେ ପରେ କା କଥା । ସଖୀମାନେ ମନେ କଲେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଣ୍ଡିତ କଲ୍ୟାଣ କରିଗଲେ—କନକର ଦେହ ଭଲ ହୋଇଯିବ । କିନ୍ତୁ କନକର ରୋଗ ଯେ ଦେହରେ ନୁହେଁ, ମନରେ । ଶେଷରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଏ ଦୃଶ୍ୟ ସହି ନ ପାରି ପିତାଙ୍କୁ କହିଲେ, "ବିଜେ ଆସ୍ଥାନରେ ମୋର

ଯେଉଁ ଅଂଶ ତାହା କନକକୁ ଯୌତୁକ ଦିଆଯାଉ ।" ଜନନୀ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲେ, "ବାବାରେ, ତୋର କୋଟି ପରମାୟୁ ହେଉ । ଅକ୍ଷୟକୀର୍ତ୍ତି ଅର୍ଜନ କର ।" ତାରପୁରର ଅର୍ଜୁନ ବାବୁ · ଡାକ୍ତର ଆସି ଆନୁପୂର୍ବିକ ବିବରଣ ଶୁଣି, 'ସମୁଦ୍ର ବାୟୁରେ କଞ୍ଚିତ୍ ରୋଗୋପଶମ ହୋଇପାରେ' କହି ରୋଗୀକୁ ସ୍ଥାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଲେ । କ୍ଷେତ୍ରେ କର୍ମ ବିଧୀୟତେ ।

ଦ୍ୱାଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଗରୁଡ଼ସ୍ତମ୍ଭ ନିକଟରେ ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ଦଣ୍ଡାୟମାନ । କାହା ମନରେ କେଉଁ ଭାବ । 'କୃପାସିନ୍ଧୁ ବଦନ କରି ଅବଲୋକନ କେଉଁ କରମହୀନ ଜନ' ଚଉତିଶା ବୋଲି ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ଦୁଇ ଚକ୍ଷୁରୁ ଦରବିଗଳିତ ଧାର ବହିଯାଉଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ମନୋ-ମଧ୍ୟରେ ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଏହି ମନ୍ଦିରର ଇତିହାସର ଛାୟା ପତିତ ହୋଇ ତାକୁ ବିସ୍ମୟବିହ୍ୱଳ କରିଦେଇଛି । ସେ ବିସ୍ମୟ-ବିସ୍ଫାରିତ ନେତ୍ରରେ ସେହି ଅମ୍ବରଚୁମ୍ବୀ ମନ୍ଦିରଶିଖରକୁ ନିରେଖି ଚିନ୍ତା କରୁଅଛି—"ବଡ଼ ଦେଉଳ, ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡ, ବଡ଼ ପାହାଚ, ବଡ଼ ପଣ୍ଡା, ଏଠାରେ ସବୁ ବଡ଼ । ଏଠାରେ ଶ୍ମଶାନ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର । ଧନ୍ୟ ହେ ନୃପତି ଇନ୍ଦ୍ରଦ୍ୟୁମ୍ନ ! ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସମ୍ରାଟ୍ ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର କୀର୍ତ୍ତିମୟ ଜୀବନ ! ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବର୍ଷ କାଳର କରାଳ ଦନ୍ତ ତୁମ୍ଭର କୀର୍ତ୍ତିକୁ ବିନଷ୍ଟ କରିପାରି ନାହିଁ । କି ମହାବିରାଟ କଳ୍ପନା ଘେନି ଏହି ମହାବ୍ୟାପାରର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଥିଲ ! ଏହି ପବିତ୍ର ସଂକଳ୍ପ ଆରବ୍‌ଧ କରିଥିଲ ! ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଦେଶ-ଦେଶାନ୍ତବ୍ୟାପୀ ଉତ୍ତରରେ ତୁଷାରକିରୀଟ ହିମାଦ୍ରି ଠାରୁ ଦକ୍ଷିଣରେ ସିନ୍ଧୁନୀରଧୌତ କନ୍ୟାକୁମାରୀ, ପୂର୍ବରେ ବ୍ରହ୍ମଦେଶରୁ ପଶ୍ଚିମରେ ପଞ୍ଚନଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିରାଟ୍‌ଦେଶବ୍ୟାପୀ ଜନପଦରୁ କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀ, ଶଙ୍କର, କବୀର, ଚୈତନ୍ୟାଦି କେତେ କେତେ

ମହାପୁରୁଷ ଆସି ଐଶୀ ଶକ୍ତିର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳ ଏହି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ଲୀଳା କରିଗଲେ । ହିନ୍ଦୁ-ବୌଦ୍ଧ-ଶୈବ-ବୈଷ୍ଣବ-ବୈଦିକ-ପୌରାଣିକ-ଧର୍ମମାନଙ୍କର ମହାସମନ୍ୱୟସ୍ଥଳୀ ଏହି ପୁଣ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରର କି ମହିମୟୀ ଶକ୍ତି ! ଧନ୍ୟ ଏହି ବୀଚିମାଳାଶୋଭିତ ମହୋଦଧିବିଧୌତ ପୁଣ୍ୟସ୍ଥଳୀ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ !" କନକଲତା ମନରେ କି ଏକ ଅପୂର୍ବ ଶକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ଜଗନ୍ନାଥ ସକଳ ଦୁଃଖର ହରଣକର୍ତ୍ତା । ହରି ତାଙ୍କର ନାମ । ଦେବଦର୍ଶନ କରି ହରିଚନ୍ଦନ ବେଢ଼ା ପରିକ୍ରମଣପୂର୍ବକ ପୂର୍ବ-ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗୃହରେ ବାସ କଲେ ।

ପ୍ରତିଦିନ ସକାଳୁ ଏହି ଯାତ୍ରିମାନେ ସମୁଦ୍ର ସ୍ନାନ କରନ୍ତି । ଦିନେ କନକଲତା ଦେଖିଲା—ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ଏ କିଏ ! ଶୁଭଚକ୍ଷୁ ମିଳିତ ହେଲା । ହଠାତ୍ ପ୍ରଣୟର ଗୋଟିଏ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଧାରା ତାହା ଧମନୀ ମଧ୍ୟରେ ସଞ୍ଚାରିତ ହେଲା । ଏ ସେହି ମିଳନ ଯାହା ଥରେ ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ବେଢ଼ାରେ ହୋଇଥିଲା । ରୂପର କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ଏହାଙ୍କ ମନରେ କି ଏହିପରି ଦୁଃଖ-କୀଟ ପ୍ରବେଶ କରିଅଛି ! ମୋ ସ୍ତ୍ରୀରପାଇଁ ଏତେ କଷଣ ସହିଲେ ! ଧନଞ୍ଜୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । କନକଲତା ସେ ଆଲିଙ୍ଗନ ଅନୁଭବ କଲା । ତାହାର ଧମନୀ ଭିତରେ ତ ସେହି ହରିଚନ୍ଦନ ରକ୍ତଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ଧନଞ୍ଜୟ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇ ତାଙ୍କର ରୋମାଞ୍ଚ ସମ୍ପାଦନ କଲା । ଯେତେ ବନ୍ଧୁ ହେଉ ପରସ୍ପରର ଆଲିଙ୍ଗନରେ ଏତାଦୃଶ ଅନୁଭୂତି ଅସମ୍ଭବ । ଏଥିରେ ବନ୍ଧୁ ବନ୍ଧୁର ଆଲିଙ୍ଗନ ଛଡ଼ା ଆଉ କିଛି ଥିଲା ।

ଧନଞ୍ଜୟ ଦୂରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଜନନୀଙ୍କ ପାଦତଳେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣତ ହେଲେ । ସେହି

ପରିଚିତ ଧନ-ଜନ-ଗୋପ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଶୀର୍ବାଦଧାରା । କିନ୍ତୁ ଏଥର ସେ ଧାରା ପଛରେ ଦରବିଗଳିତ ନୟନାଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଲା । ସେ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ଯେପରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ତରଳାଗ୍ନିବିନ୍ଦୁ ଅନୁତପ୍ତ ଧନଞ୍ଜୟର ହୃଦୟ ବିଦ୍ଧ କଲା । ସେ ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ କରି କହିଲେ, "ମା ! ମୋର ସମସ୍ତ ଦୋଷ ମାର୍ଜନା କର । ଏଣେ ପିତୃବାକ୍ୟ, ତେଣେ ବିବେକର ବୃଶ୍ଚିକଦଂଶନ ସହି ସହି ମୁଁ ଅନ୍ତଃସାରଶୂନ୍ୟ ହୋଇଅଛି ।" ରାଜେନ୍ଦ୍ରଜନନୀ ଆଉ ସହି ନ ପାରି ସେହି ବାତବିକ୍ଷୁବ୍ଧ ସମୁଦ୍ର ତଟକୁ ବିକଳ ବିଳାପଦ୍ୱାରା କ୍ଷଣେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କଲେ ।

ହରିଚନ୍ଦନ ଏଥିରେ ବାଧା ଦେଇ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ସ୍ୱବାସାଭିମୁଖରେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ । ବହୁଦିନର ବିଚ୍ଛେଦ କଷ୍ଟ କ୍ଷଣକରେ ଅଶ୍ରୁନୀରରେ କେଉଁଆଡ଼େ ଭାସିଗଲା । ନୂଆ-ବୋହୂମାନେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କୁ ପରିହାସ-ସ୍ରୋତରେ ଭସାଇ ଦେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ଶିଶୁମାନଙ୍କୁ କୋଳରେ ନେଇ ପ୍ରଚୁର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କଲେ । ଆଉ ଚିରଦୁଃଖିନୀ କନକଲତା । ତାହା କଥା କଣ କହିବୁଁ ? ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାଠାରୁ କଳ୍ପନାର ଅଧିକ ଉପଯୁକ୍ତ । ସେ ଯେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗାଡ଼ିରେ ବସାକୁ ଫେରୁଥିଲା ଗାଡ଼ିର ଛିଦ୍ରବାଟେ ଅନବରତ ସେହି ଚିର ପିପାସିତ ନୟନରେ ସେହି ପ୍ରଣୟପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ବିଷାଦମ୍ଳାନ ମୁଖପଦ୍ମକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ଚିରତୃଷାର୍ତ୍ତ ଚାତକ ଯେପରି ନବବାରିଧାରାକୁ ସମ୍ଭାଷଣ କରେ, ସେ ସେହିପରି ନୀରବ ସମ୍ଭାଷଣ କରି ହୃଦୟ ମନ ଶୀତଳ କଲା । ସେହି ବାରିଦବାରି ପାନ କରି ତାହାର ଚିରଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣ ଯେପରି ଶୀତଳ ହେଲା । ସେପରି ତାହାର ଧମନୀରୁ ରୁଧିରଧାରା

ଛିପ୍ରତର ଗତି କଲା । ଯେପରି ତାହାର ନିଦ୍ରିତ ସଂଜ୍ଞା ଉଦ୍‌ବୋଧିତ ହେଲା । ଦର୍ଶନରେ ତ ଏତେ, ମିଳନରେ କଣ ନ ହୁଅନ୍ତା ! ବୋଧହୁଏ ବିରହବହ୍ନିରେ ମୁମୂର୍ଷୂ ବାଳକାଟି ବଞ୍ଚି ଉଠନ୍ତା ପରି !

ପାଇକରାଙ୍କ ବାଞ୍ଛିତ ଯୌତୁକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ତ ଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲେ । କେବଳ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଦେଶତ୍ୟାଗ ବିବାହରେ ବାଧା ଘଟାଇଥିଲା । ସେ ପିତାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଲଜ୍ଜା ଏବଂ ଦୁଃଖରେ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ, ଏପରି ବିକ୍ରୟମୂଳକ ବିବାହ ସେ କଦାପି କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କନକର ଏତାଦୃଶ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ସେ ଅଧିକତର ଲଜ୍ଜିତ ଓ ଅନୁତପ୍ତ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ କନକର ରୋଗୋପଶମ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ରୋଗର ନିଦାନ ବିଷୟରେ ଆଉ କାହାରି ସଂଶୟ ରହିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଫେରିଗଲେ ଏବଂ ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଚିରଈପ୍‌ସିତ ବିବାହ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା । ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର—ସୁଯୋଗ୍ୟ, ଧୀର, ଗୁଣବାନ୍ । ତାହାର ମନରେ ଚିରକାଳ କଷ୍ଟ ଦେଇ ଜମି ଖଣ୍ଡେ ନେବା ଯେ କେତେଦୂର ହୀନତାବ୍ୟଞ୍ଜକ, ତାହା ପାଇକରା ବୁଝିପାରିଲେ । ତେଣୁ ତାହା ହେଲା ନାହିଁ । ପରେ କନକର ପୁତ୍ରସନ୍ତାନ ହେଲେ ତାହା ନାମରେ ସେ ବିଜେ ଆସ୍ଥାନ ଲେଖା ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଯେତେବେଳେ ବେଦିରେ ବରକନ୍ୟା ବସିଥାନ୍ତି ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରଣ କରୁଥାନ୍ତି, ବାଳକା-ସ୍କୁଲର ଶିକ୍ଷକ ବୃଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ କ୍ଷେତ୍ରବାସୀ ଶତପଥୀଙ୍କ କଣ୍ଠୋଚ୍ଚାରିତ ମନ୍ତ୍ର ସର୍ବୋପରି ଶ୍ରୂତ ହେଉଥାଏ । ସେ କି ଉତ୍ସାହ ଆବେଗମୟ ସ୍ୱରରେ ବୋଲୁଥିଲେ—

ଓଁ ଯଥେନ୍ଦ୍ରସ୍ୟେନ୍ଦ୍ରାଣୀ
ଯଥା ରାମଦେବସ୍ୟ ସୀତା
ଯଥା ରାବଣସ୍ୟ ମନ୍ଦୋଦରୀ
ଯଥା ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରସ୍ୟ ଗାନ୍ଧାରୀ
ଯଥା ଶାନ୍ତନୋର୍ଗଙ୍ଗା
ଯଥା ନଳସ୍ୟ ଦମୟନ୍ତୀ
ଯଥା ସୌଦାସସ୍ୟ ମଦୟନ୍ତୀ
ଯଥା ପୁରୁରବସ୍ୟ ଉର୍ବଶୀ
ଯଥା କନକଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ଗୌରୀ
ଯଥା ଚନ୍ଦ୍ରସ୍ୟ ରୋହିଣୀ

ଯଥା ଆଦିତ୍ୟସ୍ୟ ଛାୟା
ଯଥା ବଶିଷ୍ଠସ୍ୟାରୁନ୍ଧତୀ
ଯଥା ସୁଗ୍ରୀବସ୍ୟ ତାରା
ଯଥା ଗୌତମସ୍ୟାହଲ୍ୟା
ଯଥା ଅର୍ଜ୍ଜୁନସ୍ୟ ସୁଭଦ୍ରା
ଯଥା ଯୋଗେଶ୍ୱରସ୍ୟ ମୈତ୍ରେୟୀ
ଯଥା ବ୍ରହ୍ମଣଃ ସାବିତ୍ରୀ
ଯଥା ବିଷ୍ଣୋ ରୁକ୍ମିଣୀ
ଯଥା ଉମା ପଶୁପତେରେବଂ
ତୁଭ୍ୟମସ୍ତୁ ।

ତ୍ରୟୋଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ବିବାହାନ୍ତେ

ଏ ଜଗତର ସ୍ରଷ୍ଟା ମଙ୍ଗଳମୟ । ସେ ଯାହା କରନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ କରନ୍ତି । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର କନକଲତା ସହିତ ଯେ ବିଚ୍ଛେଦ ତାହା ଆପାତତଃ ବିଷାଦମୟ ଓ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ହୋଇଲେହେଁ ପରିଣାମରେ ହିତକର ହୋଇଲା । ସୁଦୀର୍ଘ ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ମିଳନ ବଡ଼ ମଧୁମୟ । ଯାହାପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେ ଅଧିକ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟ ସହିଥାଏ, ତାକୁ ସେ ସେତେ ଅଧିକ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ମଣେ । ଦର୍ଶନ ଓ ମିଳନ ପ୍ରଣୟର ଜନକ ହୋଇଲେହେଁ ବିଚ୍ଛେଦ ଓ ଅଦର୍ଶନ ତାହାର ବୃଦ୍ଧିକାରକ । ଅପ୍ରାପ୍ତିର ଆଶଙ୍କା ଯେତିକି ବଳବତ୍ତର ହୁଏ, ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା ସେତିକି ବଳବତୀ ହୁଏ, ଏହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରଣୟର ଲକ୍ଷଣ । ଯାହା ସହଜରେ ମିଳିଯାଏ, ତାକୁ ମାନବ ଅକିଞ୍ଚିତ୍କର ହେୟ ମଣେ । ବିଚ୍ଛେଦରୂପ ଅନଳରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣୟକାଞ୍ଚନ ପରୀକ୍ଷିତ ଓ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳୀକୃତ ତାହା କି ଅମୂଲ୍ୟ ! ସୁତରାଂ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ବିବାହ-ପ୍ରସ୍ତାବରେ ବିଘ୍ନ ଓ ବିଳମ୍ବ ତାଙ୍କର ବିବାହିତ ଜୀବନକୁ ମଧୁରତର କରିଦେଲା । ଦୁଃଖ ଯେତେବେଳେ ଆସେ, ସେ ଗହଣରେ ଅନ୍ୟ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୁଃଖ ଘେନି ଆସେ । ପୁଣି ସୁଖ ଯେତେବେଳେ ଆସେ, ସେ ତ ଏକାକୀ ଆସେ ନାହିଁ ।

ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ବିରହବିଷାଦ ତାଙ୍କର ଶୃଙ୍ଖଳିତ ଅନ୍ତବନ୍ତ ଦୁଃଖକୁ ଶତଗୁଣିତ କରିଥିଲା । ବିବାହ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶୃଙ୍ଖଳା ମଧ୍ୟ ଯୁଟିଗଲା । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ଧନଞ୍ଜୟ କନକଲତାକୁ କୌତୁକରେ କହନ୍ତି, "ତୁମ୍ଭ ସହିତ ଶୃଙ୍ଖଳଟିକୁ ମୋର ଭିଡ଼ି ରଖିଥିଲ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତେଣ ଆସିଲା ।" ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସବୁବେଳେ କହନ୍ତି, "ବୋହୂଟି ମୋର ମା ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ; ଆସି ଗୋଡ଼ ଦେଉ ଦେଉ ପୁଅର ଚାକିରି ହେଲା । ଉଷୁନା ଧାନ ଗଜା ହେଲା । ଶୁଖିଲା ଗଛରେ ଫୁଲ ଫୁଟିଲା । ମୋର ଘର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ କୁଳ ପବିତ୍ର ହେଲା । ମା ବାପ ମୋର ଘରପାଇଁ ଏ ଲକ୍ଷ୍ମୀଟିକୁ ବଢ଼ାଇଥିଲେ ।" ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀ ଏ କଥା ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କ ଗୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେ ମୋଟ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ଦେହରେ ଚନ୍ଦନ ବୋଳା ହେଲା ପରି ମଣନ୍ତି । ମାତ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶୁଣି ଆକ୍ଷେପ କରନ୍ତି, "ହାୟ ! ଏହି କାକତାଳୀୟ ନ୍ୟାୟରେ କେତେ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିରୀହ ବାଳିକା କେତେ ନିଗ୍ରହ ଭୋଗ କରନ୍ତି । ବିବାହ ପରେ କିଛି ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଲେ ନବବଧୂମାନଙ୍କୁ ଅଲକ୍ଷ୍ମୀ ଓ ଦୁର୍ଯୋଗର ମୂଳ ହେତୁ ମଣି ତିରସ୍କାର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରନ୍ତି ।"

ଯାହାହେଉ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଆଖଣ୍ଡଳମଣି ବେଢ଼ା ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ଶାଶୁଙ୍କ 'ଧନଜନଗୋପଲକ୍ଷ୍ମୀ' ଆଶୀର୍ବାଦ କଥା ସବୁଦିନେ ମନେ ଥାଏ । କନକଲତା ଯେତେବେଳେ ଦୁଃଖ କରି କହେ, "ହାଇରେ ! ମୋ ପରି ଛାର ପ୍ରାଣୀ ପାଇଁ ତମେ କେତେ କଷ୍ଟ ସହିଲ !", ଧନଞ୍ଜୟ କେବେ ସସ୍ନେହ ଚୁମ୍ବନ, କେବେ କୃତ୍ରିମ କେଶ ଆକର୍ଷଣ, କେବେ ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ଅଙ୍ଗୁଳି ପ୍ରହାରପୂର୍ବକ କହନ୍ତି, "ଯାଅ ହେ, ସେତେବେଳେ ତ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି, ଗୋଟାଏ ଖବର କିମ୍ବା କିଛି ଠିକଏ ସଙ୍କେତ ପଠାଇଲ ନାହିଁ । ଏତେବେଳେ ସେକଥା କହିଲେ କଣ ହେବ ?"

କନକ—ମୁଁ ହୀନ୍ଲୋକ, ମୁଁ ଫେରେ କଣ କରନ୍ତି ?

ଧନଞ୍ଜୟ—କାହିଁକି, ଗୋଟାଏ ହଂସ, ଖଣ୍ଡେ ମେଘ, ଗୋଟାଏ ପାରା କମ୍ବା କୌଣସି ଦୂତ ପାଇଲ ନାହିଁ ?

କନକ—ହାଇରେ କଳିକାଳ ! ଓଲଟା କଥା କିଏ କହିବ ? ମେଘକୁ ପତ୍ର ଯକ୍ଷ ପଠାଇଥିଲା ?

ଧନଞ୍ଜୟ—ସାଧାରଣ କଥା ତ ସାଧାରଣ । ଓଲଟା କଥା ତ ଅତି ସ୍ନେହର ଲକ୍ଷଣ ।

ଏହିପରି ରଙ୍ଗହାସ୍ୟରେ କାଳ ଅତି ଚଞ୍ଚଳ ବିତିଗଲା । ବିବାହ ପରେ ଧନଞ୍ଜୟ ଶୃକଖୀ ଉପଲକ୍ଷରେ ବିଦେଶ ଗଲେ । ସେ ଦୂରରୁ ଦେଖି ଶୃକଖୀର ହାକମୀରେ ମୁଗ୍‌ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଏବେ ଶୃକଖୀରୂପ ହସ୍ତୀକା ଲଡ୍ଡୁ ନିଜେ ଚାଖି ତାହାର ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱାଦ ଜାଣିଲେ । ସେ ହୋଦୁଲ୍ୟମାନଚିତ୍ତ ହେଲେ । କନକଲତାର ଯୁକ୍ତି ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଓକାଲତିରେ ଆୟର ଅନିଶ୍ଚୟତା ଓ ଶୃକଖୀର ପରାଧୀନତା ଭାବି ଇତସ୍ତତଃ କରୁଥିଲେ । କନକ କହିଲା, "କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଜୀବିକା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବା ପୂର୍ଣ୍ଣଦୋଷଯୁକ୍ତ ନୁହେ । ଓକାଲତିର ଅସ୍ଥିରତା, ପରମୁଖାପେକ୍ଷିତା, ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବା ରୂପ ପ୍ରଲୋଭନାଦ ପରି ଶୃକଖୀର ପରାଧୀନତା, ସ୍ଥାନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପ୍ରଭୃତି ଅସୁବିଧା ଓ ବିବିଧ ପ୍ରଲୋଭନ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କେହି ନୁହେ । ପରନ୍ତୁ ଆଇନବ୍ୟବସାୟଦ୍ୱାରା ବିପନ୍ନର ସହାୟତା, ସ୍ୱଦେଶର ଉନ୍ନତି, ଏକସ୍ଥାନରେ ରହିବା ସୁବିଧାଜନିତ କାୟମନର ସ୍ଥିରତା ଓ ଶାନ୍ତି ଲୋଭନୀୟ ଅଟେ ।"

ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ଧନର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ନାହିଁ । ତେଣୁ ଶୃକଖୀର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଅଳ୍ପ । ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କର ହୋଦୁଲ୍ୟମାନଚିତ୍ତ

ଏହି ବୁଦ୍ଧିମତୀ ବାଳିକାର ସ୍ଥିରନିଶ୍ଚିତ ଉପଦେଶଦ୍ୱାରା ସୁମୀମାଂସିତ ହୋଇଗଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ । କନକ ଏତେ ବୁଦ୍ଧି କାହୁଁ ପାଇଲା ? ପୁଣି ମନେ କଲେ, "ଲୋକେ କହନ୍ତି ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପ୍ରଖରବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନା । ପୁଣି କନକ ତ ହରିଚନ୍ଦନ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ କନ୍ୟା, ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଭଗିନୀ ।" ଉମା କହିଲା, "ନୂଆବୋଉ, ଏକା ଭାଇଙ୍କି ଆପଣା ପାଖରେ ପକାଇ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସବୁଦିନେ ରହିବାର ଆଜ୍ଞା ଫିକରଟି କଲ ।" କନକ କହିଲା, "ନା ଭଉଣି, ପରାଧୀନତା ମାତ୍ର ହିଁ ଦୁଃଖ । ଓକାଲତି କୋଉଁ ପୂରା ସ୍ୱାଧୀନତା ? ତଥାପି ଚାକିରୀଠାରୁ ଭଲ । ମୋ ଭାଇ କିଛିଦିନ ଗୋଟିଏ ଚାକିରୀ କରିଥିଲେ । ଦିନ ରାତି ଚିନ୍ତା, ପରିବର୍ତ୍ତନର ଅସୁବିଧା ବିଷୟ ସେ ଦିନ ସବୁବେଳେ ଆକ୍ଷେପ କରିବାର ମୁଁ ଶୁଣିଛି ।"

ଧନଞ୍ଜୟ କିଛିଦିନ ଗ୍ରାମରେ ରହି ପୁରୀ ଗଲେ । କନକ-ଲତାକୁ ସେ ସାମୟିକ ବିଚ୍ଛେଦ ବଡ଼ ବାଧେ । ପରିବାର ସଙ୍ଗରେ ନେବାର ପାଇକରୀ ବଡ଼ ବିରୋଧୀ ହେବେ । ତା ପୁଣି ଏଠି ଚଞ୍ଚଳ କିପରି ହେବ ? ପୁଣି ଶାଶୁ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍କ ମନରେ ତହିଁରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ହେବ । ସେ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କର କଷ୍ଟ ହେବ । କାରଣ, ତାଙ୍କ ଅଣ୍ଟାବିନ୍ଧା ରୋଗରେ ଶାଶୁ ସହାୟ । ତେଣୁ ପରିବାରର ସୁଖ ସୁବିଧା ନିମିତ୍ତ କନକ ନିଜର ସୁଖ ସୁବିଧାକୁ ବିସର୍ଜନ କଲା । କନକଲତା ଆସିବା ଦିନରୁ ଏ ଘରର କେତେ କଥା ବଦଳିଲାଣି । ତୁଳସୀ ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପରିବେଷଣ କରନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅଣ୍ଟା ଚିପି ସାରି ରାତି ଆସିବା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲାଣି । କନକ ନିଜ ବାପ ମା'ଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଇ ଶାଶୁ-ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଦର୍ଶ ଦାମ୍ପତ୍ୟ ପ୍ରେମ ଓ ସମ୍ନେହ ବ୍ୟବହାରର ଅବତାରଣା କରିଅଛି । ଉଭୟେ ଏହି

ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀରୂପିଣୀ ବଧୂଟିର ଅପୂର୍ବ ପ୍ରଭାବ ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ବୁଝିଲେଣି । ସମସ୍ତେ କହିଲେଣି, "ଧନ୍ୟ କନକଲତା ! ଦୁହିତା ଦୁଇ କୁଳକୁ ହିତା ଅବା ପିତା ।"

ପାଇକରାଙ୍କର ଏ ବିଷୟକ ପତ୍ର ପାଇ ହରିଚନ୍ଦନ ଓ ପଦ୍ମାବତୀ ଉଭୟେ କୃତକୃତ୍ୟ ଓ ପରମାନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ଉମାର ବାଲବୈଧବ୍ୟ କନକର କୋମଳ ପ୍ରାଣରେ ଶେଲବିଦ୍ଧ କଲ୍ପରି ହୋଇଅଛି । କଅଣ କଲେ ଉମା ନିଜର ଦୁଃଖ ପାସୋରି ପାରିବ, କନକ ତାହାର ଅଶେଷବିଧ ଯତ୍ନ କରିଅଛି । ଏପରି କି ଉମାପାଇଁ ସେ ନିଜେ ଭଲ ଭଲ ପୋଷାକ ବା ଅଳଙ୍କାର ପିନ୍ଧେ ନାହିଁ । ଭାଗବତ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଆଦି ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ଦୁହେଁ ପଢ଼ନ୍ତି । ନାନା ସାଧୁବାଣୀ ଲିଖିଲେଇ କରି ଫ୍ରେମ୍‌ରେ ବନ୍ଧାଇ ଟଙ୍ଗାଇ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଉମା କନକଲତାକୁ ଦେବକନ୍ୟାରୂପେ ମଣେ ଓ ନିଜର ବିଷାଦମୟ ଜୀବନର ଦୁଃଖଭାର ଲଘୁ କରିବାକୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଆସିଥିବା ଦେବଦୂତରୂପେ ମନେ ମନେ ପୂଜା କରେ । ଯେତେ କଲେହେଁ ସେ ଗଭୀରତମ କୂପରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବା କନକ ବ୍ୟର୍ଥଚେଷ୍ଟା ବୋଲି ମଣେ । କେବଳ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣଲୋଚନରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟରେ ବଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ହୋଇ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ, "ହେ ପ୍ରଭୁ ! ତୁମ୍ଭର ଲୀଳା ବୁଝିବା ମନୁଷ୍ୟ ପକ୍ଷରେ କଠିନ । କେଉଁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତୁମ୍ଭେ କଣ କର, ମନୁଷ୍ୟ କ'ଣ ବୁଝିବ ? ସତ୍‌ପଥ ପ୍ରଦର୍ଶନ କର । ତୁମ୍ଭର ଇଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।" ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ଦୈନିକ ଉପାସନା ଓ ସ୍ୱ ପରିବାରର ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥପାଠ ଏବଂ ଭଗବତଘରେ ଦୈନିକ ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ ବୁଦ୍ଧିମତୀ କନକଲତାର ଭାବପ୍ରବଣ ହୃଦୟ ଉପରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରି ଛାଡ଼ି ନାହିଁ । ପାଠକ-

ପାଠିକାମାନେ ତରୁଣୀ କନକଲତାର ଏତାଦୃଶ ବ୍ୟବହାରରେ ବସ୍ମିତ ହେବେ ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ଦିନ ଯାଉଥାଏ । ଧନଞ୍ଜୟ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହକାଯ୍ୟ ଛାଡ଼ି ନାହାନ୍ତି । ଅସ୍ଥାୟୀ ମୁନସଫିର ଘନ ଘନ ପରିବର୍ତ୍ତନ କଷ୍ଟ ଅସହ୍ୟ । କାର୍ଯ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଲେ ପୁଣି ଓକାଲତି କରିବେ, ଏହି ଇଚ୍ଛା । ଧନଞ୍ଜୟ ଥରେ ଗ୍ରାମକୁ ଆସି ଦୁଇ ଦିନ ରହି ନୂତନ କାର୍ଯ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ରମାନା ହେଲେ । ପାଇକରି ପାହାନ୍ତିରି କରାଇ ନାରାୟଣ ସ୍ମରଣ କରି ପୁଅକୁ ରେଲ ଚଢ଼ାଇ ଦେଇ ଆସିଲେ । କନକଲତା ପୁଣି ନିର୍ଜନ ନଈଥରେ 'ଚମ୍ପା ଫୁଲଟିଏ ପାଇଲି ବନ ହଳଦି ପ୍ରାଏ, ଶିବ ଉପାସନା କରିବି କାନ୍ତ ଆସିବାଯାଏ ।' ଗୀତ ଆଉଡ଼େଇଲା । ମୁଣ୍ଡ ବାନ୍ଧେ ନାହିଁ— ପଚାରିଲେ କହେ, ନଡ଼ିଆତେଲ ଲଗାଇବାରୁ ତାହାର ମୁଣ୍ଡ ବିନ୍ଧେ । ଗହଣା ବାକ୍ସରେ, ଲୁଗା ଆଲମାରୀରେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ରହେ । ପଚାରିଲେ କହେ—ନାକ କାନ ପଚପଚ ହୋଇଯାଉଅଛି, ଗହଣା ନାଇ ହେଉନାହିଁ । ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ହେଉନାହିଁ, ଝାଳ ବହୁଅଛି । ଫୁଲଗୀ ତେଲ ପୁରୁଣା ହୋଇଯିବାରୁ ତୈଳ ଗନ୍ଧ ବାସୁଅଛି । ବେଳେ ବେଳେ ନିର୍ଜନରେ ବସି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କବିତା ରଚନା କରେ । ଛନ୍ଦଭେଦ, କବିତାର ଅନୁକୂଳ ନୁହେ କି ? ହାଟପାଳକୁ ଗୃହକ ପରି ଅନାଇଥାଏ । ଶଚି ଖଣ୍ଡେ ପାଇଲେ ଶହେ ଥର, ହଜାର ଥର ପଢ଼େ । ଏଣେ ତେଣେ ଅନାଇ ଦେଇ ମୁଣ୍ଡରେ ଛାତିରେ ଲଗାଇ ଦେଇ ବାକ୍ସରେ ରଖିଦିଏ । ହନୂମାନବାହିତ ରାମମୁଦ୍ରି ଓ ସୀତାଙ୍କଠାରୁ ଆଣିଥିବା ମଥାମଣି କଥା ତାର ମନେ ପଡ଼େ । ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲିଆସି ନିର୍ଜନ ଦେଖି ପୁଣି ଖୋଲି ପଢ଼େ । ଉମା ବଡ଼ ସିଆଣିଆ । ଦିନେ ଦିନେ

ଦୂରରୁ ଝଟ୍ ଦେଖିନଏ । ପାଖକୁ ଆସି ପଚ୍ଚରେ, "ନୂଆବୋଉ, ଏତେ କଣ ପଢ଼ୁଛ ? ସେଥିରୁ କଣ ପାଉଛ ?" କନକ ଲଜରେ ସଡ଼ିଯାଏ । କହେ, "ନାହିଁ, ଅକ୍ଷର ପଢ଼ାପାଉ ନାହିଁ ।"

ଉମା—ହିଁ, ସଚ କଥା ଏକା । ଭାଇଙ୍କ ଅକ୍ଷର ନା ! ସେ ତ ଛପା ଅକ୍ଷର ପର । ସେ କଥା ମିଛ । ଆଉ କଅଣ ଅଛୁ କୁହ ।

କନକ—ଆଉ କଣ ? ଉମା, ତମେ ଭାର ଖରାପ ହେଲଣି ।

ଉମା—ଚିଠିଟାରୁ ତୁମେ ଏତେ ରସ କଣ ପାଅ ?

କନକ—ଅଳ୍ପଦିନେ ଜାଣିବ । ବିଦ୍ୟାସାଗରଙ୍କର ଅନେକ ଚେଲା ବାହାରିଲେଣି । ତମ ଦୁଃଖ ଯିବ ଯେ ! ଆଚ୍ଛା, ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଏ କଥା ଲେଖିବ ?

ଉମା—ନୂଆବୋଉ, ମୋ ରାଣତ । ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଖାଆନ୍ତ । ତମ ଭାଇ ରାଣ । ମୁଁ ଲଜରେ ମରିଯିବି । ତମ ଗୋଡ଼ତଳେ ପଡ଼ୁଛି ।

କନକ—କି ପେଟଭିତରେ ଏତେ କଥା ! ଉପରେ ଭାଇ କହନ୍ତି, ଆମ ଭଉଣୀଟି କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ, ଋଷିକନ୍ୟା । ତଳମୁହାଁ, ମଉନମୁହାଁ ମଣିଷ, ଧୂଳିଆଜନ୍ମାଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ।

ଉମା—ଛି, ତମେ ଏତେ ରାଣ ମାନିଲ ନାହିଁ ! ଆଉ ତମକୁ ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ତମକୁ ଯେ ମନ କଥା କହିବ ସେ—

କନକ—ରହ, ରହ, ବଡ଼ ନିଯ୍ୟମଟାଏ କର ନାହିଁ । ଅର୍ଜୁନ ଏହିପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି କିପରି ହଇରାଣରେ ପଡ଼ିଥିଲେ ମନେ ନାହିଁ ? ସେ ଦିନ ମହାଭାରତରେ ପଢ଼ୁଥିଲ ପରା !

ଉମା—ସତେ ନୂଆବୋଉ, ଏ ମହାପ୍ରସାଦ କୋଥିଲି ଛୁଇଁ କହିଲି, ଲେଖିବ ନାହିଁ ।

କନକ—ତମେ କଣ ବାମ୍ଭୁଣୀ ହେଲ ? ଏ କଥା କି ଲେଖାଯାଏ ? ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ କାହିଁକି ? ମୁଁ କଣ ସତେ ଲେଖୁଛି ? ଲେଖିଲେ ଭାଇ ନିଜେ ମୋତେ କଣ କହିବେ ?

ଉମା କନକର କଣ୍ଠ ଦୃଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଗଣ୍ଡଦେଶରେ ଗାଢ଼ ଚୁମ୍ବନ ଦେଲା । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି ଚୁମା ଦିଆନେଇ ହୋଇ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କି "ମୋ ସୁନାଭଉଣୀଟା ପରି" କହି ମନମୁତାବକ ଛାନେ ହସିଲେ ।

ଭାଉଜବୋହୂ ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଗୁମର ଫିଟାଇ ଚିଠି ଦେବା ରୂପ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ଉମାର ମନ କୌତୂହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସେ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ଚିଠିଆଡ଼କୁ ସତୃଷ୍ଣ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରୁଥିବାର ଦେଖି କନକଲତା ଚିଠିଖଣ୍ଡିକ ଉମା ଆଡ଼କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲା । ଉମା ମୂଳରୁ କେତେକ ଧାଡ଼ି ପଢ଼ିଯାଇ ଶେଷକୁ ଦେଖିଲା—"କନକ ! ଯୌବନ ବଡ଼ ବିପଦ କାଳ । ସବୁବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ଦେବ । ପରିଶ୍ରମ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରହରୀ । ତୁମେ ଲେଖିଛ, ବିଚ୍ଛେଦ ବଡ଼ ଦାରୁଣ । ହଁ, ନବୀନ ବିଚ୍ଛେଦ ଦୁର୍ବିସହ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେହି ବିଚ୍ଛେଦ ତ ମିଳନକୁ ମଧୁର କରେ । ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି, ମିଳନ ପ୍ରୀତି କରାଏ, ବିଚ୍ଛେଦ ପ୍ରୀତିକୁ ଦୃଢ଼ କରାଏ । ମୁଁ ଦଶହରାକୁ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବି । କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାୟୀ ହୋଇ ରହିଲେ ତୁମକୁ ଘେନି ଆସିବି ।"

ଉମା—ନୂଆବୋଉ, ମୋତେ ସାଙ୍ଗରେ ନେବ ନା ?

କନକ—ତମକୁ ନ ନେଇ ମୁଁ ପ୍ରବାସରେ ଚଳିବି କିପରି ? ଭାଇ କଚେରୀକୁ ଗଲେ ଏକୁଟିଆ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେବ ।

ଉମା—ତମର ତ ଅବସର ମେଣ୍ଟାଇବା ପାଇଁ ମୁଁ ଦରକାର । ମୋର, ଭଉଣି ! କିଛି ଆଶ୍ରୟ ନାହିଁ, ମୁଁ ଆଉ କାହା

ମୁହଁ ଗୃହଁ ରହିବି । ତମେ ଆସି ଖଡକୁଡ଼ରେ ପଦ୍ମ ଫୁଟିଛ । ମୋ ପକ୍ଷରେ ତମେ ଏ ଘରେ ଶ୍ମଶାନ-ତୁଳସୀ ପରି ।

କନକ ଶରହାସ୍ୟମୟୀ ଉମାର ସବୁ କଥାରେ ଉତ୍ତର ଦିଏ । ଉମା ଯେତେବେଳେ ଗମ୍ଭୀର ହୋଇ ତାହାର ଛିନ୍ନ ମୃଣାଳ, ଦଗ୍ଧ ପଦ୍ମବନ, ରାମହୀନ ଅଯୋଧ୍ୟା, କୃଷ୍ଣଶୂନ୍ୟ ଗୋପପୁର ସଦୃଶ ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନ ଆଲୋଚନା କରେ, କନକ ବଡ଼ ଭୟ କରେ, ଏବଂ ତାକୁ ଅନ୍ୟ କଥାରେ ଭୁଲାଏ ଏବଂ ସ୍ୱରଚିତ ବିବିଧ କବିତା ଶୁଣାଇ ତାକୁ ଅନ୍ୟମନସ୍କ କରାଏ । କନକ ଉମାର ଉଜ୍ଜ୍ୱାଗ୍ରତ ଦୁଃଖବହ୍ନିକୁ ନିର୍ବାପନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅନ୍ୟ କୌଣସି କଥା କହି ପରେ ଏକ ଅଂଶପ୍ରତି ତାହାର ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରି କହିଲା, "ଉମା, ତମ ଭାଇ ଲେଖିଛନ୍ତି, ପରିଶ୍ରମ ମନୁଷ୍ୟର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରହରୀ । ଏହା କଣ ସତ୍ୟ ?" ଉମା କନକର ବୁଦ୍ଧିକୁ ଶତବାର ପ୍ରଶଂସା କରି ନିଜ ଜୀବନରେ ଏହି ଆପ୍ତବାକ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ଉପଲବ୍ଧି କରି କହିଲା, "ସତେ ନୂଆବୋଉ, ଭାଇ ଠିକ୍ ସତ କଥା ଲେଖିଛନ୍ତି । ସୀତା ବନବାସ ବେଳେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ଦେଇ ବନବାସ କଷ୍ଟ ଭୁଲିଥିଲେ ।"

କନକ—ଆଣ ତ ଭଉଣୀ, ସୀତାବନବାସ ବୋଲିବା ।

ଉମା ସୀତାବନବାସ ଆଣି ପଢ଼ିଲା—

'ଘନ ବର୍ଷା ଋତୁ ସାନ୍ଦ୍ର ତରୁ ଗିରି ବନ,
ଛୁହାଇ ଛୁହାଇ ବାରି ବରଷଇ ଘନ ।
ପଡ଼େ ପଲ୍ଲବରେ ନୀର ଟପ ଟପ ସ୍ୱନେ,
ଅନ୍ଦୋଳିତ ତରୁଲତା ଚଞ୍ଚଳ ପବନେ ।

ନକ୍ଷତ୍ର ନଶୀଥେ ସବେ ଘୋର ନଦ୍ରାଗତ,
ଏକାକନୀ ରମନାଶ୍ୱ ଥାଆନ୍ତ ଜାଗ୍ରତ ।'
ଇତ୍ୟାଦ ।

ଉମା—ନୂଆବୋଉ, 'ପଲ୍ଲବ' ଅର୍ଥ କଣ ?

କନକ—ଏଠାରେ କଶାରୂପନ ।

ଉମା—ଠିକ୍ କହଲ ଭଉଣି ! ଆଚ୍ଛା, ନସ୍ତୁଠିଆ ସ୍ତ୍ରଭରେ କଙ୍କିଣିଆଳୀ ବୋବାଇଲେ ମନ ଉଦାସ ଉଦାସ ହୁଏ, ସେ କଥା ବାଲ୍ମୀକ ଲୁଉଗଲେ କାହିଁକ ?

ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

କନକଲତାର ବିବାହ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଥରେ ତା ଶାଶୁ-ଘରକୁ ଯାଇଥିଲେ । ଦେଶପ୍ରଚଳିତ ବିଧି ଅନୁସାରେ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଭଉଣୀ ଉମା ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଉତ୍ତ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଯତ୍ନବନ୍ତ ହେଲେ । ଯେପରି—ପାନଖିଲରେ ଲଙ୍କାମରିଚ ମଞ୍ଜି ଦେବା, ଖାଇବାବେଳେ ଶାଗଭାଜି ସାଙ୍ଗରେ ଟିକିଏ କଞ୍ଚାଶାଗ ମଳଦେବା, ଚଉଡ଼ ଉପରେ ଲହୁଣୀ ଘଷି ତାକୁ ପିଚ୍ଛିଳ କରିଦେବା, ଗୋଟିଏ କୁଞ୍ଚୀପତ୍ର ଉପରେ ଖଣ୍ଡେ ସରୁ କନା ମଡ଼ାଇଦେବା, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯିବା ରାସ୍ତାରେ ପାଚିଲାକଦଳୀ ଚୋପା ପକାଇଦେବା, ଇତ୍ୟାଦି । ଏତେ ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ରରୁ କନକଲତା ଭାଇକୁ ଏବେ କେତେ ରକ୍ଷା କରିବ ? ଯଥାସାଧ୍ୟ ଯତ୍ନ କରି ମଧ୍ୟ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କୁ ଉମାର ଷଡ଼୍‌ଯନ୍ତ୍ରରୁ ରକ୍ଷା କରି ପାରି ନ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ କୁଞ୍ଚୀପତ୍ର ବୋଲି କନା ଚୋବାଇଲେ ବା କଞ୍ଚା ସଜନାଶାଗ ଖାଇ ଥୁ ଥୁ କରୁଥିଲେ, ଗବାକ୍ଷରନ୍ଧ୍ରରୁ ପୁରନ୍ଧ୍ରୀମାନଙ୍କର ଗହଣାର ଝଣ୍ ଝଣ୍ ଶବ୍ଦ ଓ ରୁଦ୍ଧହାସ୍ୟର ରୋଳ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା ଏବଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ମୁହଁ ଶୁଖିଯାଉଥିଲା । ଓହୋ ! କି ଘୋର ଆଦିମ ବର୍ବରତା ! କିନ୍ତୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଆଉ ପୂର୍ବ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ନ ଥିଲେ । କୁମାଶ୍ୱକାମାକ୍ଷା ଦେଶରେ ଯେପରି ମନୁଷ୍ୟ ମେଣ୍ଢା ପାଲଟିଯାଏ, ଏଠାକୁ ଆସି ଏ ସେହିପରି ଉମାର ଅନିନ୍ଦ୍ୟସୁନ୍ଦର ସୁଗୋଲ ସୌଷ୍ଠବାନ୍ୱିତ ବପୁ

ଦେଖି ଆତ୍ମବିସ୍ମୃତ କରିପାରିଥିଲେ । ହରିଚନ୍ଦନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଆଗ୍ରହାତିଶଯ୍ୟ, ଜନନୀଙ୍କ ସାଶ୍ରୁନୟନ, ଶତପଥୀଙ୍କ ପୌରାଣିକ ଉପାଖ୍ୟାନ, ଭାଉଜମାନଙ୍କ ଉପହାସ-ବାକ୍ୟବାଣ ଯାହା କରିପାରି ନ ଥିଲା, ଦୁଇ ଦିନରେ ଏହି ପରିହାସମସ୍ପୀ ଚଞ୍ଚଳା ହାସ୍ୟ-କୌତୁକପ୍ରିୟା ତରୁଣୀ ତାହା କରିପାରିଥିଲା ।

କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି, ଚକ୍ଷୁର ଏକ ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମାନବ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବଶ କରିପାରେ । ଏହା ସତ୍ୟ ହେଲେ ଉମାର ନୟନର ବୈଦ୍ୟୁତିକ ଶକ୍ତି ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ଶକ୍ତିଠାରୁ ବହୁଗୁଣରେ ଅଧିକ । କାରଣ, ମାର୍ଜାର ନିକଟରେ ମୂଷିକବତ୍ ଉମା ନିକଟରେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ଶେଷରେ ଲଜ୍ଜାରେ ମସ୍ତକ ଚର୍ବଣ କରି ଇଂରେଜୀ-ଶିକ୍ଷିତ ସମାଜସଂସ୍କାରକ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କଠାରେ ସ୍ୱାଭିପ୍ରାୟ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ଏହି ସମାଜବିରୋଧୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରଥମେ ମତ ଦେଇପାରିଲେ ନାହିଁ । କହିଲେ, ବଙ୍ଗଦେଶରେ ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ବିଦ୍ୟାସାଗର ବିଧବାବିବାହ ଶାସ୍ତ୍ରସିଦ୍ଧ, ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧ ଓ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳକାରୀ, ଏହା ସୁପ୍ରମାଣିତ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଯାଇଥିଲେହେଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ, ଅପିଚ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ଉଚ୍ଚଜାତୀୟମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବାର ଆଶା ସୁଦୂର-ପରାହତ । ତୁମ୍ଭେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହୁଅ; କାରଣ, ବରକର୍ତ୍ତା ଓ କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତା ଉଭୟ ଏଥିରେ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହେବେ ଓ ପ୍ରାଣାନ୍ତ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଦେବେ । ବଂଶ ଓ ସମାଜରେ ଘୋର ବିପ୍ଳବ ସଂଘଟିତ ହେବ । ଦୂର ଭବିଷ୍ୟତରେ ଯାହାହେଉ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ସାମାଜିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ ଅବିଧେୟ—'ଯଦ୍ୟପି ଶୁଦ୍ଧଂ ଲୋକବିରୁଦ୍ଧଂ ନାଦରଣୀୟଂ ନାଚରଣୀୟଂ ।'

ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ବିପ୍ଳବକାରୀ ସାମଗ୍ରୀ ଥିଲା । ସେ ଯାହା ବିବେକାନୁମୋଦିତ ମନେକରୁଥିଲେ ତାହା ଲୋକବିରୁଦ୍ଧ ହେଲେହେଁ ତାହା ସବୁ ସମୟରେ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ଓ ଗର୍ବ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ଶତପଥୀଏ କହୁଥିଲେ, ତୁଳାରାଶିକ ଲୋକଙ୍କର ଏହା ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷଣ । ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ତୁଳା ରାଶି ଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଯେତେ ବିଘ୍ନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେତେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇଉଠିଲେ । କହିଲେ—"ଛି ଧନଞ୍ଜୟ, ତୁମେ ବୟସରେ ବଡ଼ ହୋଇ ସଂସାର-ସୁଖ ଉପଭୋଗ କରିବ, ଅଥଚ ତୁମର କନିଷ୍ଠା ଭଗିନୀ, ଯେ କି ଅକ୍ଷତଯୌବନା, ବିବାହ କଣ ଜାଣେ ନାହିଁ, ତାହାକୁ ଚିରବୈଧବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରାଇବ । ତୁମେ ତୁମର ପିତାମାତାଙ୍କ ଭୟ ଦେଖାଉଅଛ । ସେମାନେ ଯୌବନର ପ୍ରାନ୍ତରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ବିଷୟସୁଖରୁ ନିଜକୁ ନିବୃତ୍ତ କରିପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ଅଥଚ ଅପରିଚିତ ମୃତ ପୁରୁଷ ନିମିତ୍ତ ଚିର-ବୈଧବ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସରଳା ଯୁବତୀକୁ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଧିକ୍ ଏପରି ଭ୍ରାତାକୁ, ଶତସହସ୍ର ଧିକ୍ ସେହି ପିତାମାତାଙ୍କୁ ! ସେମାନେ ପିତାମାତା ରୂପରେ ରାକ୍ଷସ-ରାକ୍ଷସୀ । ଜାଣନ୍ତି ଯେବେ ଯୁବତୀ ନିଜ ଇଚ୍ଛାରେ ଚିରବୈଧବ୍ୟବ୍ରତ ନିର୍ବାଚନ କରି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟରେ ଯୌବନକୁ ଆହୁତି ପ୍ରଦାନ କରି-ପାରନ୍ତା, ତେବେ କୌଣସି ଆପତ୍ତି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁଦୀର୍ଘ ଜୀବନପଥ ତାହା ସମ୍ମୁଖରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପାପପଥ ପିଚ୍ଛିଳ । ପୁଣ୍ୟପଥ କଣ୍ଟକାକୀର୍ଣ୍ଣ । ଏପରି ସୁସ୍ଥ ସବଳ ହାସ୍ୟମୟୀ ଯୁବତୀ କିପରି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଭାବରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବା ଆଶା କର ? ଆମ୍ଭେମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରପାଠ, ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କରି ଚରିତ୍ର ନିର୍ମଳ ରଖିବା ଦୁରୂହ ମଣୁ ନାହୁଁ କି ? ଏମାନେ ଅଶିକ୍ଷିତ ପଶୁବତ୍

ଲୋକଙ୍କ କବଳରୁ କପରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିପାରିବେ ? ଏହାର ଅପରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ଏବଂ ସରଳ ସୁନ୍ଦର ଠାଣି ମୋର ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରିଅଛି । ମୁଁ ତୁମର ସ୍ୱଜାତୀୟ, ବିଶେଷତଃ ସୁପାତ୍ର । ଏହାର ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖିତ । ମୋତେ ଦେବା ଭଲ, ନା ଏହାର ଚରିତ୍ର କଳଙ୍କିତ କରାଇ ଭ୍ରୂଣହତ୍ୟାର ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବା ଉଚିତ ମନେ କର ? ତୁମେ ଈଶ୍ୱରସୃଷ୍ଟ ମାନବ, ଏ ସେହି ହସ୍ତସୃଷ୍ଟା ମାନବୀ । ତୁମେ ଭାରତୀୟ ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକ, ଏ ଭାରତୀୟା ହିନ୍ଦୁ ବାଳିକା । ତୁମେ ସହୋଦର ଭ୍ରାତା, ଏ ସହୋଦରା ଭଗିନୀ । ବକ୍ଷରେ ହସ୍ତ ଦେଇ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସାକ୍ଷୀ କରି ନିରପେକ୍ଷ ହୋଇ କହ ତ ଭାଇ ଧନଞ୍ଜୟ, ଏହାକୁ ଧର୍ମପଥରେ ରଖିବାର କେଉଁଠି ସଦୁପାୟ— ମୁଁ ଏହାର ପ୍ରେମଭିକାରୀ, ଏ ମୋର ରୂପଗୁଣମୁଗ୍ଧା—ମୋ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରିବା ଉଚିତ, ନା ନରକର ପଥରେ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବା ଉଚିତ ?"

ନିର୍ମମ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ପରର ମନ ଯାହା ହେଉ, ସ୍ୱୀୟ ସହୋଦରା ଭଗିନୀର ଦଶାରେ ଭ୍ରାତାର ହୃଦୟ ବିଗଳିତ ହେଲା । ସେ କହିଲେ, "ଭାଇ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଚନ୍ଦ୍ରମାବତ୍ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ନିର୍ଭିକ ସରଳପ୍ରାଣ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ! ତୁ କଣ ଦେବଦୂତ ?"

ରାଜେନ୍ଦ୍ର କହିଲେ, "ନା ଭାଇ ଧନଞ୍ଜୟ ! ମୁଁ ତୋରିପରି ପାପତାପମଳିନ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ର । କିନ୍ତୁ ଚିରଜୀବନ ମୁଁ ମୋର ହୃଦୟରେ ଏହି ଆଶା ପୋଷିଛି ଯେ, ଦେଶର ଅନ୍ଧ ଆଚାରରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତା ନରନାରୀମାନଙ୍କର କିଛି ହେଲେ ଉପକାର କରିବି । ପରକୁ ଉପଦେଶ ଦେବା ସହଜ; କିନ୍ତୁ ନିରର୍ଥକ, ଅକାରଣ । ନିଜେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କରି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖାଇବା ହିଁ ସୁପନ୍ଥା । ଏଠାରେ ମୋର ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ କାହିଁ ? ମୋତେ ତ ପିତାମାତା ବିବାହ

କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଏ ତ ମୋର ସ୍ୱଜାତୀୟା ରୂପଗୁଣବତୀ ଯୁବତୀ । ତେବେ ସାମାନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ମିଥ୍ୟା ଅପବିତ୍ରତା ବାହାନାକୁ ପଦାହତ କରି ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଆଜଯାଏ ନାନା ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରି ସଭା ସମିତିରେ ଯୋଗ ଦେଇ ସାଧୁ ସଜ୍ଜନ ସଙ୍ଗ କରି ନିଜ ଅନ୍ତରରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି ଯେ, ଏ କନ୍ୟାଟି ବାଲ୍ୟବିଧବା ହୋଇ-ଥିବା ଯୋଗୁଁ ଅପବିତ୍ରା ବା ଅସ୍ପୃଶ୍ୟା ହୋଇନାହିଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତରେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ, ଗ୍ରନ୍ଥାଦିରେ ଏପରି କନ୍ୟା ଗ୍ରହଣର ନିଦର୍ଶନ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ରହିଅଛି । ଅତଏବ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମୋର କରଣୀୟ । ଭାରତର ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ପରାଶର ମୁନିଙ୍କ 'ନଷ୍ଟେ ମୃତେ ପ୍ରବ୍ରଜିତେ କ୍ଳୀବେ ଚ ପତିତେ ପତୌ ପଞ୍ଚସ୍ୱାପତ୍ସୁ ନାରୀଣାଂ ପତିରନ୍ୟୋ ବିଧୀୟତେ' ତୁମ ମନେ ଥିବ ।"

କନକଲତା ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ଏ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣୁଥିଲା । ତାହାର ସହଜ ସରଳ ବିଶ୍ୱାସକୁ ଏହା ଦୋହଲାଇଲା । ସେ ଯେତେ-ବେଳେ ଦେଶପ୍ରଚଳିତ ସଂସ୍କାର ଓ ଶାସ୍ତ୍ରମତ ଆଡ଼କୁ ଅନାଏ, ତାହାର ବୁଦ୍ଧିଭ୍ରଂଶ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ସରଳ ସତ୍ୟସାହସୀ ପରହିତରତ ଭ୍ରାତାର ଯୁକ୍ତିଚୟ ଅନୁଧାବନ କରେ, ତାହାର କିଛି ସଂଶୟ ରହେନାହିଁ । ସେ ବାତବିକ୍ଷିପ୍ତା କମଳିନୀ ପରି ଧନଞ୍ଜୟ କୋଡ଼ରେ ମୁଖ ଲୁଚାଇ ତାଙ୍କର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ରହିଲା । ଭାଇ ଭଉଣୀଠାରୁ ବହୁ ଦୂରରେ । ସ୍ୱାମୀ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ହେଲେହେଁ ସ୍ତିର ନିକଟରେ । ଅଧ୍ୟୟନ, ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ଆଲୋଚନା ନୋହିଲେ କେବଳ ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ନିରର୍ଥକ । ବିଶ୍ୱ-ବିଦ୍ୟାଳୟର ଏପରି ଉଚ୍ଚ ଉପାଧିଧାରୀ ଓ ପଲ୍ଲୀନାରୀ ମଧ୍ୟରେ

ଭ୍ରାତା କେତେ ? ଯାହାହେଉ, ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ହେଲା ଯେ, ସମୟରେ ଏହି ବିବାହ ସମ୍ଭବପର ହୋଇପାରେ ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଉମାପ୍ରତି ଗଭୀର ପ୍ରଣୟ ଜନ୍ମିଥିବାର ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରି ଶେଷରେ ଧନଞ୍ଜୟ କହିଲେ, "ଭାଇ, ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଗୁରୁତର । ଏ ଘୋର ଅଶାନ୍ତିର ବୀଜ ହଠାତ୍ ଉପ୍ତ କରିବାରେ ମୁଁ ସାହସୀ ହେଉନାହିଁ । ତେବେ ତୁମର ସଦ୍‌ବ୍ୟବହାର, ସଦାଳାପ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ସଦ୍‌ଗୁଣ ଦେଖି ଏ ସ୍ଥାନର ସମସ୍ତେ, ବିଶେଷତଃ ମୋର ପରମାରାଧ୍ୟ ପିତାମାତା ତୁମ ପ୍ରତି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ତୁମର ସ୍ନେହମୟୀ ଭଗିନୀ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଷୟରେ ପକ୍ଷପାତିନୀ ହୋଇଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମେ ଯେବେ ଛ' ମାସ ଅପେକ୍ଷା କର, ତେବେ ମୁଁ ଏ ବିଷୟରେ ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବି । ତୁମମାନଙ୍କର ବାହ୍ୟ ଶାରୀରିକ କାମନା କିମ୍ବା ପ୍ରକୃତ ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ପ୍ରେମ ଜନ୍ମିଅଛି, ତାହା ମୁଁ ଜାଣିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ । ଏ ବିଷୟରେ ଗୋଟିଏ ସୂଚନା ଓ ଜନବାଦ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଲୋକଙ୍କର ଏହା ସହ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ତେତେ ଉତ୍କଟ ନ ହୋଇପାରେ । ସହିଷ୍ଣୁତା ସର୍ବତ୍ର ଯେପରି, ଏଠାରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସୁଫଳପ୍ରଦ ହୋଇପାରେ ।"

ଏହି ପରାମର୍ଶ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଉମାଠାରେ ପ୍ରାଣ ଅର୍ପଣକରି ସ୍ୱଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ହେଲେ । ଜଣ ଜଣଙ୍କର ଏପରି ସ୍ୱଭାବ ଯେ, ସେମାନେ ଏକ ସମୟରେ ଏକାଧିକ ବିଷୟରେ ମନୋନିବେଶ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସମଗ୍ର ମାନସିକ ଶକ୍ତି ଏକ ବିଷୟରେ କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ କରନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ସେହି ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ୟକ୍ତି । ଏବେ ଉଦ୍ଦାମ ଯୌବନ; ଉମାର ଅଲୋକସାମାନ୍ୟ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ବିଷାଦମାଧୁର୍ଯ୍ୟ-

ଉଦ୍ଭାସିତ ଅତୁଳ୍ୟ ଲାବଣ୍ୟ, ବିର୍ଦ୍ଧଣୋନ୍ମୁଖ ନବଜଳଧରବତ୍ ସରସ ନୀଳାବ୍ଜ-ନିନ୍ଦୀ ଲୋଚନଯୁଗ, ସୁଗଠିତ ପୂର୍ଣ୍ଣାବୟବ ଯୌବନଧୌତ ଚମ୍ପକଗୌର ଷୋଡ଼ଶୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ତାହାପ୍ରତି ସମାଜର ଅତ୍ୟାଗ୍ରହ ଏହି ସମାଜସଂସ୍କାରପ୍ରୟାସୀ ଯୁବକର ହୃଦୟ ତନ୍ମୟ କରିଦେଲା । ତା ପକ୍ଷରେ ଜଗତ୍ ସଂସାର ଉମାମୟ ହୋଇଗଲା । ଉମା-ଲାଭ ଜୀବନର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବ୍ରତ ହେଲା । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଅନୁଦିନ ଅନ୍ୟମନସ୍କ, ଶୁଷ୍କକାୟ, କ୍ଷୀଣ, ବିଷଣ୍ଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ବିଦାୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଉମାର ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ, ଚାପଲ୍ୟ, ପରିହାସ, ରସିକତା ସମସ୍ତ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା । ଆଗେ ଉମା ପରିଚିତ ଆତ୍ମୀୟ ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗରେ ଅବାଧରେ ନିଃସଙ୍କୋଚରେ ମିଶୁଥିଲା । ମା ଓ ତତୋଽଧିକ ପିଉସୀ ତୁଳସୀର ବାକ୍ୟବାଣ ପ୍ରତି ସେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁ ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ କି ମନ୍ତ୍ର ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପଢ଼ିଲା, ଆଉ ସେ ପୁରୁଷ ଛୁଇଁ ମାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ହସ ଆଉ ତା ମୁହଁରେ କେହି ଦେଖି ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଚରିତ୍ର ଅଛି, ସେ ପ୍ରହେଳିକାମୟ । ସେ ପାଣି ନୁହେ, କ୍ଷଣେ ଭିନ୍ନ ହୋଇ କ୍ଷଣେ ମିଶିଯିବ । ସେ ପଥର ପରି ଟାଣ, ସହଜରେ ଭାଙ୍ଗେ ନାହିଁ । ଥରେ ଭାଙ୍ଗିଲେ ଆଉ ଯୋଡ଼ ହେବା କଠିନ । ଉମାର ଚରିତ୍ର ସେହିପରି । ପରିହାସମୟୀ ବାଳିକା କେତୋଟି ଦିନରେ ନାରୀତ୍ୱର ଗୌରବ, ଗୁରୁତା, ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଅନୁଭବ କରି ତହିଁରେ ନତ ହୋଇଗଲା । ତାହାର ଜୀବନର ଗୋଟାଏ ମହତ୍ ଲକ୍ଷ୍ୟ ତା ସମ୍ମୁଖରେ ପ୍ରତିଭାତ ହୋଇଅଛି ।

ରାଜେନ୍ଦ୍ର ପ୍ରତି ଉମାର ଭାବ ତୁଳସୀର ଅଜ୍ଞାତ ରହିଲା ନାହିଁ । ସେ ତାହାର କଥାରୁ ତାହାର ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶର ଭାବ ଜାଣି ନେଲା । ମାନବଜୀବନରେ ଏପରି ଏକ

ସମସ୍ତ ଆସେ, ସେତେବେଳେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ, ଜାଗ୍ରତ, ନବୀନ ପ୍ରେମକୁ ସେ ଆଉ ରୋଧ କରି ରଖିପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଆଷାଢ଼ରେ ନିଃସୃତ ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତ ଯେପରି ଗିରିତଟଚ୍ୟୁତ ଉତ୍ପାଟନପୂର୍ବକ କ୍ଷିପ୍ର ଧୂର୍ଜଟିବତ୍ ପ୍ରଧାବିତ ହୋଇ ସିନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗରେ ମିଳିତ ହେବାକୁ ଉନ୍ମତ୍ତ ହୁଏ, ସେହିପରି ମାନବ ନବୀନ ଉଦ୍ଦାମ ପ୍ରେମଧାରା ପ୍ରିୟତମଠାରେ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ହୁଏ । ଚିରପରିଚିତ ସ୍ନେହମୟ ସଖାଗଣ ଆଉ ତାହାର ହୃଦୟର ସେ ମହାଶୂନ୍ୟ ପୂରଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ମହା ଅଭାବ ମୋଚନ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଅଶାନ୍ତ ହୃଦୟ ତୃପ୍ତ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେତେବେଳେ ମାନବ କଳ୍ପନାନିର୍ମିତ ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟରେ ବୁଲି ବୁଲି ଦୂରସ୍ଥ ଅପରିଚିତ ସ୍ୱୀୟ ବାସନାରାଜ୍ୟବାସୀ ପ୍ରିୟତମଙ୍କୁ ଅନନ୍ତ ଆକାଶରେ—ବିଶାଳ ଧରଣୀରେ ଲୋଡ଼ି ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣସରୋଜରେ ପ୍ରାଣ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୁଏ । ସେହି ବିଚିତ୍ର ସୁଖମୟ ଦୁର୍ବିଷହ ହଳାହଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମୃତ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ ଉମାର ଜୀବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି ।

ଯୁବକ, ଯୁବତୀ ! ଏ ବଡ଼ ବିଷମ ସମୟ, ବିଷମ ଅବସ୍ଥା । ଧର୍ମ କେବଳ ଏ ବେଳର ସହାୟ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଜଣେ ଭୁବନବିଖ୍ୟାତ ବୀରଙ୍କ ଜୀବନର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ ଏହି ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ମୀମାଂସା କରିଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି, ସେ ଦିନେ ଗନ୍ତବ୍ୟପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ ହେଉ ଗୋଟିଏ ତେମୁହାଣୀ ଛକରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଯୁବକ ବୀର ଏକାକୀ, ସମ୍ମୁଖରେ ଦୁଇ ରମଣୀମୂର୍ତ୍ତି ଦଣ୍ଡାୟମାନା । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ମନୋମୋହିନୀ, କୁଞ୍ଚିତକୁନ୍ତଳା, ଅଳିକଭ୍ରୂଲତାଶୋଭିନୀ, ମଦାଳସା; ଅଧରପଲ୍ଲବ ପତିତଜନମନୋହର ଦରହାସର କନକକିରଣ-

ମୟୂଖରେ ଉଦ୍ଭାସିତ; ଆକର୍ଣ୍ଣବିସ୍ତୃତ ପଦ୍ମପଳାଶଲୋଚନରେ ଅପୂର୍ବ ଅପାଙ୍ଗ ଲୀଳା ଖେଳା କରୁଅଛି । ସେ ଦେବବାଞ୍ଛିତା-ରମ୍ଭୋରୁ କାମିନୀ ଶୁଭ୍ର ଶଙ୍ଖସଙ୍କାଶ ଗ୍ରୀବା, କନକ ବକ୍ଷ, କଟିତଟ ଓ ସୁଗଠିତ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ଯଥୋପଯୁକ୍ତରୂପେ ନାନା ରତ୍ନାଳଙ୍କାର-ସମନ୍ୱିତା । ତ୍ରିଭଙ୍ଗଠାଣିରେ ଠିଆ ହୋଇ ଏହି ତ୍ରିଭୁବନବିଜୟିନୀ ରମଣୀ ଯୁବକଙ୍କୁ କଟାକ୍ଷସହକାରେ ବୀଣାବିନିନ୍ଦିତସ୍ୱରରେ କହିଲା, "ଯୁବକ ! ଆସ, ମୋ ସଙ୍ଗରେ । ସୁଖର ଅକ୍ଷୟ ଉତ୍ସ ତୁମ୍ଭ ନିକଟରେ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହେବ; ସମସ୍ତ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ଭୋଗ୍ୟ ଅନନ୍ତ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ କରିବ, ଆସ; ଏହି ମୋର ପଥ କୁସୁମାସ୍ତରଣ-ଶୋଭିତ, ଏହି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନ ତୁମ୍ଭର ଉପଭୋଗ୍ୟ । ନିଅ, ଭୋଗ କର । ଏହାକୁ ଅକାରଣ ବିନଷ୍ଟ କର ନାହିଁ । ବୃଥା ସମୟ କ୍ଷେପଣ ନ କର ।" ଯୁବକ ସ୍ତମ୍ଭିତ ।

ଅନ୍ୟ ମୂର୍ତ୍ତି ସରଳା, ସ୍ଥିରଦୃଷ୍ଟିଶୀଳା, ଆଲୁଳାୟିତକୁନ୍ତଳା, ଚକ୍ଷୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ, ସ୍ଥିର, ଦୃଢ଼ତାବ୍ୟଞ୍ଜକ; ଧୀର ବିନମ୍ର ସରଳ ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ଦିବ୍ୟ ବିଭାଯୁକ୍ତ; ନେତ୍ରପ୍ରଭା ସହିତ କରୁଣା, ପବିତ୍ରତା, କାତରତା ମିଶ୍ରିତ । ଦେବୀ ଧୀର ପ୍ରଶାନ୍ତ ଭାବରେ କହିଲେ, "ମୋର ପଥ କଣ୍ଟକପୂର୍ଣ୍ଣ, ଅସିଧାରବତ୍ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ । ଦୃଢ଼, ଧୀର, ସାବଧାନ ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ନ ହେଲେ ମହା ବିପଦର ସମ୍ଭାବନା । ମୋର ପଥ ସଂଯମର ପଥ, ନିବୃତ୍ତିର ପଥ, ପବିତ୍ରତାର ପଥ, ତପସ୍ୟାର ପଥ, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗର ପଥ; କିନ୍ତୁ ପରିଣାମରେ ଭୂମାନନ୍ଦ, ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସୁଖ ଶାନ୍ତି । ହେ ଯୁବକ ! ସାହସ, ସଂଯମ ଓ ମନୁଷ୍ୟତା ଯେବେ ଥାଏ, ତେବେ ଆସ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ।" ଯୁବକ ଧୀର ଅବିଚଳିତ ଭାବରେ ଶେଷୋକ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗଦୂତଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଇ ଜଗତରେ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି ଲାଭ କଲେ । ବିଳାସର ପଥ

ନରକର ପଥ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ପଥ ସ୍ୱର୍ଗର ପଥ । ହେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର, ଉମା, ଏହି ଆଦର୍ଶ କି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ପ୍ରଭାବିତ କରିବ ନାହିଁ ?

କିଛିଦିନ ପରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଉମା ଆଉ ଇହସଂସାରରେ ନାହିଁ । ବିସୂଚିକାରୋଗରେ ତୁଳସୀ ଦେଈ ସହିତ ଉମା ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିଅଛି । ତାହାର ବିଷାଦମୟ ଜୀବନକୁସୁମ ଅକାଳରେ କୀଟଦଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ସେ ବାଜେଣୀ ବୀଣାର ତାର ଅକାଳରେ ଛିଡ଼ି ଯାଇଅଛି । ଅକାଳରେ ସେ ଇନ୍ଦୁକଳା ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଅଛି । ହାୟ ! ଉମାର ମୃତ୍ୟୁର ପ୍ରକୃତ କାରଣ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଆଉ ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନୁ ଆଉ କେହି ରାଜେନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିନାହିଁ । ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ଉନ୍ମତ୍ତବତ୍ ଯୁବକ ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲେ । ହରିଚନ୍ଦନ କଟକ, ପୁରୀ, କଲିକତା ଆଦି ନାନା ସ୍ଥାନ ଖୋଜାଇ ହୁଲିଆ ଦେଇ ନିରସ୍ତ ହେଲେ ।

ପଞ୍ଚଦଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଧନଞ୍ଜୟ ପୁରୀରେ ଓକାଲତି କରି ସ୍ଥାୟୀ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଉମାର ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଫୁଲଝରୀକୁ କନକ ପକ୍ଷରେ ଅସହ୍ୟ କରିଦେଲା । ସେ ନରକପୁରୀ ସଦୃଶ ସେ ପାପପୁରୀକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁରୀ ଯିବାକୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତା ହେଲା । ଧନଞ୍ଜୟ ଅଗତ୍ୟା ତାକୁ ପୁରୀ ନେଲେ । ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ଓ ପାଇକରା ମଧ୍ୟ ସକଳଗୁଣାଧାର ପୁତ୍ର ପୁତ୍ରବଧୂ ସଙ୍ଗରେ ରାମ-ସୀତାହୀନ ଅଯୋଧ୍ୟା ପରି ସ୍ୱଗ୍ରାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପୁରୀବାସ କଲେ ।

ଲକ୍ଷ୍ମୀସ୍ୱରୂପିଣୀ କନକର ପୁଣ୍ୟ ବଳରେ ହେଉ ବା ନିଜର ଧୀଶକ୍ତି ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ବଳରେ ହେଉ ଅଥବା ଉଭୟର ସମ୍ମିଳିତ ଫଳରୁ ହେଉ ଧନଞ୍ଜୟଙ୍କ ଧନ, ମାନ, ଯଶ, କୀର୍ତ୍ତି ସର୍ବତୋଭାବରେ ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତ ହେଲା । ସେ ନାନା ଦେଶହିତକର ଓ ସମାଜହିତକର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପୁରୋବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ରାଜସରକାର ଓ ଜନସମାଜ ଉଭୟତ୍ର ଯଶସ୍ୱୀ ହେଲେ । ସମୁଦ୍ରକୂଳରେ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଅଟ୍ଟାଳିକା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା ଏବଂ ନାନା ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟରେ ତାଙ୍କର ସଦୁପାର୍ଜିତ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟିତ ହେଲା । ସେ ଅବିଳମ୍ବରେ ରାଜଦ୍ୱାରରେ ସମ୍ମାନିତ ହେଲେ । ଏତେ ସମ୍ପଦ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନେ ନିର୍ଲିପ୍ତ ନିଷ୍କାମ ଭାବରେ ସ୍ୱକର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ମାନ ପାଳନ କରି ଧର୍ମପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଅଛନ୍ତି ।

'ବ୍ରହ୍ମନିଷ୍ଠୋଗୃହସ୍ଥଃ ସ୍ୟାତ୍ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନପରାୟଣଃ । ଯତ୍ ଯତ୍ କର୍ମ ପ୍ରକୁର୍ବୀତ ତଦ୍‌ବ୍ରହ୍ମଣି ସମର୍ପୟେତ୍ ।' ଏହା ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି । କନକ ବହୁସନ୍ତାନର ଜନନୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ କାର୍ଯ୍ୟନିଷ୍ଠାଦ୍ୱାରା ଆଦର୍ଶ ଗୃହିଣୀ ହୋଇପାରିଅଛି । ଅଥଚ ଆବାଲ୍ୟ ନିୟମିତ ଅଭ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ ନାନା ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ପାଠ ଏବଂ ପାକପ୍ରଣାଳୀ, ଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟବିଧାନ, ଶିଶୁପାଳନ ତଥା ବିବିଧ-ବିଷୟକ କବିତା, ଗଳ୍ପ ଓ ଜୀବନଚରିତ ରଚନା କରି ଦେଶରେ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କରିଅଛି । ରାଜେନ୍ଦ୍ରର ଗୀତାଧର୍ମ ସେ ସାଧନ କରିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଅଛି । ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତ ସାହାଯ୍ୟରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଗୀତାଧର୍ମ ଅନୁଶୀଳନ କରିଅଛନ୍ତି ଓ ଗୀତାର ନିଃସ୍ୱାର୍ଥ ଧର୍ମ ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି ।

'ସସ୍ତ୍ରୀକୋ ଧର୍ମମାଚରେତ୍' ଏହି ଦମ୍ପତିଠାରେ ସାର୍ଥକ ହୋଇଅଛି । ଏକ ଆତ୍ମା, ଏକ ଉପାୟ, ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ଏକର ଭାବ ଅନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରକଟିତ ହେଉଅଛି । ସବୁ କରନ୍ତି, କାହିଁରେ ଲିପ୍ତ ନ ଥାନ୍ତି । ପାଇକରା ଯଥାସମୟରେ ପୌତ୍ର-ପୌତ୍ରୀମାନଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଚୁମ୍ବନ ଓ ବାଳଗୋପାଳଙ୍କର ପଦଧୂଳି ହୃଦୟରେ ଧାରଣପୂର୍ବକ ଅପୂର୍ବ ସୁଖଶାନ୍ତି ସମ୍ଭୋଗ କଲେ । ସୁଦକ୍ଷ ଗୁମାସ୍ତା ଉଦ୍ଧବ ମଲ୍ଲ ଜମିଦାରୀ ଆଦିର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ବିଷୟ ସମ୍ପତ୍ତି ଅତି ସୁନ୍ଦରରୂପେ ପରିଚାଳନା କଲେ । ଭଗବାନଙ୍କ କରୁଣା ହେଲେ ନାରିକେଳଫଳାମ୍ବୁବତ୍ ନାନା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଅର୍ଥାଗମ ଓ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ । ତଦ୍‌ବ୍ୟତିରେକେ 'ଗଜଭୁକ୍ତକପିତ୍ଥବତ୍' କେଉଁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୁଏ । ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାରରେ ଆସି କେତେ ଥର କନକଲତାକୁ ସଞ୍ଚୁଳି ଗଲେଣି ଓ ତାର ସନ୍ତାନାଦି ହେବା ପରେ ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କୁ ସଞ୍ଚୁଳି

ଗଲେଣି । ତାଙ୍କର ସୁଖ ବା ଦୁଃଖ ଯାହା କହନ୍ତୁ, କନକର ଗୃହେଟି ପୁଅ ଓ ଦୁଇଟି ଝିଅ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଉପରେ ଚଢ଼ି ତାଙ୍କ ମଶ ଟାଣି ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କୁ ସପ୍ତରଥୀ ବେଢ଼ିଲାପରି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । ପଦ୍ମାବତୀ ଏ ସୁଖ ଦେଖି ମନେ କରନ୍ତି—ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଯୋଗୁଁ ସିନା କନକର ଏତେ ସୁଖ । ହାୟ ! 'ଗଲ ପୁଅ ବାହୁଡ଼ି ନଇଲା ଲୋ କୋଇଲି' ପ୍ରାଣରେ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହୁଏ । ଟୁଆଁ ବାବୁ ଓରଫ ଅଭିରାମ ଏହି ସ୍ଥାନରେ ଜନୈକ ଡେପୁଟୀରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ । ସରକାରୀ ଓକିଲ ଧନଞ୍ଜୟ ରାୟ ଯେତେବେଳେ ଟୁଆଁ ବାବୁଙ୍କ ମିଶଲରେ ଠିଆ ହୋଇ 'ହଜୁର' ସମ୍ବୋଧନ କରି କହନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଜାଣିବା ଲୋକେ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଟୁଆଁ ବାବୁ ଘରେ ଆସି ପିତୃଷ୍ୱସାଙ୍କ ପଦଧୂଳି ମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ରତ୍ନମଞ୍ଜରୀ ସହକୁ ସତ କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ାନିବାସୀ ଜଣେ ବିଲାତଫେରନ୍ତା ପ୍ରଫେ-ସରଙ୍କ ଅଙ୍କ ଶୋଭିତ କରିଅଛନ୍ତି । ସଂକ୍ଷେପତଃ ଏହି ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ପରିବାର ଦିଓଟି ଦେଶବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ଘନ୍ୱରେ ଅଳ୍ପଦିନ ପୂର୍ବେ ଗୋଟିଏ ବାଳବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣ-ବାଳିକାର ବିବାହ ହୋଇଯାଇଅଛି । ଶୀତଳ ଜଳର ଗଭୀର ପ୍ରଦେଶରେ ବାଡ଼ବାନଳ ସଦୃଶ ଏହି ହାସ୍ୟମୟ ପରିବାରରେ 'ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ଉମା' ବିଷୟକ ଗଭୀରତମ ବିଷାଦ କାହାଣୀର ସ୍ମୃତି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥାଏ । ହାୟ ! କେବେ କେଉଁ ଯୁଗରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର-ଉମା ମିଳନ ହେବ ! ହେବ କି ?

ଷୋଡ଼ଶ ପରିଚ୍ଛେଦ

ଦିନେ ଶୁଣାଗଲା ଯେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ବେଢ଼ାରେ ହରି-ଦ୍ୱାରରୁ ଆଗତ ଜଣେ ଭାରତବିଖ୍ୟାତ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୀତାର ନିଷ୍କାମଧର୍ମ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା ଦେବେ । ପୁରୀର ତାବତୀୟ ଭଦ୍ର-ବ୍ୟକ୍ତି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଧନଞ୍ଜୟ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ସାନ୍ଧ୍ୟଦର୍ଶନସୂତ୍ରରେ ବକ୍ତୃତା ଶୁଣିଲେ । ବକ୍ତା ଅନର୍ଗଳ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ସଂସ୍କୃତ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଇଂରେଜୀ ଅନୁବାଦ କରି ସ୍ୱୀୟ ବକ୍ତବ୍ୟ ମନୋହରଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ତଦୀୟ ପରିପକ୍ୱ ଜ୍ଞାନ, ଗଭୀର ସାଧନା, ନିରହଙ୍କାର ଭାବ, ଅପୂର୍ବ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସନ୍ଦର୍ଶନ କରି ଶ୍ରୋତୃମଣ୍ଡଳୀ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧବତ୍ ଶ୍ରବଣ କରୁଥିଲେ । ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ରଷ୍ଟାବତ୍ ବକ୍ତାଙ୍କର ସୌମ୍ୟମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ କରି କନକଲତାର ଲୋତକଧାରା ବହିଯାଉଥିଲା । ଧନଞ୍ଜୟ କନକର ସଂସ୍କୃତ-ଚର୍ଚ୍ଚା, ବିଶେଷତଃ ଗୀତାନୁଶୀଳନ ଅବଗତ ଥିବାରୁ ଏଥିରେ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ନାହିଁ । କନକର କ୍ରନ୍ଦନର କାରଣ କିନ୍ତୁ ଭିନ୍ନ । ସେ ଏ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କୁ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ବୋଲି ଚିହ୍ନିଥିଲା ।

ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମ କେବେ ବୃଥା ହୁଏ ନାହିଁ । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଉମାକୁ ହରାଇ ଉଦ୍‌ଭ୍ରାନ୍ତବତ୍ ଭାରତର ନାନା ତୀର୍ଥ ନଗର ଗିରିକନ୍ଦର ପରିଭ୍ରମଣପୂର୍ବକ ନାନା ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ସାହଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଭ

କରି ପ୍ରକୃତ ଆତ୍ମୋନ୍ନତି ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ନାନା ସ୍ଥାନରେ ସମାଜହିତକାରୀ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସଙ୍ଗରେ ମିଳିମିଶି ପ୍ରାଣମନ ସମର୍ପଣ କରି ଜନହିତକର କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ଓ ଦରିଦ୍ରନାରାୟଣଙ୍କ ସେବାନୁଷ୍ଠାନପୂର୍ବକ ଜ୍ଞାନ, କର୍ମ ଓ ଭକ୍ତି ନିୟୋଗ ସାଧନ କରି ପ୍ରାଣକୁ ପବିତ୍ର ଓ ହୃଦୟକୁ ଗମ୍ଭୀର କରିଅଛନ୍ତି । ବାଲ୍ୟକାଳର ଗୀତାଭକ୍ତ କାଳେ ଗୀତାଧର୍ମସାଧନ ଓ ତନ୍ଧ୍ୱଁରେ ସିଦ୍ଧିରେ ପରିଣତ ହେଲା । ନିଜେ ସାଧକ ଦଳ ଗଠନ କରି ମହାମଣ୍ଡଳୀର ଅଧିନାୟକ ନିର୍ବାଚିତ ହେଲେ । ସର୍ବୋପରି ସେବା ତଦୀୟ ଦଳର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ହେଲା । କାଶୀ, ଦ୍ୱାରକା, ହରିଦ୍ୱାର, ରାମେଶ୍ୱର ପ୍ରଭୃତିରେ ତଦୀୟ ଦଳ ବିପନ୍ନସାହାଯ୍ୟ, ଦରିଦ୍ରସେବା ପ୍ରଭୃତି ନିମିତ୍ତ ଖ୍ୟାତି ଲଭିଲେ । ବହୁକାଳ ପରେ ଶେଷରେ ପୁରୀରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କନକଲତା-ପରିବାର ସହିତ ତାଙ୍କର ଭ୍ରାତୃସମ୍ମିଳନ ସଦୃଶ ଆହ୍ଲାଦଜନକ ମିଳନ ହେଲା । ଯୋଗକୁ ହରିଚନ୍ଦନ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ସେ ସମୟକୁ ପୁରୀ ଆସିଥିଲେ ।

କିନ୍ତୁ ହାୟ ! 'ଦୁର୍ଗାପ୍ରତିମା' ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କୁ ଆଉ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେଖିଲେ ନାହିଁ । ସେ ପ୍ରିୟତମ ଜନଙ୍କପୁତ୍ରର ବିଚ୍ଛେଦହାରୀ ଦଗ୍ଧୀଭୂତା ହୋଇ କିଞ୍ଚିତ୍କାଳ ପୂର୍ବେ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ 'ହା ରାଜେନ୍ଦ୍ର' କହିବା ପରେ ତାଙ୍କର ଅମର ପବିତ୍ର ଆତ୍ମା ଦେହପଞ୍ଜର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅମର-ଧାମକୁ ମହାପ୍ରସ୍ଥାନ କରିଥିଲା । ଏହି ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି 'ଦୁଃଖିନୀ ଜନନୀ' ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଦୀର୍ଘକାଳବ୍ୟାପୀ କଠୋର ନିବୃତ୍ତି-ପନ୍ଥା-ପଥିକ କୌପୀନଧାରୀ ସେହି ବୈରାଗୀଙ୍କ ନେତ୍ରପ୍ରାନ୍ତରେ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ଦେଖା ଦେଲା । ସେ ଗମ୍ଭୀର ସମାଧିରେ ନିମଜ୍ଜିତ ହେଲେ । ତଦୀୟ ଆତ୍ମା ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ଜନନୀଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ିଲା କି ?

ପଦ୍ମାସନଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି କନକଲତା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରିୟ ସହୋ-ଦରଙ୍କ ଶରୀର ଆଶ୍ଳେଷଣ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଭିତରେ ବାହାରେ ଜନନୀଙ୍କୁ ଦେଖି ଅର୍ଦ୍ଧନିମିଳିତଲୋଚନ ବୈରାଗୀ ଉଚ୍ଚାରଣ କଲେ, "ମା, କି ଆରାମଦାୟୀ ତୋର ସ୍ପର୍ଶ !" ଆହା, ଜଗତକୁ ପ୍ରଥମ ଆଗମନ ଓ ଜଗତର ଶେଷ ମେଲାଣି ବେଳେ ମା ଜନନୀ ଜଗଦ୍ଧାତ୍ରୀ ହୋଇ ନାରି ! ପ୍ରାଣୀକୁ ଆରାମ ଓ ଶାନ୍ତି ଦେବା ନିମିତ୍ତ ତୋତେ କି କାରୁଣିକ ବିଧି ପ୍ରେରଣ କରିଅଛନ୍ତି ? ଭାରତର ନାନା ଦିଗ୍‌ଦେଶପର୍ଯ୍ୟଟକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ-ଲଲାମ ବିଖ୍ୟାତ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର ଏବମ୍ଭୂତ ବାଳକୋଚିତ ଭାବ ଦେଖି ଶିଷ୍ୟବର୍ଗ ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ।

ଗୁଣ କେବେ ଲୁଚି ରହେ ନାହିଁ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଗୁଣ ମହକି ଉଠିଲା । ସହରର ବିଶିଷ୍ଟତମ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ଏହି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପୁରୀରେ କିଛୁଦିନ ଅବସ୍ଥାନପୂର୍ବକ ବିବିଧ ବିଷୟରେ ବକ୍ତୃତା କରି ନାମସଂକୀର୍ତ୍ତନ, ଦରିଦ୍ରଭୋଜନ, କୁଷ୍ଠାଶ୍ରମ ସ୍ଥାପନ ପ୍ରଭୃତି କେତେକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ପୁଣି ଦେଶାଟନରେ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ ।

ଯାଅ ସନ୍ନ୍ୟାସି, ଯାଅ ! ତୁମ୍ଭ ପରି ପରହିତରତ ସାଧୁଜନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଦେଶ ପବିତ୍ର ଓ ଧନ୍ୟ ହେଉ ଏବଂ ପୃଥିବୀ ସ୍ୱର୍ଗରେ ପରିଣତ ହେଉ । ବାହାରେ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ ଭିତରେ କନକ ସେହି ଏକ ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । କନକ ପରିବାର ଭିତରେ ଥାଇ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ, ଅତିଥି ଅଭ୍ୟାଗତ, ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ର, ଶ୍ୱଶୁର ଶାଶୁ, ଦାସ ଦାସୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସେବା କରୁଅଛି ଏବଂ ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଦେଶବିଦେଶ, ପରିଚିତ ଅପରିଚିତ, ସ୍ୱଧର୍ମୀ ଅନ୍ୟଧର୍ମୀ, ସ୍ଥୂଳତଃ ବିଶ୍ୱପରିବାର ମଧ୍ୟରେ 'ସେବାଧର୍ମ' ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏକ

ଲତାରେ ଦୁଇଟି ପୁଷ୍ପ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇଥିଲେ । ଉଭୟେ ବିଶ୍ୱ-ପିତାଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣସରୋଜରେ ଶୋଭା ପାଉଅଛନ୍ତି, ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ସୌରଭ ବିକିରଣ କରି ବିଶ୍ୱଜନଙ୍କ ମନ ମୋହିତ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ସତ୍ତା ସଫଳ ସାର୍ଥକ କରୁଅଛନ୍ତି । ରାଜେନ୍ଦ୍ର ଓ କନକଲତା ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜନକ ଜନନୀ ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜୀବନ !

ବ୍ରହ୍ମପୁର ଓଡ଼ିଶା ପ୍ରିଣ୍ଟିଙ୍ଗ୍ ୱାର୍କ୍ସରେ, ଶ୍ରୀ ହାଡ଼ି ରାମଗୁରୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମୁଦ୍ରିତ । ୧୯୫୮ ।